

**DENETİM ODAKLARI FARKLI LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BAZI KİŞİSEL,
SOSYAL VE AİLESEL ÖZELLİKLERİNE GÖRE KARAR VERMEDE ÖZ-
SAYGI VE KAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

Seçil ÖZCAN CANDANGİL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eğitim Bilimleri (Eğitimde Psikolojik Hizmetler) Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Aykut CEYHAN

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eylül, 2005**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

DENETİM ODAKLARI FARKLI LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BAZI KİŞİSEL, SOSYAL VE AİLESEL ÖZELLİKLERİNE GÖRE KARAR VERMEDE ÖZ- SAYGI VE KAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Seçil ÖZCAN CANDANGİL

Eğitim Bilimleri (Eğitimde Psikolojik Hizmetler) Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eylül, 2005

Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Aykut CEYHAN

Bu araştırmada, denetim odakları farklı lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeylerinin kişisel ve sosyal nitelikler ile aile nitelikleri açısından farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla, araştırmada lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri olarak cinsiyet, sınıf düzeyi, sigara kullanma alışkanlığı, fiziki görünümü algılama biçimi ve öğretmenin destek düzeyi; aile nitelikleri olarak annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, annenin destek düzeyi ve babanın destek düzeyi değişkenleri ele alınmıştır. Denetim odağını içten ve dıştan alan öğrencilerin belirlenmesi için uç gruplar oluşturulmuştur. Yapılan hesaplamaya göre örneklemin denetim odağı aritmetik ortalaması $X = 11.85$ ve standart sapması $s = 4.20$ olarak bulunmuştur. Örneklemin denetim odağı aritmetik ortalamasından 0.5 standart sapma aşağısındaki puanlar ve yukarısındaki puanlar arasında kalan 1192 öğrenci analiz dışında bırakılmıştır. Toplam 604 lise öğrencisinin verileri üzerinde çözümleme yapılmıştır.

Araştırma, 2004- 2005 Öğretim yılında, Bursa il merkezindeki 11 resmi liseden 2045 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiş ve 1796 öğrenciden kullanılabilir veri elde edilmiştir. Öğrencilerin karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeylerine ilişkin veriler, “Karar Verme Davranışı Ölçeği” (Mann ve Radford, 1993) ile, öğrencilerin denetim odaklarına ilişkin veriler de “Nowicki- Strickland Denetim Odağı Ölçeği (Nowicki ve

Strickland, 1973) ile toplanmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenlerine ilişkin verilerin toplanması amacıyla, araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Anketi” uygulanmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, iç denetim odağı düzeyleri yüksek olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri önemli derecede yüksek bulunmuştur. Aynı zamanda, dış denetim odağı düzeyleri yüksek lise öğrencilerinin de, karar vermede kaygı düzeyleri önemli derecede yüksek bulunmuştur. Cinsiyet açısından, erkeklerin karar vermede öz- saygı düzeyleri, kızlardan önemli biçimde daha yüksektir. Ancak, karar vermede öz- saygı düzeyi açısından, iç ve dış denetim odağı ile cinsiyet arasındaki etkileşim önemli bulunamamıştır. Erkeklerin karar vermede kaygı düzeyleri, kızlardan önemli biçimde daha düşüktür. Ancak, karar vermede kaygı düzeyi açısından, iç ve dış denetim odağı ile cinsiyet arasındaki etkileşim önemli bulunamamıştır.

Fiziki görünümünü algılama biçimleri açısından, fiziki görünümünü beğenenlerin karar vermede öz- saygı düzeyleri, beğenmeyenlerden önemli biçimde daha yüksektir. Ancak, karar vermede öz- saygı düzeyi açısından, iç ve dış denetim odağı ile fiziki görünümünü algılama biçimleri arasındaki etkileşim önemli bulunamamıştır. Fiziki görünümünü beğenenlerin karar vermede kaygı düzeyleri, beğenmeyenlerden önemli biçimde daha düşüktür. Ancak, karar vermede kaygı düzeyi açısından, iç ve dış denetim odağı ile fiziki görünümünü algılama biçimleri arasındaki etkileşim önemli bulunamamıştır.

Ayrıca, denetim odakları farklı lise öğrencilerinin, sınıf düzeylerine, sigara kullanma alışkanlıklarına ve sorunları olduğunda öğretmenlerinden destek düzeylerini algılama biçimlerine göre, karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeylerinin temel etkilerinin önemli biçimde farklılaşmadığı bulunmuştur. Hem karar vermede öz- saygı düzeyi hem kaygı düzeyi açısından, denetim odağı ile sınıf düzeyi, sigara kullanma alışkanlığı ve sorunları olduğunda öğretmenlerinden destek düzeylerini algılama biçimi arasındaki etkileşimler de önemli bulunmamıştır.

Denetim odakları farklı lise öğrencilerinin, anne ve babalarının eğitim düzeyi ve sorunları olduğunda anne ve babalarından destek alma düzeylerini algılama biçimlerine göre, karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeylerinin temel etkilerinin de önemli biçimde farklılaşmadığı bulunmuştur. Ayrıca, hem karar vermede öz- saygı düzeyi hem kaygı düzeyi açısından da, denetim odağı ile anne ve babalarının eğitim düzeyi ve sorunları olduğunda anne ve babalarından destek alma düzeylerini algılama biçimleri arasındaki etkileşimler de önemli bulunmamıştır.

ABSTRACT OF THESIS

INVESTIGATION OF THE DECISIONAL SELF- ESTEEM AND STRESS LEVELS OF HIGH SCHOOL STUDENTS WITH DIFFERENT LOCUS OF CONTROLS ACCORDING TO SOME PERSONAL,SOCIAL AND PARENTALVARIABLES

Seçil ÖZCAN CANDANGİL

Division Of Educational Sciences (Psychological Services In Education)

Institute Of Educational Sciences, September, 2005

Advisor: Asist. Prof. Dr. A. Aykut CEYHAN

The purpose of this study was to examine whether decisional self- esteem levels and decisional stress levels of high school students with different locus of controls differ depending on personal- social characteristics and famial characteristics. For this reason, variables of gender, class level, smoking habit, perception of physical appearance and supporting level of teacher were taken as personal- social characteristics of high school students, while variables of educational level of mother, educational level of father, supporting level of mother and supporting level of father were taken as famial characteristics. Groups were formed to identfy students with external locus of control and internal locus of control based on the calculations the mean for the sample group was 11.85 whereas the standart variation was 4.20. The 1192 students who were 0.5 points below and above the mean were taken into consideration. The analyses were based on 604 high school students in total.

This research was conducted in spring semester of 2004- 2005, among 2045 students from 11 different high schools in Bursa and usable data was obtained from 1796 of all. Data relatede students' decisional self- esteem and decisional stres levels was collected by means of "Decision Making Questionnaire" (Mann ve Radford, 1993) and the data related to students' locus of control levels was collected by means of "Nowicki Strickland Locus Of Control Scale" (Nowicki ve Strickland, 1973). In order to collect

data related to independent variables of the research, “ Personal Information Questionnaire” was prepared by the researcher. In this research, Independent Inter Group t Test and Factoriel Variant Analysis.

The results of research showed that decisional self- esteem levels of high school students with high levels of internal locus of control were significantly high. However, decisional stress levels of high school students with high levles of external locus of control were significantly high. With respect to gender, males have significantly higher decisional self- esteem levels compared to females. However, the interaction of gender and locus of control was not significant. Males have lower decisional stress levels. Yet in general the interaction between the locus of control and gender was not found significant regarding decisional stress levels.

In considering the perception of physical appearance those students who have positive perceptions of their own physical appearance have significantly higher decisional stress levels than those with negative perceptions. Nevertheless, the interaction between decisional stress levels and perception of physical appearance was not found significant. Those students with positive self perceptions have lower decisional stress levels than those with negative self perceptions. Yet, the interaction between self perceptions and locus of controls were not significant.

On the other hand, decisional self- esteem levels and decisional stress levels of high school students with different locus of controls did not differ depending on the class level, smoking habit, supporting level of teacher. The interactions between those variables were not significant either.

In addition, the interactions between decisional self- esteem levels and stress levels with educational level of mother, educational level of father, supporting level of mother, supporting level of father were not statistically significant.

Enstitü Onayı

ÖNSÖZ

Birey yaşamının her döneminde yaşamını şekillendirecek bir dizi kararlar vermektedir. Özellikle lise dönemi, bireyin yaşamıyla ilgili yeni kararlar aldığı ve kimlik kazanma arzusu içinde olduğu karmaşık bir dönemdir. Lise döneminde verilen kararlar, bireyin sağlığı, mesleği, psikolojik uyumu ve sosyal kabulü üzerinde yaşamı boyunca etkili olabilecek öneme sahiptir. Lise döneminde alınan kararlar yaşamı şekillendirmekte, genişletmekte hatta sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle, lise öğrencilerinin, etkili karar verme stilleri geliştirmeleri ve karar verme sürecinde güven düzeylerinin yükseltilebilmesi için uygun eğitim ortamları oluşturmak önemlidir.

Karar verme konusunda yaşadığım sıkıntılar ve lise yıllarında verdiğim kararların zorluklarını hayatımın sonraki dönemlerinde de yaşamam nedeniyle, bu araştırmayı gerçekleştirmeyi arzuladım. Bu araştırmanın planlanmasından raporlaştırılmasına kadar geçen süre içinde pek çok kişinin değerli yardım, destek ve katkıları olmuştur. Tümüne teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bu araştırmanın planmasından raporlaşmasına kadar geçen süre içerisinde, araştırmanın her aşamasında sabırla, titizlikle, geçirdiğim zor dönemde de gösterdiği anlayış ve destekle çalışmalarımı yönlendiren danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. A. Aykut Ceyhan'a değerli katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, yüksek lisans eğitimim boyunca akademik ve mesleki gelişimime katkıda bulunan sayın Prof. Dr. Gürhan Can, Yrd. Doç. Dr. Sibel Türküm ve Yrd. Doç. Dr. Esra Ceyhan'a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın uygulanması aşamasında yardımcı olan Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne, örneklemde yer alan okulların okul idaresi ve okul rehberlik ve psikolojik danışma servislerine ve araştırmaya katılan öğrencilere teşekkür ederim. Araştırma süresince karşılaştığım güçlükleri aşmamda bana destek olan ve yardımlarını

esirgemeyen Kütahya ve Bursa illerinde görev yapan psikolojik danışman ve öğretmen arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim ve araştırma süresi boyunca aynı sıkıntıyı benimle paylaşan ve varlıkları ile bana güç veren babama, anneme, eşime, ve kardeşlerime teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Araştırma süresince sıkıntıları ve sevinçleri birlikte paylaştığım, yüksek lisans eğitim boyunca kazandığım çok sevdiğim dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Seçil Özcan Candangil

Eskişehir, 2005

ÖZGEÇMİŞ

Seçil ÖZCAN CANDANGİL

Eğitim Bilimleri (Eğitimde Psikolojik Hizmetler) Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans	1999	Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü
Lise	1995	Anadolu Gazi Meslek Lisesi

İş

1999- 2000	İnsan Kaynakları Asistanı, Denizli Basma Sanayi
2000- 2002	Psikolojik Danışman, Eskişehir Özel Atayurt Okulları
2002- 2004	Psikolojik Danışman, Kütahya Atatürk İlköğretim Okulu
2004-	Psikolojik Danışman, Bursa Yıldırım Belediyesi İlköğretim Okulu

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Tarihi : Eskişehir, 16. 07. 1977 Cinsiyet : Bayan YabancıDil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
JURİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZGEÇMİŞ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Problem.....	1
1.2.Amaç.....	5
1.3..Alt Amaçlar.....	5
1.4.Önem.....	6
1.5.Sınırlılıklar.....	8
1.6.Tanımlar.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ YAYINLAR

2.1. KARAR VERME DAVRANIŞINA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR VE ARAŞTIRMALAR.....	10
2.1.1. Karar Verme Davranışına İlişkin Açıklamalar.....	10
2.1.1.1.Krumboltz'un Sosyal Öğrenme Kuramı.....	10
2.1.1.2. Fayda Kuramı.....	12
2.1.1.3.Çatışma Kuramı.....	13

2.1.1.4. Bilişsel Güdü Kuramı.....	14
2.1.2. Ergenlerde Karar Verme Davranışı.....	16
2.1.2.1. Karar Vermede Bilişsel Etkenler.....	16
2.1.2.2. Karar Vermede Sosyal ve Psikolojik Etkenler.....	17
2.1.2.2.1. Ergenlik Egosantrizmi.....	17
2.1.2.2.2. Kimlik.....	18
2.1.2.2.3. Risk Alma.....	18
2.1.2.2.4. Denetim Odağı.....	19
2.1.2.2.5. Cinsiyet.....	19
2.1.2.2.6. Aile.....	19
2.1.2.2.7. Okul.....	20
2.1.2.2.8. Yaşanan Travmatik Olaylar.....	21
2.1.2.3. Karar Vermede Kültürel ve Toplumsal Etkenler.....	21
2.1.3. Karar Verme Davranışına İlişkin Araştırmalar.....	22
2.1.3.1. Kişisel ve Sosyal Nitelikler Açısından Karar Verme Davranışına İlişkin Araştırmalar.....	23
2.1.3.2. Aile Nitelikleri Açısından Karar Verme Davranışına İlişkin Araştırmalar.....	27
2.1.3.3. Karar Verme Becerisi Kazandırma Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar.....	28
2.1.3.4. Kariyer Nitelikleri Açısından Karar Verme Davranışına İlişkin Araştırmalar.....	30
2.1.3.5. Karar Verme Davranışını Farklı Açılardan İnceleyen Diğer Araştırmalar.....	31
2.2. DENETİM ODAĞINA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR VE ARAŞTIRMALAR	33
2.2.1. Denetim Odağına İlişkin Açıklamalar.....	33
2.2.1.1. Denetim Odağı Kavramı.....	33
2.2.1.2. Rotter'ın Sosyal Öğrenme Kuramı.....	35
2.2.1.3. Güdülenme Kuramları.....	36
2.2.1.4. Davranışçı Kuramlar.....	37
2.2.1.5. Yükleme Kuramları.....	39
2.2.1.6. Ergenlerde Denetim Odağının Gelişimi.....	41

2.2.2. Denetim Odağı İle İlgili Araştırmalar.....	42
2.2.2.1. Kişisel ve Sosyal Nitelikler Açısından Denetim Odağı.....	43
2.2.2.2. Ailesel Nitelikler Açısından Denetim Odağı.....	49
2.2.2.3. Stresle Başa Çıkma ve Problem Çözme Stratejileri İle İlişkisi Açısından Denetim Odağı.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli.....	55
3.2. Evren ve Örneklem.....	55
3.3. Veri Toplama Araçları.....	58
3.3.1. Denetim Odağı Ölçeği.....	58
3.3.2. Karar Verme Davranışı Ölçeği.....	59
3.3.3. Kişisel Bilgi Anketi.....	62
3.4. Veriler ve Toplanması.....	63
3.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Denetim Odaklarına Göre Karar Verme Davranışına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	65
4.1.1. Denetim Odaklarına Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	65
4.2. Kişisel ve Sosyal Nitelikleri İle İlgili Değişkenlere Göre Karar Vermede Öz-Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	68

4.2.1. Cinsiyete Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	69
4.2.1.1. Cinsiyete Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi.....	69
4.2.1.2. Cinsiyete Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	72
4.2.2. Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	74
4.2.2.1. Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi.....	74
4.2.2.2. Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	77
4.2.3. Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	80
4.2.3.1. Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz-Saygı Düzeyi.....	80
4.2.3.2. Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	84
4.2.4. Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	87
4.2.4.1. Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Öz-Saygı Düzeyi.....	87
4.2.4.2. Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	90
4.2.5. Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	93
4.2.5.1. Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi.....	93
4.2.5.2. Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	96

4.3. Aile Nitelikleri İle İlgili Değişkenlere Göre Karar Vermede Öz- Saygı Ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	99
4.3.1. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	99
4.3.1.1. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-Saygı Düzeyi.....	99
4.3.1.2. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	102
4.3.2. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	104
4.3.2.1. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-Saygı Düzeyi.....	104
4.3.2.2. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	107
4.3.3. Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	109
4.3.3.1. Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-Saygı Düzeyi.....	109
4.3.3.2. Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	113
4.3.4. Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Özsaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	116
4.3.4.1. Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-Saygı Düzeyi.....	116
4.3.4.2. Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi.....	118

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç.....	122
5.2.Öneriler.....	123
EKLER.....	127
KAYNAKÇA.....	133

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo	Sayfa
1. Örneklemde Yer Alan Liselerin Sınıf Türlerine, Cinsiyete ve Öğrenci Sayısına İlişkin Dağılımları.....	56
2. Uygulama Sonucunda Değerlendirmeye Alınan Liselerin Cinsiyete ve Öğrenci Sayısına İlişkin Dağılımları.....	57
3. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar ve t Değeri.....	66
4. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	69
5. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	70
6. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	72
7. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	73
8. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	75
9. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	76
10. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	78
11. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	79
12. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümünü Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	81
13. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümünü Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	82
14. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümünü Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	84
15. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümünü Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	85

16. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	87
17. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	88
18. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	90
19. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	91
20. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	93
21. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	94
22. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	96
23. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	97
24. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	99
25. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	100
26. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	102
27. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	103
28. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar.....	105
29. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	106
30. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar.....	107
31. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	108

32. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	110
33. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	111
34. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar	113
35. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	114
36. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar	116
37. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz-saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	117
38. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar	119
39. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	120

Birinci Bölüm

GİRİŞ

1. 1. Problem

Birey, doğumundan ölümüne kadar, yaşamının her evresinde karar vermesini gerektiren problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Verilen kararlar, bireyin gelişim dönemine ve karşılaşılan problemin niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Bu kararlar, bazen anlık çözümler getirirken bazen de yaşam şeklini değiştirebilecek özellikte olabilmektedir.

Karar verme davranışı; karar verilmesi gereken durumun farkına varılmasıyla başlayan, bireyin bu durum karşısında, ne zaman ve nasıl karar vereceğini belirlediği bir etkinliktir. Karar verme davranışı, birbirini izleyen evrelerden oluşan bir süreç olarak ele alınmaktadır. Birey, önce herhangi bir güçlkle karşılaşmakta ve bu güçlüğü giderebilecek seçenekleri gözden geçirmektedir, sonrasında problemin olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirerek, ulaştığı kesin kararı uygulamaya geçirmektedir. Kuzgun (1993), karar verme davranışının ortaya çıkabilmesi için aşağıdaki üç koşulun bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar;

- Karar verme ihtiyacını ortaya çıkaran bir güçlüğün varlığı ve bu güçlüğün birey tarafından hissedilmesi,
- Güçlüğü giderecek birden fazla seçeneğin bulunması,
- Bireyin seçeneklerden birine eğiliminin olmasıdır.

Karar verme davranışı, değişik biçimlerde tanımlanmaktadır: Haris (1998), karar vermeyi seçenekler arasındaki belirsizlikleri azaltarak, aralarından en uygununu seçmeyi içeren bir dizi işlem olarak tanımlamaktadır. Güçray'a (1995) göre, karar verme davranışı, bir ihtiyaç durumunda bu ihtiyacı karşılamak amacıyla mevcut seçeneklerden duruma en uygun olanın seçilmesidir. Kuzgun (1993), karar verme davranışını, ihtiyacı gidereceği düşünülen bir objeye götürecek birden fazla yol

olduğu zaman, yaşanan sıkıntıyı giderici bir yöneliş olarak tanımlamaktadır. Scott (2003) ise, karar verme davranışını, olması muhtemel olasılıklardan birini seçme işlemi olarak değerlendirmektedir.

Janis ve Mann'e göre de(1977), sağlıklı karar verme davranışı bilişsel bir süreçtir. Bu süreç, seçenekler hakkında ayrıntılı bilgi edinme, edinilen bilgileri sınıflama, önem sırasına koyma gibi işlemleri gerektirmektedir. Karar verme davranışı, çok basit bir süreç gibi görünse de bazen çok büyük ve karmaşık problemler yumağı haline dönüşebilmektedir. Karar verme sürecinde ölçütler ve seçenekler çoğaldıkça sağlıklı karar verebilmek zorlaşmaktadır, bu yüzden karar verme ve problem çözme, i içe geçmiş süreçler olarak ele alınmaktadır.

Haris (1998), karar verme sürecinde bir takım basamakların bulunduğunu ve bireyin bu basamaklardan geçerek karar vermesi gerektiğini belirtmektedir. Bunlar;

- Ulaşılmak istenen amaçların tanımlanması,
- Alternatif seçeneklerin belirlenmesi,
- Belirlenen alternatif seçeneklerin tanımlanması,
- Alternatif seçeneklerin olumlu yönlerinin değerlendirilmesi,
- Alternatif seçeneklerin risklerinin değerlendirilmesi,
- Sonuç olarak, uygun alternatif seçenek hakkında kesin kararın verilmesidir.

Bu basamaklar sonucunda, bireyin kesin kararının etkilerinin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında değerlendirme yapması gerektiği vurgulanmıştır.

Karar verme dinamik bir süreçtir. Birey bu süreç içerisinde etkin rol oynamaktadır. Bu süreçte bireyin kesin kararı, kişisel ve çevresel faktörlerce şekillenmektedir. Karar verme sürecinde bazı bireyler karar verme davranışı üzerindeki kontrolün kendi ellerinde olduğunu düşünürken, bazıları ise bu kontrolün çevresel faktörlerce belirlendiğini düşünmektedirler. Bireylerin geçmişteki pekiştirici yaşantılarına dayalı olarak davranışlarının sonuçlarını kendi kontrollerine ya da kendileri dışındaki glerin (şans, kader vb.) kontrollerine bağlamaları sonucu oluşan özellik denetim odağı olarak tanımlanmaktadır (Dağ, 1992).

Sosyal Öğrenme Kuramından yararlanılarak Rotter tarafından ileri sürülen “denetim odağı” kavramı, son yıllarda araştırmacıların yoğun ilgisine neden olmuş, davranış ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda ilgi çekici bulgular ortaya konmuştur. Denetim odağı çerçevesinde iç denetim odağına sahip bireyler, yaşadıkları olayların sonuçlarını kendi çaba ve yeteneklerine bağladıkları için bu olaylar üzerinde kontrol sahibi olduklarına dolayısıyla, bu olayların sonuçlarını değiştirebilme gücünün de kendi ellerinde olduğuna inanmaktadırlar. Dış denetim odağına sahip bireyler ise yaşadıkları başarı ve başarısızlıkları kendi dışlarındaki şans, kader gibi güçlerde aramakta ve olayların sonuçlarını değiştirmenin kendi ellerinde olmadığını düşünmektedirler (Gültekin, 2003; Manger, Eikeland ve Asbjornsen, 2002).

Araştırma sonuçları, içsel denetimli olmanın olumlu bir kişilik özelliği olduğunu göstermektedir. Buna karşılık dış denetim odağına sahip bireyler, çevre üzerinde kontrollerinin olmadığını düşündüklerinden ve sonucu etkileyemeyeceklerine inandıklarından daha kaygılı, pasif, kuşkucu ve dogmatiktirler. Ayrıca, araştırmalar, dış denetim odağına sahip bireylerin kendilerine ve başkalarına daha az güvenen, kendilerini tanımada yetersiz, toplumsal kabul ihtiyaçları az olan ve daha çok savunma mekanizmaları kullanma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Basgall ve Snyder, 1998; Demir, 1998; Korkut, 1991; Kulas 1996 ve Yeşilyaprak, 1990). Bu araştırmalardan hareketle, bireyin kendi yaşantısına ilişkin kararları yine kendisinin verdiği taktirde, kendisini gerçekleştirebileceği ifade edilebilir.

Özellikle ergenlik dönemi, bireyin yaşamıyla ilgili yeni kararlar aldığı ve kimlik kazanma arzusu içinde olduğu karmaşık bir dönemdir (Çolakkadıoğlu, 2003; Demir, 1998; Gordon, 1996 ve Jaffe, 1998) . Kendi ilgi ve yetenekleriyle uyumlu kimlik duygusu geliştirebilmiş olan ergen, gelecek yaşamıyla ilgili kararlarını vermeye başlamış; kendine özgü değerler sistemi oluşturarak kişisel ve mesleki planlar oluşturma aşamasına geçmiştir. Kimlik krizi ise, ergenin bu türden kararlar alamamış olmasını, gelecekle ilgili herhangi bir plan yapamamış olmasını göstermektedir (Can, 2002). Ergenlerin kimlikle ilgili karmaşalarını çözümlemelerinin yolu, etkili karar verme becerilerini geliştirmelerine bağlıdır

(Atkinson ve ark, 1999; Gander ve Gandiner, 1995; Gordon, 1996; Mann, Harmoni ve Power, 1989) .

Kendine özgü kimlik kazanmaya çabalayan ergen, sürekli olarak bilinemezlik ve belirsizlik durumundan kurtulmaya çalışmaktadır. Bunun için kendini ve çevresini kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır. Ergenin, kontrol edemediği durumlar kaygıya neden olduğundan güvensizlik duygusu yoğun olarak görülmektedir. Özellikle gelişimin ve değişimin içerisinde karmaşa yaşayan ergenin en önemli ihtiyacı kendini güvende hissetmesidir. Bu dönemde ergen, kendi istekleri ve çevre etkisi ikileminde çatışma yaşamakta ve yaşadığı belirsizlikleri kontrol altına almaya çalışmaktadır (Rosental ve Ark., 2002). Bunun için ergenin iç denetim odağının gelişiminin de, yaşadığı çatışmaları kontrol altına alabilmesi açısından önemli olduğu söylenebilir.

Ergenlik dönemi, denetim odağının gelişimi açısından da önemlidir. Nowicki ve Strickland (1973) araştırmalarında, yaş ilerledikçe iç denetim odağında sürekli artış olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. İç denetim odağının gelişmesi, ergenin dış çevreye mümkün olduğu kadar az bağımlı, kendine yetebilen, kendini gerçekleştirmeye yönelik duygularından haberdar olan, bu duyguları kabul edebilen, benliğine saygı duyan ve uzlaştırmacı görüş açısına sahip birey olmasını sağlayacaktır (Lester, 1988). Dolayısıyla denetim odağı, ergenin amaçlarına ulaşmada başarılı olması, kararlı ve kendisiyle barışık olumlu bir kimlik geliştirmesi açısından önem taşımaktadır.

Alanyazında, lise öğrencilerinin karar verme davranışları ile ilgili olabileceği düşünülen denetim odağı, kişisel ve sosyal nitelikler ile aile niteliklerinin birlikte ele alındığı bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu nedenle, bu araştırmada karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri farklı lise öğrencilerinin denetim odaklarının kişisel ve sosyal nitelikler ile aile nitelikleri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Çünkü lise döneminde etkili karar veremeyen öğrencilerin geleceklerinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Araştırmacılar ergenlerin karar verme sürecinde çelişkili duygular yaşadıklarını vurgulamaktadırlar. Ergenler güçlü kararlar vermek istemekte, ama sorumluluk almaktan çekinmektedirler, ancak ergen, karar verme

deneyimi kazandıkça daha uygun kararlar verebilmektedir (Güçray, 1995). Buna bağlı olarak, okul aile işbirliğinin sağlanması, öğrencilere yönelik uygun tutum ve davranış biçimlerinin bilinmesi ve iç denetim odaklarının geliştirilmesi için eğitim ortamlarının düzenlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

1.2. Amaç

Bu araştırmada, denetim odakları farklı lise öğrencilerinin bazı değişkenler açısından karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

1.3. Alt Amaçlar

Bu amaç çerçevesinde ele alınan değişkenlere göre araştırmada incelenen alt amaçlar şunlardır:

1.3.1. Karar Verme Davranışlarına İlişkin Alt Amaçlar:

- 1.3.1.1. Denetim odakları farklı lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?
- 1.3.1.2. Denetim odakları farklı lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?

1.3.2. Kişisel ve Sosyal Niteliklerine İlişkin Alt Amaçlar:

- 1.3.2.1. Denetim Odakları farklı olan lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?
- 1.3.2.2. Denetim odakları farklı lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri farklılık göstermekte midir?
- 1.3.2.3. Denetim Odakları farklı olan lise öğrencilerinin fiziki görünümlerinden hoşnut olmalarına göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?

- 1.3.2.4. Denetim Odakları farklı olan lise öğrencilerinin sigara kullanma alışkanlıklarına göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?
- 1.3.2.5. Denetim Odakları farklı olan lise öğrencilerinin sorunları olduğunda öğretmenlerinden destek alma düzeylerini algılama biçimlerine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?
- 1.3.3. Aile Niteliklerine İlişkin Alt Amaçlar:
 - 1.3.3.1. Denetim odakları farklı lise öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeyine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri farklılık göstermekte midir?
 - 1.3.3.2. Denetim odakları farklı lise öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri farklılık göstermekte midir?
 - 1.3.3.3. Denetim Odakları farklı olan lise öğrencilerinin sorunları olduğunda annelerinden destek alma düzeylerini algılama biçimlerine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?
 - 1.3.3.4. Denetim Odakları farklı olan lise öğrencilerinin sorunları olduğunda babalarından destek alma düzeylerini algılama biçimlerine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri önemli farklılık göstermekte midir?

1.4. Önem

Ergenlik, bireylerin kişisel karar verme ve problem çözme durumlarıyla karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Bu kararlar genel olarak; okul seçimi, meslek seçimi, arkadaş seçimi ve eş seçimi vb. kararlardır (Kulaksızoğlu, 2000 ve Scott, 2003). Ergenlik döneminde verilen kararlar bireyin sağlığı, mesleği, psikolojik uyumu ve sosyal kabulü üzerinde yaşamı boyunca etkili olabilecek doğurgulara sahiptir. Ergenlik döneminde alınan kararlar yaşamı şekillendirmekte, genişletmekte hatta

sınırlandırabilmektedir (Gordon, 1996; Jaffe, 1998; Mann, Harmoni ve Power, 1989)

Ergenin karşılaştığı olayları nasıl değerlendirdiği, aldığı kararları, denetim odağı önemli ölçüde etkilemektedir. İçten denetimli ya da dıştan denetimli olmasına göre ergenin karar verirken izlediği yöntemler ve kullandığı stratejiler farklılaşmaktadır. Ergenlik döneminde verilen kararlar, bireyin yaşamını iç ya da dış denetim odağına sahip olmasına göre uzun süreçte ve farklı boyutlarda etkilemektedir. Ergenlerin karar verme stratejilerinin ve denetim odaklarının bilinmesi, onlara verilecek psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri açısından önem taşımaktadır.

Etkili karar verme yöntemlerinin öğretilmesinde, psikolojik danışma ve rehberlik alanına düşen görev oldukça önemlidir. Çünkü psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin amacı, bireylerin sağlıklı kişilik geliştirmelerine ve karar verme sorunlarına yardımcı olmaktır. Bireylere etkili karar verme yöntemlerinin öğretilmesi için her şeyden önce, bireysel karar verme sürecinin incelenmesi ve bu sürecin gerisindeki dinamiklerin ortaya çıkarılması gerekmektedir (Bacanlı, 2000).

Güçray (1998), eğitimin temel amaçlarının öğrencilere bilimsel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri ile uygun tutumlar kazandırma olduğunu belirtmiştir. Eisenberg ve Delanay da (1993), psikolojik danışmayı, bireylerin amaçlarına ulaşmalarında yardımcı olan kişilerarası ilişki süreci olarak tanımlamak ve psikolojik danışmanların bu süreçteki fonksiyonunun bireylerin önemli kişisel kararlar almaları, kişisel ve kişilerarası problemlere etkin çözüm getirmelerine yardımcı olmak olduğunu belirtmektedirler.

Günümüzde ilköğretim ve ortaöğretim okullarında psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde gelişimsel rehberlik yaklaşımı daha çok benimsenmektedir. Erkan (1995), gelişimsel rehberliği, öğrenciye okulda ve yetişkin yaşamda başarılı olması için ihtiyaç duyacağı beceri ve yaşantıları kazandırma olarak tanımlamaktadır. Gelişimsel rehberlik öğrencilerin olumlu benlik kavramını geliştirme, boş zamanları

değerlendirme alışkanlıklarını kazandırma, karar verme becerilerini geliştirme ve ilgilerini belirleme gibi konular üzerinde odaklanmaktadır.

Alanyazında ergenlerde denetim odağı ve karar verme davranışına ilişkin günümüze kadar yapılan çalışmalarda ana- baba tutumları, yaş, cinsiyet ve okul başarısının geniş yer tuttuğu görülmektedir. Ancak, denetim odağı ile bağlantılı olabileceği düşünülen karar verme davranışı ile kişisel sosyal nitelikler ve aile niteliklerini birlikte ele alan araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada denetim odakları farklı olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri üzerinde etkisi olabileceği düşünülen çeşitli niteliklerin betimlenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırma bulgularının öğrenciler ile ilgili okul yöneticilerine, Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servislerine, öğretmenlere, ailelere ve eğitim sistemimizde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ile ilgili kurumlara mevcut duruma ilişkin betimlemeler oluşturarak, önemli katkılar sağlayacağına inanılmaktadır.

1. 5. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları aşağıda verilmiştir:

1.5.1. Araştırmada belirlenen denetim odağı “Denetim Odağı Ölçeği”nde, karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri “Karar Verme Davranışı Ölçeği”nin öz- saygı ve kaygı alt ölçeklerinde yer alan niteliklerle sınırlıdır.

1.5.2. Öğrencilerin karar verme davranışı, Karar Verme Davranışı Ölçeği’nin bu araştırmada incelenen karar vermede öz- saygı ve kaygı alt boyutları ile sınırlıdır.

1.5.3. Araştırma, lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile niteliklerine ilişkin niteliklerden sadece alt amaçlardan belirtilmiş olan değişkenler ile sınırlıdır.

1.5.4. Bu araştırma, 2004- 2005 eğitim- öğretim yılında Bursa İli Merkezi’ndeki resmi lise öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Araştırma sonuçları, ancak belirtilen özelliklere benzediği oranda diğer öğrencilere genellenebilir.

1.6. Tanımlar

Bu bölümde araştırmanın temel kavramlarına ilişkin tanımlar verilmiştir.

Karar Verme Davranışı : Bireyin karar vermesi gereken durumlarda izlediği kendine özgü yaklaşımıdır (Güçray, 1995)

Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi : Bireyin karar verme yeteneklerine güven düzeyidir (Çolakkadıoğlu, 2003).

Karar Vermede Kaygı Düzeyi : Karar verme durumunda ortaya çıkan stres veya kaygı düzeyidir (Çolakkadıoğlu, 2003).

Denetim Odağı : “Bireyin iyi ya da kötü kendisini etkileyen olayları kendi yetenek, özellik ve davranışlarının sonucu ya da; şans, kader, talih ve güçlü başkaları gibi kendisi dışındaki güçlerin işi olarak algılaması eğilimidir”(Demir, 1998).

İç Denetim Odağı : Bireyin karşılaştığı olayları ve sonuçları kendi davranışlarına bağlı olarak algılaması şeklinde ifade edilmektedir. Başka bir deyişle olayları denetlemenin bireyin kendi elinde olduğuna inanmasıdır (Yeşilyaprak, 1988)

Dış Denetim Odağı : Bireyin karşılaştığı olayları ve sonuçları kendi davranışlarına bağlı olarak değil de kendi dışında güçlerin (kader, şans, diğer insanlar vb.) etkisiyle meydana geldiğine inanmasıdır. Bireyin, denetlemenin kendi elinde olmadığına inanmasıdır (Yeşilyaprak, 1988)

Lise Öğrencisi : Bursa İli merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı resmi ortaöğretim kurumlarında 2004- 2005 eğitim- öğretim yılında öğrenim gören öğrencidir.

İkinci Bölüm

İLGİLİ YAYINLAR

Bu bölümde, ilgili yayınlar “Karar Verme Davranışına İlişkin Açıklamalar ve Araştırmalar” ile “Denetim Odağına İlişkin Açıklamalar ve Araştırmalar” olmak üzere iki ana başlık altında sunulmaktadır.

2.1. KARAR VERME DAVRANIŞINA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR VE ARAŞTIRMALAR

Bu başlık altında; karar vermeyi açıklayan kuramlar çerçevesinde karar verme davranışına ilişkin açıklamalar ve karar verme davranışı ile ilgili araştırmalar sunulmuştur.

2.1.1. Karar Verme Davranışına İlişkin Açıklamalar

Alanyazında, karar verme davranışını açıklamaya yönelik çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Karar verme konusunda belirtilen farklı kuramsal açıklamalar, daha çok karar verme davranışının çeşitli yönlerini açıklamaya çalışmaktadır. Alanyazında karar verme davranışına ilişkin açıklamalar yaygın olarak; Sosyal Öğrenme Kuramı, Fayda Kuramı, Çatışma Kuramı ve Bilişsel GÜdü Kuramı çerçevesinde sunulmaktadır (Baron, 1994; Çolakkadioğlu, 2003; Mann ve arkadaşları, 1998 ve Mitchel ve Krumboltz, 1984). Bu kuramların karar verme davranışına ilişkin açıklamaları, aşağıda sunulmuştur.

2.1.1.1. Krumboltz’un Sosyal Öğrenme Kuramı

Krumboltz ve arkadaşları (1980), karar verme için bir model geliştirmişler ve bu modeli meslek ve iş alanının seçimindeki karar verme süreçlerini sosyal öğrenme

kuramı çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır. Modelde kariyer kararının dört faktörünün birbirleriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı ortaya konmuştur. Bunlar;

- Genetik etmenler ve özel yetenekler,
- Çevresel koşullar ve olaylar,
- Öğrenme yaşantıları ve
- Performans becerileridir.

Genetik donanım ve özel beceriler; bireylerin eğitimsel ve mesleki tercihlerini, becerilerini ve başlangıç yapmalarını sınırlandırabilir. Müzik becerisinde olduğu gibi meslek olasılıkları, genetik potansiyel ve çevresel koşulların etkileşimiyle daha uygun hale gelmektedir (DeLorenzo, 2000). *Çevresel koşullar ve olaylar*; bireylerin etkisi olmaksızın gelişebilir, bazen de bireyler çevrelerini etkileyebilir. Genelde, bireyler teknolojik gelişmeler gibi makro düzeydeki çevresel koşullar üzerinde çok az etkiye sahipken, gelecekte işverenin işe alma davranışı gibi mikro düzeyde çevresel koşullar üzerinde daha çok etkiye sahiptir (Nelson, 1982).

Bireylerin geçmişteki ve şu anki *öğrenme yaşantıları* ise onların eğitim, meslek seçimi ve gelişimini etkilemektedir. Öğrenme yaşantıları, bireylerin mesleki davranışlarının geçmişteki yaşantılarının sonucunu göstererek ve gelecekteki davranışlarının olasılığını etkileyerek, ardışık pekiştirme yaşantılarıyla şekillenmektedir (Wood ve Hillman, 1996).

Dördüncü faktör ise *performans becerileridir*. Performans standartları ve değerler, beceriler, çalışma alışkanlıkları, bilişsel süreçler, zihinsel yetenekler ve duygusal tepkiler bireyin yeni problem durum ve görevlerine karşı dikkatli davranmasını sağlayacaktır. Başarılı öğrenme yaşantıları sonucunda, bireyin göreve karşı performans becerilerinde artış görülecektir (Mitchel ve Krumboltz, 1984).

Bu dört faktörün birbirleriyle etkileşimi sonucunda, birey üç çeşit durum yaşamaktadır. Bunlardan ilki, kendini gözleme ile ilgili genellemelerdir. Kendini gözleme genellemesi, “öğrendiği standartlar bakımından bir kişinin kendisinin

gerçek veya hayali performansını değerlendirerek kendini açık veya örtük olarak ifade etmesi” olarak tanımlanmaktadır. Ortaya çıkan ikinci durum ise, göreve yaklaşım becerileridir. Bunlar, bireyin bilişsel beceri, performans becerisi ve gelecekteki olaylar hakkında yordamlar yapması olarak tanımlanmaktadır. Faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan üçüncü durum da bireyin davranış örüntüsüdür. Bir başka deyişle, yeni problem ve görevlere karşı bireyin sergilediği tepkilerdir (Mitchel ve Krumboltz, 1984).

Krumboltz ve arkadaşlarının karar verme davranışı için geliştirdikleri modelde, karar vermenin çeşitli basamakları içeren bir süreç olduğu ortaya konmuştur. Karar verme süreci;

- Problemi tanımlamak,
- Bir eylem planı belirlemek,
- Değerleri açıklamak,
- Seçenekleri tanımak,
- Uygun sonuçları keşfetmek,
- Seçenekleri elemek,
- Eyleme başlamak basamaklarından oluşmaktadır (De Lorenzo, 2000).

2.1.1.2. Fayda Kuramı

Fayda Kuramı, karar verme konusundaki kuramsal görüşler içinde önemli bir yere sahiptir. Bu kuram, bireyin karar verme durumunda olası seçeneklerden kendisine en fazla yarar getiren seçeneğe yöneldiğini belirtmektedir. Alanyazında fayda kavramı “öznel değer” ya da “istenilen” kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Baron (1994), fayda kuramını, “beklenen fayda kuramı” (expected- utility theory), “çoklu yüklemeli fayda kuramı” (multiattribute utility theory), ve “faydacılık” olarak üç başlık altında ele almıştır. Beklenen fayda kuramı, karar durumunda bireyin karşısına çıkan seçeneklerin sonuçlarının hangisi için yararlı olup olmayacağı ile ilgilidir. Birey alternatiflerin olası sonuçlarını ve değerlerini

incelemekte, kendine en yüksek kazanç sağlayacak olana yönelmektedir. Çoklu yüklemeli fayda kuramı, farklı amaçlardan birine yönelme ile ilgilidir. Birey, en fazla yüklediği değer ile gerçekleşme olasılığı yüksek alternatifi dengeleyerek karar vermektedir. Faydacılık ise, karar anında birey için en fazla kazanç getiren eylemdir ve en yararlı olanıdır.

Baron (1994) ve Plous (1993), fayda kuramının kural koyucu bir özelliği olduğunu belirtmektedirler. Fayda kuramı, bireyin ideal koşullarda olası seçenekler arasından hangisini seçmesinin gerektiğini belirtmektedir. Bireyin sahip olduğu bilgiyi anlayabildiği, seçeneklerin avantaj ve dezavantajlarını hesaplayabildiği ve kendisine en fazla faydayı sağlayacağını düşündüğü seçeneği davranışa dönüştüreceği varsayılmaktadır.

2.1.1.3. Çatışma Kuramı

Janis ve Mann (1977), bireyin karar verirken kullandığı stilleri ve karar verme sürecinde kullanılan bu stillerin bireydeki öz- saygı ve kaygı düzeylerini ne derecede etkilediklerini çatışma kuramında açıklamışlardır. Her bir karar verme stili, zaman baskısı ve çelişkilere çözüm bulmak amacıyla belli bir psikolojik stres düzeyi ile iç içe geçmiş durumdadır. Karar verme stilleri, çatışmasız bağlılık, çatışmasız değişim, savunucu kaçınma, aşırı uyarılmışlık, ve ihtiyatlı- seçicilik olarak beş başlık altında toplanmaktadır. Bunlar:

Çatışmasız bağlılıkta, mevcut durumun kendinde tehdit içeren bir unsur olmadığı algılanıyorsa verilen karara bağlı kalınır. Bu durumda birey stres yaşamayabilir veya az düzeyde stres ortaya çıkabilir (Janis ve Mann, 1977)

Çatışmasız değişimde ise; mevcut durumda değişmemede risk var ama değişimde risk yoksa, karar veren birey değişimde risk görmez ve tüm alternatifleri dikkate almadan en önemli veya en çok önerilen kararı seçer (Janis ve Mann, 1977).

Savunucu kaçınma da; zor ve kişisel bir kararla karşılaşan bireyin seçim yapmasını erteleyerek, sorumluluğu başkasına yükleyerek, veya olma olasılığı en düşük olan seçeneği desteklemek için bahaneler oluşturarak çatışma durumundan kaçmasıdır. Birey zaman baskısı altında karar vermek zorunda olduğu için yüksek kaygı yaşamaktadır (Mann ve Ark., 1998; Mann, Radford ve Nakane 1993).

Aşırı uyarılmışlık karar stili, zamanı yetersiz olan bireyin dikkatli araştırma yapmadan, olumsuzluğu en az olan alternatifi seçebilmesidir. Kısa sürede rahatlamak için ani çözüm seçeneklerini değerlendirebilir. Zaman baskısı olduğu için, çok büyük bir duygusal gerilim yaşar. Karmaşadan kurtulmayı isteyen birey, acele ve mantıksız kararlar verme eğilimindedir (Mann ve Ark., 1998; Mann, Radford ve Nakane 1993).

İhtiyatlı karar verme stilinde; birey dikkatlice ilgili bilgileri araştırır, tarafsız tavırla bilgileri özümser ve karar vermeden önce, alternatifleri dikkatlice değerlendirir. İhtiyatlı karar verme stilinde bireyin karar verebilmek ve seçenekleri incelemek için yeterince zamanı vardır (Mann ve Ark., 1998; Mann, Radford ve Nakane 1993).

Yukarıda açıklanan karar verme stilleri uyumlu ve uyumsuz olmak üzere iki kategoride toplanabilir. Uyumlu karar verme stilinde, yeterli ve sağlıklı bir araştırma sonucunda karar verilmektedir. İhtiyatlı- seçicilik, uyumlu karar verme stillerinden biridir ve öz- saygı düzeyiyle olumlu yönde ilişkilidir. Uyumsuz karar verme stillerinde daha önce belirtildiği gibi, seçenekler ile ilgili yeterince araştırma yapılmadan zaman baskısı altında karar verilmektedir. Çatışmasız değişim, aşırı uyarılmışlık, savunucu kaçınma, uyumsuz karar verme stilleridir ve kaygı düzeyi ile olumlu yönde ilişkilidir.

2.1.1.4. Bilişsel GÜDÜ Kuramı

Davranış, birtakım güdüler çerçevesinde oluşmaktadır. GÜDÜLER, yani bir takım hedeflerin bireyce seçilmesi, bireyin; kendini, dünyasını ve o dünya içindeki söz konusu hedefleri algılamasına bağlıdır. Hedefe erişmek amacıyla herhangi bir

eylemde bulunan bireyin davranışı ve düşüncesi, onun çevresine uyumuna yöneliktir. Kısaca, bireyin belli bir andaki davranışı, güdülenme, algılama, öğrenme (yani davranış ve düşüncenin uyuma yönelmesi) ya da düşünme süreçlerinin hepsini aynı anda içermektedir. Bu süreçler hep birlikte, “biliş” olarak adlandırılan dünyayı tanıma, yorumlama, anlama ve ona uyum sağlayacak tepkileri geliştirme sürecini oluşturmaktadır (Corey, 1982).

Tolan, İsen ve Batmaz (1991), insan davranışının, bir takım gereksinimler, hedefler ve bunların ardındaki bilişsel süreçlere bağlı anlamlı ve örgütlü bir birim olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Böylesine bir örgütlenme içindeki davranış “molar davranıştır.” Kas kasılması, yutma, terleme v.b. gibi basit ve parça parça edimlerden oluşan davranışa verilen ad “moleküler davranıştır.” Moleküler davranış bir birim olarak, bireyin eylemini bir bütün halinde değil, birebir etki ve tepki ilişkileri içinde açıklamaya çalışır. Örneğin toplumsal görüşü, kadınların evde oturup çocuk büyütme gerektği yönünde oluşan bir erkeğin, evleneceği zaman kendisine eş olarak çalışan bir kadın seçmesi beklenemez.

Güdülenmeye ilişkin bilişsel görüşlerde ise davranışın insanın bilinçli olarak seçtiği amaçlara yönelmesi teması işlenmektedir. Birey bazı planlar yapar, bu planlarda beklentiler olasılıklar ve riskler bellidir, bunlara ulaşmak için hangi eylemlerde bulunması gerektiğini de bilir. Kuşkusuz bu amaçların ve onlara ulaşmadaki araçların belirlenmesinde bireyin “bilişleri”, yani dünyayı algılama ve tanıma biçimi, belirleyici bir rol oynayacaktır (Baron, 1994).

Amaçlı davranış, bireyin ne istediğini, istediğini elde etmede karşılaşacağı güçlük ve riskleri bildiği bir davranış türü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın içinde, bireyin kendisinin geleceğine ilişkin görüşleri, planları, kararları yer almaktadır (Atkinson ve arkadaşları, 1999).

Engellenme, yeni bir dengeye ulaşmak için bir güdülenme yaratır. Eğer amaçla birey arasında bir engel varsa, birey çevresine daha iyi uyum yapmasını sağlayacak yeni bir bilişsel örgütlenmeye giderek gerilimi ortadan kaldırmaya çalışır. Birey,

gereksinmelerini gidermek için bir çok farklı hedef arasında bir takım seçimler yapacaktır. Seçimlerin sıklığı, seçeneklerin işlevselliği, yani karşılaşılan sorunu çözmekte ne ölçüde işe yaradığı ile orantılıdır. Farklı seçimler denendikçe, bu deneyime bağlı olarak birey önceki hedeflerinde değişiklikler de yapabilir. Görüldüğü gibi güdülenme, bilişsel öğelere dayanarak belli bir durumda ulaşılabilir nitelikteki seçenekler arasında yapılan bir takım “seçimlerle” belirlenmektedir (Morgan, 1993).

Bilişsel güdülenme kuramı, ”karar verme kuramı” ile ilişkilendirilerek, şöyle bir formüle ulaşılmaktadır (Tolan, İsen ve Batmaz; 1991).

Güdü Uyarımı : f (Güdüsel eğilim x Dürtü x Beklenti)

Bu formüle göre güdülenme;

- Bireyden bireye değişen istek ve eğilimlerin,
- Amaca ulaşmanın teşvik edici etkisinin,

bireyin o amaca ulaşmakla elde edeceğini umduğu çıkarların bir matematik fonksiyonu olarak ifade edilmektedir.

1.1.2. Ergenlerde Karar Verme Davranışı

Karar verme davranışının gelişim açısından en önemli olduğu dönem, ergenlik dönemidir. Ergenlerin bu dönemdeki yüzleştikleri zor problemleri ve meydan okumalarını anlayabilmek için nasıl karar verdiklerini kavramak önemlidir. Ergenin karar vermesi pek çok değişkenin karşılıklı ve karmaşık etkisi sonucunda olmaktadır. Örneğin, ergenin okulu bırakma isteğine neden olan düşük akademik başarı, düşük sosyo- ekonomik statü ve erişilebilir mesleklerin yokluğunun birleşimi olabilir (Gordon, 1996).

Ergenlerde karar verme bir dizi etkene bağlıdır. Bunlar bilişsel etkenler, sosyal-psikolojik etkenler ve kültürel- toplumsal etkenler olarak üç ana başlık altında toplayabiliriz.

2.1.2.1. Karar Vermede Bilişsel Etkenler

Ergenlik döneminde, karar verme bilişsel gelişimin en son aşaması olan soyut (formel) işlemsel döneme denk gelmektedir. Piaget, formel düşüncesin işbirliği yoluyla bir sosyalleşme süreci olduğunu ileri sürmüştür (Gordon, 1996). Piaget'e göre, mantığın gelişmesi ve kurulmasında işbirliği önemli bir dizi davranış biçiminin temelidir. Formel işlemlerin bu gelişimi, işbirliği tartışma olmaksızın gelişemez (Yavuzer, 2003).

Bilişsel beceri yaşla gelişmektedir. Yaş ve karar verme arasında bağlantı bulunmaktadır. Yaşla birlikte zihinsel süreçlerde gelişim ve olgunlaşma olduğundan karar verme, problem çözme, çatışma yönetimi gibi bilişsel beceriler de gelişecektir. Gazda (1989) yaptığı araştırmada, karar verme becerilerinin yaşla artıka olumlu yönde geliştiğı bulgusuna ulaşmıştır. Ergenlik dönemi ve yetişkinlik dönemine geçildiğinde verilen kararlar, bilişsel gelişime paralel olarak daha mantıklı ve etkin karar verme stilleri kullanılarak verilmektedir.

2.1.2.2. Karar Vermede Sosyal ve Psikolojik Etkenler

Ergenin aile, arkadaş grubu gibi yakın çevresi ve kişilik özellikleri onun karar vermesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bunlar, ergenin karar vermesinde ergenlik egosantrizmi, kimlik, risk alma, denetim odağı, cinsiyet, aile ve okul gibi kişisel özellikler kısaca açıklanacaktır.

2.1.2.2.1. Ergenlik Egosantrizmi

Ergenlerin karar vermelerini, ben merkezci düşünce tarzları etkilemektedir. Ben merkezcilik iki şekilde tanımlanmaktadır. Birincisi sık rastlanan bir inanç olan “hayali seyirciler” diğeri ise, “kişisel hikayeler”dir. Ergen diğeri insanların düşünce ve tepkilerine aşırı önem vermekte, diğeri insanların onlarla çok fazla ilgilendiklerini algılamaktadırlar. Bu düşünce biçimi hayali seyirci olarak adlandırılmaktadır. Ben merkezcilik ergenin yaşamının diğeri insanlarınkinden oldukça farklı, sadece kendisine özgü dramatik olduğu düşüncesiyle de kendini belli eder. Ergenin

ölümsüzlük ya da yaralanmazlık gibi kötü şeylerin kendi başlarına gelmeyeceği düşüncelerinin ve duygularının biricikliği ise kişisel hikayeler olarak tanımlanmaktadır (Gordon, 1996, Kulaksızoğlu, 2000 ve Topses, 2004).

Kişisel hikayeler ve hayali izleyiciler, ergen kendi görüşlerini henüz diğer insanlarla kıyaslamadığı için oluşur. Ergenlik egosantrizmi ergenin karar verme sürecinin sağlıklı işlemesine neden olmaktadır.

2.1.2.2.2. Kimlik

Erikson'a göre ergenlik döneminin en önemli sorunu, kimlik arayışıdır. Dengeli bir kimliğin sağlanması, bireyin “kendisinde süreklilik ve bütünlük görme yeteneğine” ve “tutarlı düzenleme yapabilmesine ya da tutarlı yaşantı biçimleri geliştirebilmesine” bağlıdır (Schvaneveldt ve Adams, 1983; Yavuzer, 2003).

Ergenlik, anne- babadan kopma ve bağımsızlık duygusu yoğun olarak aynı ve karşıt cins arkadaş gruplarıyla etkili bir sosyal ilişkiye girmek ve değeri olan bir iş, bir uğraş için hazırlanma dönemidir. Bütün bu değişimlerin üstesinden gelebilmek için savaştığı dönemde ergen, yavaş yavaş bir yaşam felsefesi, bir dünya görüşü oluşturmaya başlar. Ayrıca ergen, “kim olduğu, nereye doğru gittiği, ne tür olanakları bulunduğu”nu yanıtlayacak bir kimlik duygusu oluşturmak zorundadır. Kimliğini oluştururken de bir dizi karar verme aşamasından geçmektedir (Blustein ve Philips, 1990; Mann, Harmoni ve Power, 1989 ve Yavuzer, 2003).

2.1.2.2.3. Risk Alma

Ergenler, yüksek derecede risk alıcılar olarak algılanmaktadır. Bu davranış biçimi; madde kullanımı, şiddet ve erken hamilelik gibi çeşitli problemleri açıklamak için kullanılmaktadır (Brack, LaClave ve Wyatt, 1992; Esen, 2003).

Risk alan kişi, belli bir etkinlikte bulunarak, zarar görmeyi bilerek göze alan kişidir. Eğer, etkinliği zararlı olarak görmezse, o etkinlikte bulunmak risk alma davranışı

olarak görülmemektedir. Risk alma davranışı, ergenin vereceği kararları da doğrudan etkilemektedir (Gordon, 1996).

2.1.2.2.4. Denetim Odağı

Denetim odağı, karar verme davranışını doğrudan etkileyen bir kişilik özelliğidir. İç denetim odağına sahip bir ergen, kararlarının üzerinde kendisinin etkili olduğunu bilir ve kararlarının sonuçlarının sorumluluklarını üstlenmiştir. Dış denetim odağına sahip bir ergen ise, şans ya da diğer insanların kendi yaşantısını kontrol ettiğine inandığı için karar vermeyi bile düşünmeyebilir (Demir, 1998; Gordon, 1996 ve Kulas, 1996).

2.1.2.2.5. Cinsiyet

Alanyazında, erkek ve kız ergenlerin farklılaşan psikolojik ve sosyal gelişimlerinin anlaşılması için, cinsiyet değişkeninin daha fazla dikkate alındığı görülmektedir. Psikolojik olgunlaşmanın kızların erkeklerden daha erken bir yaşta ortaya çıkması kabul edilmiş bir gerçektir. Schvaneveldt ve Adams (1983), karar verirken erkeklerin daha planlı kızların ise daha sezgisel olduklarını belirtmişlerdir.

Brown ve Gilligan (1992'den Aktaran: Brown ve Mann, 1991, s. 363'deki alıntı) kadınlar ve erkekler arasında önemli kimlik farklılıkları olduğunu tanımlamıştır. Erkekler “en tepede, yalnız olmak” için çaba gösterirken, kadınlar “ilişkinin/ bağlantının merkezinde olmak” için çabalarlar. Bu farklılıklar da karar verme davranışını doğrudan etkilemektedir.

2.1.2.2.6. Aile

Ergenin ailesi hakkında bilgi edinmek, ergenlerde karar verme stilini anlayabilmek için önemlidir. Çoğu çalışmada sosyo-ekonomik statü, anne babanın eğitim düzeyi, anne babanın çocuğunu yetiştirmedeki gösterdikleri tutumlar, etnik köken/ırk gibi

aile niteliklerinin önemi araştırılmıştır. Bu ayrımlar ergenin karar vermesinde kritiktir. Örneğin, otoriter bir yetiştirme tarzıyla yetişen bir ergen, karar verirken ailesine daha bağımlı olacaktır (Eldeleklioğlu,1996; Gordon, 1996, Helwig ve Ark. 2003; Yalçinkaya, 2001)

İlk sosyal uyumlarını gerçekleştirirken kendilerine deneyim fırsatı tanınan, özgür aile ortamında, yeterince sevgi ve güven içinde büyüyen çocukların ergenlik döneminde başarılı olmaları için gerekli ortam hazırlanmış demektir. Bu nedenle anne ve babaların öncelikle çocuklarını tanımaları, onların ilgi ve yeteneklerini bilmeleri, onlara özerk (otonom) kılmak üzere fırsat hazırlamaları, nihayet onların sorunlarına arkadaşça kuracakları diyalog yardımıyla eğilmeleri, ergenlik döneminin kolayca aşılmasında onlara yardımcı olacak hususlardır. Unutulmamalıdır ki, ergenin davranışlarında görülen dengesizlik ve kararsızlıkta, çevresinde çatışan değerlerin olduğu kadar, kendisine yöneltilen farklı tutumların da etkisi büyüktür (Kulaksızoğlu, 2000 ve Yavuzer, 2003).

Ergenliğin görevinin bir kısmı aşamalı olarak aileden uzaklaşma ve dünyaya açılmaktır. Bu yüzden zaman içinde arkadaşlar ergen için daha önemli bir etki yaratırlar. Eğer aile ergenin gelişiminde yeterince yönlendirici ve destekleyici değilse; arkadaşların etkisi, karar vermede olağandan fazla derecede güçlü olabilir ve ergen risk alma davranışını daha yüksek derecede gösterebilir (Jaffe, 1998 ve Yörükoğlu, 1993).

2.1.2.2.7. Okul.

Ergenin bağımsız ve eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmek için en önemli ortamlardan biri okuldur. Okulda uygun karar verme stilleri geliştirmesine yardımcı olunabilir ve bireye kararlarını verebilecek yetenekte olduğu gösterilebilir. Öğretmenler, öğrenciler için anlamlı ve teşvik edici ders materyalleri sağlayabilir, ders içeriğinin sunumu içine mantıksal çıkarım yeteneklerinin eğitimi yerleştirebilir, öğrencilere gerçek hayat sorunlarıyla ilgili uygulamalar verebilir ve eleştirel düşüncenin değerini gösterebilirler (Jaffe, 1998 ve Kulaksızoğlu, 2000).

Karar verme becerisi ile akademik başarı arasında da ilişki bulunmaktadır. Akademik başarısızlığa, zihinsel süreçlerin etkin işleyememesi ya da yaşadıkları özel problemler neden olmaktadır (Ann, 1989). Çocuğun düşünme, algılama ve muhakeme becerileri yeterince işlevsel olmadığı için akademik başarısı olumsuz gelişmekte, dolayısıyla karar verme yetisi de bunlara bağlı olarak olumsuz yönde etkilenmektedir.

2.1.2.2.8. Yaşanan Travmatik Olaylar

Ergenlik dönemi sağlıklı bir yetişkin olabilmek, bireyin yaşamının şekillenmesinde kritik bir dönemdir. Bu kritik dönemin sağlıklı atlatılması sonucunda, birey yaşamı ile ilgili aldığı kararları doğru ve sağlıklı olarak gerçekleştirebilir. Travmatik yaşantılar, ciddi- kronik rahatsızlıklar, aile üyelerinden birinin ölümü, anne- babanın boşanması ya da ayrılmasını, okul başarısızlığını, tutuklanmayı, madde kullanımını ya da kız/erkek arkadaştan ayrılmayı içerir (Brack, LaClave ve Wyatt, 1992; Gordon, 1996). Bundan dolayı karar verme davranışı sağlıksız bir süreçte gelişir. Ergenlik döneminde yaşanan travmatik olaylar, ergenin fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel açıdan gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

2.1.2.3. Karar Vermede Kültürel ve Toplumsal Etkenler

Ergen, toplumda saygınlık kazanmaya ve statü sahibi olmaya gereksinme duyar. Toplumsal uyum geniş ölçüde bu gereksinimin karşılanmasına bağlıdır. Ergenlik yılları bir anlamda, toplumsal gelişim ve uyum yılları olarak da nitelendirebilir. Ergenlik dönemi sonunda toplumsal davranışlarda olgunlaşma ve grupta genişleme görülür. Bu dönemde birey ait olduğu gruba fazla önem verir, grup normlarına uymak için büyük çaba harcar. Bu uyum yalnızca dış görünüş ve davranışları değil, aynı zamanda fikirleri ve aldığı kararları da kapsar (Mann, Radford ve Nakane, 1993). Birey genel olarak grubun benimsemediğini beğenmez, yapmadığını yapmaz. Grup normlarından ayrılmaktan çekinir; gereksinme ve isteklerine grup standartları

doğrultusunda doyum sağlamak amacıyla sürekli girişimlerde bulunur (Yavuzer, 2003) .

Ergen, içinde bulunduğu grubun idealleri ve sosyal standartlarıyla kendi davranışını değerlendirme durumundadır. Ergenin başarısı, yetenek, dürtü ve ilgilerini grup istekleri doğrultusunda karar verdiği ve yönlendirdiği oranda gerçekleşir. Ergen, değişen ve gelişen kişiliği içinde, çevrede yeni değerler aramaya, kişiliğinin olgunlaşmasında rol oynayan özdeşleşme, özerklik, sorumluluk kavramlarına yanıt bulmaya çalışır. Bu kavramlar ergene kişilik kazandırır, onu toplumla ilişkilerini biçimlendirir. Özdeşleşmenin olduğu ortamın toplumsal, ekonomik, kültürel özellikleri bir yandan kişiliği oluştururken, öte yandan kişilikle toplum arasındaki tüm ilişkilerin temeli olan özerklik ve sorumluluk kavramlarını biçimlendirir (Jacobs ve Klaczynski 2002).

Ergenlerin duygu, düşünce, tutum, davranış, eylem, karar, amaç ve beklentileri üç katmandan oluşur. Bunlar; temel kişilik yapısı, gençlik çağına özgü psiko- sosyal özellikler, gencin yaşadığı çevrenin sosyal, kültürel, ekonomik özellikleridir. Bu üç katmanın oluşturduğu kişilik yapısı içinde yerini arama çabasında olan genç, özdeşleşme, sorumluluk, özerklik sorunlarına çözüm arar. Bu çözüm gencin içinde yaşadığı kesimin özelliklerine göre değişiklik gösterir. Üç kavram arasındaki dengesizlik bireysel ve toplumsal sorunlara, kararsızlığa yol açar. Bu kavramların sağlıklı gelişmesi, gençler içinde yaşadığı toplumun yapısındaki ekonomik, kültürel dengeye bağlıdır (Gordon, 1996).

Ayrıca ergenin yaşadığı ülkenin sahip olduğu tüm imkanlar ergenlerin gelişimini ve geleceğiyle ilgili verdiği kararları etkiler. Yaşadığı ülkenin dini kurumları, yasaları, eğitim sistemi, ahlaki prensipleri, sosyo-ekonomik yapısı, ergenin gelişimini destekleyici kurumların varlığı, ilgi ve yeteneklerini, başarısını destekleyici anlayışa sahip olması, ergenlerin kararı üzerinde doğrudan etkilidir (Mann ve Ark., 1998).

2.1.3 Karar Verme Davranışı İle İlgili Araştırmalar

Ergenlik döneminin en önemli görevlerinden biri olan karar verme davranışının pek çok değişkenle ilişkisi araştırılmıştır. Bu araştırmalarda karar verme davranışı ile olabilecek kişisel ve sosyal nitelikler, aile nitelikleri kariyer nitelikleri gibi değişkenler ele alınmıştır.

2.1.3.1. Kişisel ve Sosyal Nitelikler Açısından Karar Verme Davranışına İlişkin Araştırmalar

Bireyin sosyal ve kişisel nitelikleri karar verme davranışı üzerinde önemli rol oynamaktadır. Alanyazında karar verme davranışı ile ilgili olan ve en sık araştırılan değişkenlerden biri cinsiyettir. Cinsiyet ve karar verme davranışı arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalarda kızların içtepesel karar verme stilini kullandıkları (Tiryaki, 1997), kızların mantıklı karar verme stilini puan erkeklerden daha yüksek düzeyde kullandıkları (Kesici, 2002), ilgisizlik ve kaçınma karar stillerini erkeklerin, aşırı uyarılmışlık karar stilini ise kızların kullandıkları (Güçray, 1998) ortaya konmuştur. Diğer bir araştırmada da kız öğrencilerin bağımlı karar verdikleri, erkek öğrencilerin ise bağımsız karar verdikleri sonucu bulunmuştur (Karakaş, 1999). Ayrıca, Güçray (2001) yaptığı diğer bir araştırmasında da kızların erkeklerden karar verme sürecinde daha çok stres yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bu araştırmalara göre, karar verme stratejilerinde cinsiyete göre farklılık olduğu görülmektedir. Karar verme sürecinde kızların aşırı uyarılmışlık ve kaygı düzeylerinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Karar verme davranışı ile ilgili yapılan araştırmalarda sıklıkla ele alınan diğer bir değişken ise sınıf düzeyidir. Karar verme stillerini inceleyen araştırmalarda, üniversite 1. sınıf öğrencilerinin 4. sınıf öğrencilerine göre daha fazla kararsızlık stilini kullandıklarını ortaya koyarken (Tiryaki, 1997), kimi araştırmalar 4. sınıf öğrencilerinin içtepesel ve bağımsız karar verme stilini 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek düzeyde kullandıkları ortaya konmuştur (Kesici, 2002). Sinangil (1993) ise, üniversite 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, 1. sınıf öğrencilerinin karar verme stillerinde içtepesel boyut önem kazanırken, 4. sınıf öğrencilerinde karar vermede mantığın baskın bir stil olarak yer aldığı görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, sınıf düzeyi arttıkça karar vermede mantıklı ve etkili stillerin kullanılmaya başladığı görülmektedir.

Karar verme davranışı ile ilişkili olan kişisel ve sosyal niteliklere ilişkin diğer değişkenler de araştırılmıştır. Bu araştırmalardan, Tiryaki (1997), kendine saygı

düzeyi düşük olan öğrencilerin yüksek olan öğrencilere oranla daha içtepişel ve kararsızlık stratejilerini kullandıklarını, kendine saygı düzeyi yüksek olan öğrencilerin ise mantıklı karar verme stratejisini kullandıklarını belirtmektedir.

Ann (1989), akademik başarının öğrencilerin karar verme stilleriyle ilişkisini araştırdığı çalışmasında, akademik başarısı yüksek olan lise öğrencilerinin daha çok düşünerek ve daha sistemli karar verdiklerini; akademik başarısı düşük öğrencilerin ise, daha fazla içtepişel ve aceleci karar verme davranışı gösterdiklerini ortaya koymuştur.

Trudeau, Lillehoj, Spoth ve Redmeond (2003), erinlik dönemi başlangıcına hazırlıkta kendine güven ve karar vermenin rolünü araştırmışlardır. Olumsuz beklenti ve reddedilen amaçlar, erinliğe hazırlığı olumsuz yönde etkilemektedir. Kendine güven ve karar verme becerilerinin olumsuz beklentiler ve kabul edilmeyen istekler (içki, sigara ve uyuşturucu) tarafından direkt veya dolaylı olarak etkilendiğı verilerine ulaşılmıştır. Sonuçlara göre, erinliğe erken giren erkekler olumsuz beklenti ve kabul edilmeyen isteklere daha yüksek derecede sahiptirler.

Demirbaş (1992), suçlu ve suçlu olmayan ergenlerin karar verme stratejilerini karşılaştırdığı araştırmasında suçlu olmayan ergen grubunda bulunanlara göre daha içtepişel davrandığı görülmüştür. Ayrıca, değişik yaş grupları açısından 14- 15 yaş grubunun kararsızlık stratejisini diğer yaş gruplarına göre daha fazla kullandığı ve daha fazla içtepişel davrandıkları bulunmuştur.

Okwumabua, Wong ve Duryes (2003) ise zenci Amerikan gençliğinde depresif semptomlar ve karar verme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Sosyo- ekonomik düzeyi düşük 12- 17 yaş aralığında 276 zenci öğrenciden elde edilen bulgular, uyumsuz karar verme stiline kullanılması ve depresif semptomlar arasında belirgin bir ilişki olduğunu göstermektedir. Karar verme yeterliliğinin yükselmesi, çocukların ve ergenlerin depresif semptomları ve genel duygu durumları olumlu etkileri olabileceğı düşünülmektedir.

Kesici (2002) yaptığı araştırmada, üniversite öğrencilerinin psikolojik ihtiyaç örüntüleri ve bazı özlük niteliklerinin öğrencilerin karar verme stratejileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Öğrencilerin uyarlık, özerklik, başatlık, suçlama ve sebat gibi psikolojik ihtiyaçları içtepsel karar verme stratejisini etkilemektedir. Öğrencilerin sebat, başatlık, uyarlık, kendini suçlama ve özerklik psikolojik ihtiyaçları mantıklı karar verme stratejisini etkilemektedir. Öğrencilerin kendini suçlama, ilgi görme, duyguları anlama ve başarma psikolojik ihtiyaçları kararsız karar verme stratejisini etkilemektedir.

Deniz (2002), üniversite öğrencilerinin karar verme stratejileri ve sosyal becerileri düzeylerinin TA- Baskın ben durumları ve bazı özlük niteliklerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bağımlı değişkenler açısından, öğrencilerin bağımsız karar verme stratejisi ile sosyal beceri duyuşsal duyarlık, sosyal anlatımcılık, sosyal duyarlık ve toplam sosyal beceri puanları arasında aynı yönde (+) ; sosyal kontrol arasında ters yönde (-) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Mantıklı karar verme stratejisi ile sosyal beceri duyuşsal duyarlık , duyuşsal kontrol, sosyal anlatımcılık, sosyal duyarlık, sosyal kontrol ve toplam sosyal beceri puanları arasında aynı yönde (+) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İçtepsel karar verme stratejisi ile sosyal beceri duyuşsal duyarlık ve sosyal anlatımcılık arasında aynı yönde (+), sosyal kontrol arasında ters yönde (-) anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Taşdelen (2002) yaptığı araştırmada öğretmen adaylarının farklı psiko sosyal değişkenlere göre karar verme stillerini araştırmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbiriyle ilişkisine yönelik olarak aşağıdaki anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Rasyonel karar verme stili; öğrenim görülen bölüm, kendi ile ilgili olan kararlarda etkili kişinin değerlendirilmesi, problemlerle başa çıkma düzeyinin değerlendirilmesi ile anlamlı derecede ilişki bulunmuştur. Bağımlı karar verme stili; sosyo- ekonomik düzey algısı, aile davranışlarının algılanması, kendi ile ilgili olan kararlarda etkili kişinin değerlendirilmesi, problemlerle başa çıkma düzeyi algısı ile anlamlı derecede ilişki bulunmuştur. Kaçınma karar verme stili; kendini algılama biçimi, çevre tarafından değerlendirme biçiminin algısı, kendi ile ilgili olan kararlarda etkili kişinin değerlendirilmesi, sahip olunan yenilikçi davranışın

değerlendirilmesi, zeka ve yetenek açısından kendini yeterli algılama düzeyi, problemlerle başa çıkma düzeyinin değerlendirilmesi ile anlamlı derecede ilişki bulunmuştur. Kendiliğinden anlık karar verme stili aile davranışlarının algılanması, arkadaş davranışlarının algılanması, zeka ve yetenek açısından kendini yeterli algılama düzeyi ile anlamlı derecede ilişki bulunmuştur.

Ball, Mann ve Stamm (1994) yaşları 12- 15 arasında değişen, 61 üstün zekalı çocuğu, karar verme becerisi, karar vermeyle ilgili üst düzey bilgi sahibi olma, uygun araştırma stratejilerinin kullanımı, olasılık hesaplama, ifade edilen karar verme stili ve benlik saygısı değişkenleri açısından incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçları, üstün zekalı çocukların, karar verme konusuyla ilgili üst düzeyde bilgi sahibi olduklarını, karar vermede hızlı davrandıklarını, uygun araştırma stratejilerini kullandıklarını, olasılıklarla ilgili bilgileri dikkate aldıklarını ve uygun karar verme stiline sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Üstün zekalı çocukların, hem nitelik hem de nicelik olarak, karar verme becerilerinin normallerden farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, alanyazında kişisel sosyal nitelikler ve karar verme davranışı ile ilişkili olarak yapılan araştırmalarda, cinsiyet (Güçray, 1998; Güçray, 2001; Kesici, 2002 ve Tiryaki, 1997), sınıf düzeyi (Kesici, 2002; Sinangil, 1993 ve Tiryaki, 1997), kendine saygı (Tiryaki, 1997), kendine güven (Trudeau, Lillehoj, Spoth ve Redmeond, 2003), suçlu ve suçlu olmayan ergenlerin karar stratejileri (Demirbaş, 1992), depresif semptomlar (Okwumabua, Wong ve Duryes, 2003), psikolojik ihtiyaç örüntüleri (Kesici, 2002), sosyal becerileri düzeylerinin TA- Baskın Ben durumları (Deniz, 2002), empatik beceriler ve psikolojik belirtiler (Alver, 2003), psiko sosyal değişkenler (Taşdelen, 2002), üstün zeka (Ball, Mann ve Stamm, 1994) boyutlarında bir çok değişkenin karar verme davranışıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bu araştırma sonuçları, bireylerin kişisel özellikleri ve sosyal niteliklerinin karar verme davranışlarının gelişiminde ve karar verme stillerinin belirlenmesinde önemli etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

2.1.3.2. Aile Nitelikleri Açısından Karar Verme Davranışına İlişkin Araştırmalar

Karar verme davranışında, anne- babaların çocuklarına yönelik tutumları, kişisel özellikleri ve çocuklarından beklentileri gibi bağımsız değişkenler etkili olduğundan bu çalışmalar da incelenmiştir.

Eldeleklioğlu (1996), karar stratejileri ile ana- baba tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda demokratik ana- baba tutumuyla, mantıklı karar verme stratejisi; bağımsız ana- baba tutumuyla, kararsız karar stratejisi; koruyucu istekçi ana- baba tutumuyla kararsız ve içtepsel karar stratejileri; otoriter ana- baba tutumuyla kararsız, içtepsel ve mantıklı karar stratejileri arasında anlamlı fakat çok güçlü olmayan korelasyonlar bulunmuştur.

Bednar ve Fisher (2004), algılanan aile stilleri ve ergenlerin karar vermeleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, otoriter aileler tarafından yetiştirilen ergenler, ailelerinin öğrettikleri geleneksel kurallar ve ahlaki kurallara göre kararlar vermektedirler. Ergenin karar vermesinde ebeveynin sorumluluğu etkili bulunurken, ebeveynin beklentilerinin yardımcı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca geç ergenlik döneminde, otoriter aile tutumu ile yetiştirilme, akranlara uyumu azalttığı verisi elde edilmiştir.

Blustein ve Philips (1990) ise karar verme stilleri ve benlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonucunda karar vermede anne- babanın istekleri doğrultusunda davranan bireylerin başarısız kimlik geliştirdikleri ve etkili karar verme stillerini kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bireylerin başarılı kimlik geliştirmelerinde karar verme stillerinin önemli olduğunu ve başarılı kimlik geliştiren bireylerin etkili karar verme stillerini kullandıklarını bulunmuştur.

Brown ve Mann (1991), yaşları 12- 18 arasında değişen ergenleri, ana- babalarıyla olan ilişkilerini, güven ve yeterlik olgular açısından incelemişlerdir. Tek ebeveynli ailelerde yetişen çocukların öz- saygı düzeylerinin daha yüksek olduğu

bulunmuştur. Aynı zamanda ana- babaların karar vermeye ilişkin öz- saygı düzeyleri ve çocuklarının öz- saygı düzeyleri arasında bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerde bu ilişkinin kızlara oranla daha yüksek olduğu, anne ve kız çocukları arasında karar verme yeterliği açısından bir ilişki bulunmuştur.

Helwig, Arnold, Tan ve Boyd (2003) karar verme süreçleri konusunda, arkadaş, aile ve okul içeriklerinde, Çin'in üç bölgesinde yaşayan Çinli ergenlerin yargıları ve fikirlerini incelemişlerdir. Bulgular, haklar, bireysel özerklik ve demokratik normlar (çoğunluk kuralı) kavramlarının muhakemelerinde Çinli ergenlerin arkadaş, aile ve öğrenim gördükleri okul tarafından da etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Karar verme süreçlerinde içinde yaşadıkları sosyal gruptan etkilendikleri ortaya konmuştur.

Ayrıca bazı araştırmalarda, (Güçray, 1998) anneleri bir iş sahibi olmayan öğrencilerin uyumsuz- nörotik ve ilgisizlik karar verme stilini, anneleri çalışan öğrencilerden daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Yine aynı araştırmacının yaptığı diğer bir araştırmada ise anne- baba mesleği ile sadece karar vermede öz- saygı ve uyarılmışlık stili açısından anlamlı bir fark bulunmuştur (Güçray, 2001).

Tüm bu araştırma bulgularına göre anne- baba tutumları ile karar verme davranışı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Araştırmalarda, anne- babanın beklentisinin de bireyin karar verme davranışı üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca anne- babanın mesleğinin de karar verme stratejileri açısından büyük önem taşıdığı görülmektedir.

2.1.3.3. Karar Verme Becerisi Kazandırma Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar

Alanyazında karar verme becerisi kazandırmaya yönelik eğitim programlarının etkililiği de çeşitli araştırmalar incelenmiştir.

Bal (1998), ergenlik döneminde mesleki karar verme olgunluğunu incelemiş ve “Mesleki Karar Verme Eğitim Programı”nın etkisini araştırmıştır. Araştırma

sonuçlarına göre, anne babası üniversite ve lise mezunu olan öğrencilerin mesleki olgunluk puanları ile anne ve babası ilköğretim ve ortaokul mezunu olan öğrencilerin mesleki puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Okul türüne göre, özel okula devam eden öğrencilerin diğer okullara devam eden öğrencilere oranla daha fazla mesleki olgunluk düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre bakıldığında ise kızların erkeklerden daha fazla mesleki olgunluk düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Araştırmanın deneysel bulguları ise Mesleki Karar Verme Programının öğrencilerin mesleki olgunluk düzeylerini arttırdığı sonucunu ortaya koymuştur.

Ersever (1996) ise, etkileşim grubu deneyiminin ve karar verme becerileri kazandırma programı uygulamasına katılmanın, üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Mantıklı karar verme alt ölçeğinden alınan sonuçlarda deney grubunun son ölçüm puanlarının kontrol grubundan yüksek olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak; etkileşim grubu ve karar verme becerileri kazandırma programının öğrencilerin karar verme becerilerini geliştirdikleri belirtilmiştir.

Bilgin (1995), grup rehberliğinin ve grupla psikolojik danışmanın lise öğrencilerinin anne babalarından bağımsız meslek kararı verme davranışına etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda, deney grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir fark bulunmuş ve Mesleki Karar Verme Programının öğrencilerin mesleki olgunluk düzeylerini arttırdığı bulunmuştur.

Taal ve Carvalho (1997), yaptıkları araştırmada ergenlerin karar vermeleri ve geleceklerini kontrol duyarlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Deney grubuna sorumluluk, plan yapma, seçimler ve alternatifler konularında eğitim verilmiştir. Sonuç olarak, deney grubu öğrencilerinin karar verme bilgilerinde olumlu bir artış görülmüştür. Deney grubu öğrencilerinin kariyer planlamalarında duyarlılıkları artmıştır.

Bu araştırma bulgularına göre, karar verme becerisi kazandırma eğitim programlarının, karar verme davranışı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir.

2.1.3.4. Kariyer Nitelikleri Açısından Karar Verme Davranışına İlişkin Araştırmalar

Alanyazında karar verme davranışı ile kariyer hazırlıkları arasındaki ilişkiler de incelenmiştir.

Kleiman ve arkadaşları (2004) yaptıkları araştırmada, kariyer hazırlıkları ve zorluklarının ölçümleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kararlılık dereceleri yüksek öğrencilerin karar vermede zorluk derecelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lease (2004) yaptığı çalışmada, kariyer denetim odağı, çalışma bilgisi ve kariyer hakkında karar verme zorlukları ilişkisini araştırmıştır. Tüm öğrencilerde kariyerle ilgili dış denetim odağı yüksek olduğunda, karar verme zorluklarının daha fazla yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Zenci öğrencilerin, beyaz öğrencilere göre belirgin olarak daha yüksek dıştan denetim odağına ve işle ilgili daha çok bilgiye sahip oldukları gözlenmiştir. Ayrıca beyaz öğrencilerin, kariyer karar verme zorluklarını daha çok yaşadıkları ortaya konmuştur.

Tinsley, Tinsley ve Rushing (2002) tarafından, kariyer konusunda kararsız 50 kadına, kariyere karar verme engellerine karşı müdahalede rehberlik edilmiştir. Mesleki ilgileri ve uğraşlarıyla ilgili seçimlerini ifade edebilmeleriyle ilgili yardım çalışmaları yapılmıştır. Rehberlik yapılmasından üç hafta sonra, karar vermelerinde deneyimlerinin ve kendi düşüncelerinin etkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca araştırma sonucuna göre rasyonel karar verme stilini kullanan ve deneyimleri, düşünceleri üzerinde düşünen kadınların; a) değişimden korkan, b) bağımlı ve sezgisel karar verme stilini kullanan c) dıştan destek alan kadınlara göre programdan daha çok fayda sağladıkları saptanmıştır.

De Lorenzo (2000), meslek eğitiminin kariyer karar verme gücü ve kariyer denetim odağına etkisini araştırmıştır. Mesleki eğitim alan öğrencilerin karar verme güçleri ve denetim odakları mesleki eğitim almayan öğrencilere göre çok yüksek bulunmuştur. Özellikle mühendislik ve bilgisayar bilimi eğitimi alan öğrencilerin iç denetim odakları belirgin bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca meslek eğitimi alan öğrencilerin kariyer hedeflerinde gerçek fırsatlarını değerlendirdiklerini ve çalışma tecrübesi doyumu sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Böylece, bu araştırmalarda karar verme davranışı ile kariyer nitelikleri arasında önemli düzeyde ilişki bulunduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre, etkili ve sağlıklı karar veren bireylerin kariyer hazırlıklarında daha dikkatli oldukları ifade edilebilir.

2.1.3.5. Karar Verme Davranışını Farklı Açılardan İnceleyen Diğer Araştırmalar

Yalçinkaya (2001), farklı değişim aşamalarındaki Türk sigara içen örnekleminde, karar verme dengesi ve öz yeterlilik değişkenlerini Kuramlar Üstü (Transteorik) Model çevresinde araştırmıştır. Çalışmanın temel amacı çerçevesinde ilk olarak, harekete geçme (HG) aşamasında; sigaranın algılanan zararlarının düşünme öncesi (DÖ), düşünme (D) ve hazırlanma (H) aşamalarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Mann ve arkadaşları (1998), karar verme tarzı ve güveninde kültürler arası farkları araştırmışlardır. Araştırma, farklı ülkelerden üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; daha önceden yordandığı gibi üç Batılı, birey yönelimli kültürden (ABD, Avusturalya, Yeni Zelanda) olan öğrenciler; üç Asyalı, grup yönelimli kültürden (Japonya, Hong Kong ve Tayvan) olan öğrencilerin karar verme becerileri konusunda kendilerine güvenleri daha yüksek bulunmuştur. Dikkatli düşünerek karar verme stili puanlarında kültürler arası hiçbir fark bulunamamıştır. Bununla birlikte, Batılı öğrencilerle karşılaştırıldığında Asyalı öğrencilerin; ısrarcılık, erteleme (karar vermeden kaçınma) ve aşırı dikkatli karar verme (panik içinde karar verme) stillerini daha yüksek derecede kullandıkları

bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca, Japon öğrencilerin karar vermede öz- saygı dereceleri düşük olmasına rağmen, erteleme ve aşırı dikkatli karar verme stillerini kullanmada en yüksek puanları almışlardır. Bu araştırma sonucunda çatışma modeli ve onun ilgili başa çıkma modellerinin, Batı ve Asya ülkelerindeki karar verme tarzlarının tanımlama ve karşılaştırılmasının uygun olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu çalışma karar verme konusunda kuramsal çerçevenin oluşturulması açısından önem taşımaktadır.

Jacobs ve Klaczynski (2002), çocukluk ve ergenlik süresince yargı ve karar vermenin gelişimini incelemişlerdir. Karar vermeyi gelişim açısından ele alarak, gelişim araştırmalarını ve gelişim kuramlarını incelemişlerdir. Karar verme davranışı ile ilgili alanyazındaki bazı konular henüz gelişimsel olarak çözümlenmemiştir. Örneğin çocuğun karar verirken önceki deneyimleri araştırılması gereken bir konudur. Çalışmada, çocukluk ve ergenlik döneminde karar verme konusundaki eksikliklere dikkat çekilmiştir.

Friedman ve Mann (1993), yaptıkları kültürler arası bir çalışmada, lise birinci sınıfta okuyan İsrail’li ve Avusturalya’lı ergenleri, karar verme yeterliliği ve karar verme durumuyla başa çıkma eğilimleri açısından karşılaştırmışlardır. Araştırmanın sonuçları her iki örnekleme de, dikkatli ve dikkatsiz (aceleci) karar verme olmak üzere iki belirgin davranış örüntüsü olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle karar verme durumuyla başa çıkmada kullanılan davranış örüntülerinin kültürler arası bir geçerliği olduğu vurgulanmaktadır.

Ayrıca, alanyazında karar verme davranışına ilişkin çeşitli değişkenlere göre ölçekler geliştirilmiştir. Bunlardan karar vermede öz- saygı ve karar verme stillerini belirlemek amacıyla (Çolaklıoğlu, 2003), karar stratejilerini belirlemek amacıyla (Kuzgun, 1993), karar verme tepki stilleri, karar vermede öz- saygı ve karar vermede stres düzeylerini belirlemek amacıyla (Güçray, 1995), günlük yaşamdaki problemleri çözmeye ilişkin karar verme becerilerini ölçmek amacıyla (Karakaş, 1999), kariyer karar vermeyle ilgili olarak (Hardin ve Leong, 2004), karar verme

süreci içerisindeki kararlılık ve özeni ölçmek amacıyla (Friedman, 1996) ölçekler geliştirildiği ve uyarlama çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Karar verme ile ilgili bu araştırmalarda, karar verme davranışının gelişiminde etkili olabilecek faktörler ve değişkenler ele alınmıştır. Bu değişkenlerden cinsiyet, sınıf düzeyi ve anne- baba tutumları ve kişisel özellikleri ile karar verme davranışı ve stratejileri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalarda tutarlılık bulunduğu görülmektedir. Ayrıca karar verme becerisi kazandırma eğitim programları karar verme davranışını geliştirmede önemli rol oynamaktadır. Bu araştırmalarda temel amaç, karar verme davranışını etkileyen faktörleri açıklamaya çalışarak, karar verme becerisinin geliştirilebilmesi için neler yapılabileceğini ortaya koymaktır.

2.2. DENETİM ODAĞINA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR VE ARAŞTIRMALAR

Bu başlık altında; denetim odağını açıklayan kuramlar çerçevesinde denetim odağına ilişkin açıklamalar ve denetim odağı ile ilgili araştırmalar sunulmuştur.

2.2.1. Denetim Odağına İlişkin Açıklamalar

Alanyazında çeşitli kuramlar, denetim odağının altında yatan süreçleri açıklamaya yönelik çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu kuramların bazıları, denetim odağının öğrenme ile kazanıldığını açıklamaya çalışmışlardır. Bazıları denetim odağı ile yüklemenin nasıl olduğu ile ilgilenirken, bazıları ise denetim odağını gözlenen davranışlar üzerinde temellendirerek açıklamışlardır. Alanyazında denetim odağına ilişkin açıklamalar; genellikle Rotter'in Sosyal Öğrenme Kuramı, Güdülenme Kuramları, Davranışçı Kuramlar ve Yükleme Kuramları çerçevesinde sunulmaktadır (Dağ, 1990; Demir, 1998; Elliott, 1997; Marks, 1998 ve Nelson, 1982). Öncelikle, denetim odağı kavramı açıklanmıştır.

2.2.1.1. Denetim Odağı Kavramı

Alanyazında denetim odağı, davranış- sonuç olasılığı (bireyin davranışları ve takip eden sonuçlar arasında ilişkinin algılanması) olarak tanımlanmaktadır (Elliot, 1997). Denetim odağı kavramı ilk defa Sosyal Öğrenme Kuramını geliştiren Rotter tarafından kullanılmıştır. Rotter'e göre birey hayatını ve yaşam deneyimlerini etkileyebilme yeteneğine sahip bilinçli bir varlıktır, fakat uyarıcılar ve pekiştireçler insan davranışını etkilemektedir (Korkmaz, 2002).

Bireyler pekiştireci içten ve dıştan olmak üzere iki şekilde algılamaktadır. İç denetim odağına sahip bireyler pekiştirmenin kendi davranışlarına bağlı olduğu inancıyla, kendi yaşamlarından sorumlu olduklarını düşünürler ve buna uygun davranırlar. Dış denetim odağına sahip bireyler ise pekiştirmenin dışsal güçlere bağlı olduğunu düşünerek, sahip oldukları yetenekleri ve davranışlarıyla çok az şeyi değiştirebileceklerine inanırlar, bu yüzden kendi durumlarını değiştirmek veya iyileştirmek için ya çok az çaba gösterirler ya da hiç çaba sarfetmezler (Wood ve Hillman, 1996).

Pekiştireçleri algılamanın davranışları nasıl etkilediği ve değiştirdiğini açıklayan denetim odağı kavramının, alanyazında çeşitli kavramlarla iç içe olduğu görülmektedir. Bu karmaşayı giderebilmek ve denetim odağı ile ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla aşağıda bu kavramlara yer verilmiştir (Elliot, 1997). Bu kavramlar:

a) Kişisel Beceri: yeterlilik (örnek, bireyin becerili bir şekilde hareket etme yeteneği olarak tanımlanmıştır.) Bireyin başarılı olmak için gerekli becerilere sahip olması gerekmektedir. Becerisi yüksek bireyler başarılı olma sorumluluğunu kendilerine yüklemektedirler. Hedeflenmiş sonucun olasılığı, sonucun, ilgili bireylerin davranışına bağlılık derecesi olarak algılanmaktadır. Beceri, sonucun bağlı olduğu davranışı üretme kapasitesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kişisel beceri, bireyin kontrolü kullanabilme becerisi, bireyin kişisel etkililiğini arttıracaktır. (Elliot, 1997).

b) Bireyin davranışını uygulaması üzerindeki kontrolü: (örnek, istenen bir şekilde hareket etme özgürlüğüne sahip olmak.) Birey kasıtlı olarak bir davranışta bulunursa,

kendi niyeti davranışı başlatmış olarak görülmektedir. Davranış nedenselliğinin odağıdır. Birey davranışı başlatıcı olduğu için, başlangıç- kök olarak adlandırılmaktadır. Bireyin dışında bir neden davranışı başlatırsa, dışsal kaynak nedensellik odağıdır. Birey dışarıdan motive edilmektedir. Birey yönlendirildiği için, piyon olarak adlandırılmaktadır (Elliot, 1997).

c) Bireyin diğerleri üzerindeki kontrolü: görüşü bireysel özerklik görüşüyle oldukça ilgilidir. Bireylerin kişilerarası ilişkilerde güç kullanabildiklerini ne derece algıladıkları ve kontrollerini ne derecede istediklerine göre, ilişkilerde etkililik dereceleri farklılık gösterecektir (Marks, 1998).

d) Kişisel Kontrol: bireyin uygun gördüğünde başka birinin davranışını değiştirme becerisidir. Öğrenme ve davranış zorlukları çeken pek çok çocuk kişisel- kontrol kullanmada önemli derecede zorluk yaşamaktadır. Bu çocukların isteklerinin çabuk geçmesi, duygusal açıdan çabuk etkilenmeleri istedikleri sonuçlara ulaşmada başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, araştırmacılar kişisel kontrol ve kontrol odağı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Kişisel kontrol, bireyin güdülleri, istekleri ve duygusal yaşantısının davranışları üzerindeki etkisi olarak tanımlanmaktadır. Kontrol odağının üç boyutundan birini temsil ettiği belirtilmektedir. Diğer iki boyut, sosyal sistemler kontrolü, ve kaderciliktir (Elliot, 1997).

e) Kişisel etki: bireyin hedefe yönelik bir etkinlikte başarılı olacağı algıları olarak tanımlanmaktadır. Bireyin kontrolü kullanabilme kapasitesi olarak da adlandırılmaktadır (Marks, 1998).

f) Nedensel bağlantı: bireyin geçmişteki olayların nedenlerini algılamasıdır. Bireyin şu anki davranışlarının nedenleri, beklentileri ve davranışları üzerindeki kontrolü geçmişteki olumlu- olumsuz yaşantılarından doğrudan etkilenmektedir (Tolan, İsen ve Batmaz, 1991).

2.2.1.2. Rotter’ın Sosyal Öğrenme Kuramı

J. Rotter (1954) “pekiştirme” kavramına bilişsel bir boyut olarak “beklenti” kavramını eklemiş ve yeni bir öğrenme modeli oluşturmuştur. “Sosyal Öğrenme Modeli” olarak anılan bu yeni model, denetim odağı kavramının kuramsal çerçevesini

oluşturmaktadır. Rotter'ın Sosyal Öğrenme Kuramında; kişiliğin, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda oluştuğu kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle bu kuram davranışın, herhangi bir durumdaki beklenti ve pekiştirme değerlerinin bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmektedir (Dağ, 1990).

Sosyal Öğrenme Kuramının, bireylerin çeşitli davranış olasılıkları karşısında yaptıkları seçimlerle ilgili olduğu görülmektedir. Açıkgöz'e göre, (1996'dan Aktaran: Demir, 1998, s.29'daki alıntı) Sosyal Öğrenme Kuramı dört ana kavram ile ilişkilidir.

- Davranış Potansiyeli : Bir davranışın gösterilme olasılığıdır.
- Beklenti : Belli bir davranışın sonucunda amaca ulaşma olasılığı olarak tanımlanmaktadır.
- Pekiştireç Değeri : Bir pekiştirecin diğerine tercih edilme derecesidir.
- Psikolojik Durum : İnsan davranışlarının içinde bulunduğu durumdan etkilenme durumu olarak ifade edilmektedir .

Sosyal öğrenme kuramı, karmaşık insan davranışları ve kişiliğe ilişkin bir dizi çözümler sunmakla birlikte kişiliğin bireyin çevre ile etkileşimi sonucunda oluştuğunu vurgulamaktadır. Sosyal Öğrenme Kuramı bireyin davranışlarının, onun değerleri, beklentileri ve içinde bulunduğu duruma dayalı olarak kestirebileceğini belirtirken, bu özelliklerin oluşturduğu denetim odağının davranışlar üzerindeki etkilerini de açıklama çabasıdadır (Wood ve Hillman, 1996).

Rotter geliştirdiği Sosyal Öğrenme Kuramında iki tür genelleştirilmiş beklentiden söz etmektedir (Yüksel, 1991). Bunlar:

- Başarı, bağımlılık, uyma, toplumsal kabul gibi belli durumlara ilişkin beklentiler,
- Sonuçların kendi niteliklerinin değişebildiği, belli bir karar ya da problem çözümünü içeren bir dizi psikolojik durumun başka özelliklerinden genelleştirilen beklentilerdir.

Bu konuda yapılan araştırmalar; özgül beklentilerin, deneysel olarak değiştirilip, ayarlanabileceğini ve içten denetim- dıştan denetim genel beklentilerinin ölçülebileceğini kanıtlamıştır (Altıntaş, Gültekin, 2003).

2.2.1.3. Gúdülenme Kuramları

Bireyin, içten veya dıştan denetim odağına sahip olmasında bireyin beklentileri de çok önemlidir. Bunun için denetim odağı kavramını açıklarken, gúdülenme kuramlarına da değinmek gerekmektedir.

Gúdülenme kuramları insan davranışının “neden” yapıldığını anlamaya ve açıklamaya yöneliktir. Bu kuramların temel varsayımı, psikolojik mekanizmaların biyolojik gereksinmelerin etkisiyle gerilim altında kaldığı ve davranışın bu gerilimi gidermeye yöneldiği önermesiyle özetlenmektedir. Gúdülenme kuramları, “itki azaltıcı kuramlar” olarak da adlandırılmaktadır (Tolan, İsen ve Batmaz; 1991).

İtki azaltımını davranışın arkasındaki temel dinamik mekanizma olarak ele alınan bu görüş, belli bir davranışın (tepki) ęrenilmesinde , organizmanın bir takım gereksinimlerinin giderilmesinin önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. Gúdülenme, bir gereksinmenin itkiye dönüşmesi ve dürtüsünü araması sürecidir. Dürtü herhangi bir itkiyi azaltacak herhangi bir nesne ya da durumu simgelediği gibi, itkiyi azaltıcı bir niteliği “varmış gibi algılanan” her nesne de dürtü sayılır (Ghorboni ve arkadaşları, 2004).

Gúdülenmeye ilişkin bilişsel görüşlerde ise davranışın insanın bilinçli olarak seçtiği amaçlara yönelmesi teması işlenmektedir. Birey, bazı planlar yapar, bu planlarda beklentiler, olasılıklar ve riskler bellidir ve bunlara ulaşmak için hangi eylemlerde bulunması gerektiğini de bilir. Kuşkusuz bu amaçların ve onlara ulaşmadaki araçları belirlenmesinde, bireyin “bilişleri”, yani dünyayı algılama ve tanıma biçimi, belirleyici bir rol oynayacaktır.

2.2.1.4. Davranışçı Kuramlar

Davranışçılara göre, psikolojinin kuramsal amacı, davranışın yordanması ve kontrolüdür (Morgan, 1993). Denetim odağı kavramı, davranışçı kuramlar başlığı altında Operant koşullanma ve Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı çerçevesinde incelenecektir.

Operant Koşullanmada, davranışlar sonuçları tarafından şekillendirilmekte ve sürdürülmektedir. Ayrıca, organizma tepkide bulunduktan sonra çevrenin etkisini göz önüne alarak uyarıcı- tepkinin ötesine geçtiğini düşünmektedir (Altıntaş ve Gültekin, 2003)

Davranış, hem bir sonuç yaratarak çevreyi etkiler hem de çevrenin yarattığı sonuçlara bağlıdır ya da çevre tarafından denetlenmektedir. Bir organizma ile çevresi arasındaki etkileşimi gösteren ifade üç unsur içermektedir: (Nelson, 1982).

- Bir tepkinin ortaya çıktığı bir durum,
- Tepkinin kendisi ve
- Pekiştirici sonuçlardır.

Bu üç unsurun birbirleriyle ilişkileri pekiştirme olasılıklarını ortaya koymaktadır.

Skinner; benliği belli bir grup pekiştireç olasılığına uygun davranışlar gösterme repertuarı olarak ele almaktadır. Davranışın nedenlerine geleneksel bakış açısında, insan kendi yaşamından sorumlu, özerk bir ajan olarak görülmektedir. Bilimsel bakış açısına göre; insan, yaşadığı çevrenin denetimi altında yaşamda ayakta kalmaya yarayan davranışların evrimsel olasılıkları aracılığıyla şekillenmektedir (Corey, 1982; Karahan ve Sardoğan, 2004).

Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramında ise, ortaya çıkan sonuçlar ve oluşturulan beklentiler aracılığı ile davranış, büyük oranda şekillenmektedir. Yine de insan davranışları daha çok sonuçları bakımından düzenlenmektedir. Dışsal pekiştireçler ve başkalarının yaşantılarından model alınan dışsal pekiştireçler olmak üzere iki tür düzenleyici sonuç bulunmaktadır. Ayrıca birey, davranışlarını kendilerinin koydukları standartlara uygun olarak da düzenlemektedirler. Sosyal öğrenme

kuramına göre bireyin davranışları, içsel ve dışsal pekiştireçlere göre belirlenmektedir (Nelson, 1982).

Kişinin bir davranışı yapabileceğine dair kendine olan inancı ve yaptığı davranışın sonucunun başarılı olabilmesi ile ilgili beklentileri kişinin davranışı yapmasında etkilidir. Yapılacak davranışın sonucu önemli fakat kişinin bu davranışı yapabilirliği hakkında kendine inanması daha da önemlidir (Lynch, Hurford ve Cole, 2003).

Davranışçı kuramlara göre denetim odağı, ödül ve cezaların bireyin kendisi tarafından ya da kendi dışında bir takım etkenlerce denetlendiğine ilişkin inancıdır. Diğer bir deyişle, ödül ve cezaları denetleyen güçlerin, kişinin içinde ve dışında odaklanmış olarak algılanmasıdır. Davranışın ortaya çıkmasında, pekiştireçlerin olasılığı ve bireyin beklentileri önem taşımaktadır.

2.2.1.5.Yükleme Kuramları

Yükleme kuramları, olayların algılanan nedenleriyle ilgilenmektedir (Demir, 1998). Yüklem araştırması ve geliştirilen kuramlarda, davranışla ilgili “neden”, “niçin”, “nasıl” sorularının cevabını bulma ve anlama yöntemleri bilimsel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalarda, insanların yaşamlarını anlama ve organize etmede, diğer insanlara ve kendilerine yaptıkları yüklemeler incelenmiştir (Kağıtçıbaşı, 2002, Küçükkaragöz, 1998 ve Lester, 1988).

Yüklem Kuramına göre, davranış ve sonuç arasındaki ilişki ile ilgili yüklemeler iç ve dış etmenlere göre yapılmaktadır. İç ve dış etmenlerden birine yapılan yüklemeler farklı sonuçlar doğurmaktadır (Buluş, 1996).

Yüklem Kuramlarına Kelly, Heider ve Weiner gibi kuramcılar öncülük etmişlerdir. Bu kuramcıların değişik açılardan ele aldıkları yüklem kuramları aşağıda açıklanmıştır.

Fritz Heider, her insanın davranışı açıklamada kullandığı genel bir kuramı olduğuna inanmış ve bunu naif psikoloji olarak adlandırmıştır (Kağıtçıbaşı, 2002). Olayların ve davranışların nedenlerini açıklarken yaptığımız atıflarla ilgili en önemli konu, yapılan açıklamanın odaklandığı yerdir. İçsel Atıf, bir kişinin davranışının nedenlerinin o kişinin içsel özelliklerinden kaynaklandığını varsayan açıklamadır. Kişinin içsel özelliklerinden kastedilen, o kişinin kişilik özellikleri, tutumları, yetenekleri, çabaları, ruh hali vs. yani tamamen kişinin kendisiyle ilgili niteliklerdir. Yapılabilecek başka bir tür atıf da, dışsal atıftır. Burada davranışın nedeni, söz konusu olan kişinin dışında gerçekleşen herhangi bir durum ya da davranışla açıklanır; örneğin, başka insanların davranışı, şans, o kişinin içinde bulunduğu koşullar vb... Heider ve başka atıf kuramcıları, yapılan hangi açıklamanın- içsel veya dışsal- doğru olduğunu incelemekten çok davranışın nedenlerini nasıl algılandığı ile ilgilenmişlerdir (Elliott, 1997, Lease, 2004 ve Lester, 1988) .

Bernard Weiner ve arkadaşları, Heider'in atıflarla ilgi kurduğu kuramı genişleterek, modellerinde davranışların nedenleriyle ilgili açıklamalara, davranışın kontrol edilebilirliği ve kalıcılık derecesini de dahil etmişlerdir. Olay ve davranışlara bulunduğumuz nedenlerin içsel/dışsal ve kalıcı/ geçici olmalarının yanında, nedenlerin kontrol edilip edilemeyecek türden olmaları da önem taşımaktadır. Weiner'e göre, bireylerin davranışlarının nedenlerinin bazıları kendilerinin kontrol edebileceği, bazıları da kontrol edemeyeceği türdendir. Örneğin, bir işte sarfedilen çaba arttırılabilir ya da azaltılabilir, yani kontrol edilebilir. Ancak o işin gerektirdiği yeteneği değiştirebilmek çok daha zordur. Bir nedenin kontrol edilip edilemez olması, kalıcılık derecesinden ve nereye odaklandığından (içsel/ dışsal olmasından) bağımsızdır (Kağıtçıbaşı, 2002) .

Kelley, insanların çok nedenli görünen durumlarla karşılaştıklarında yaptıkları yüklemeleri açıklayan çok kapsamlı bir kuram geliştirmiştir. Kelley'in genel ilkesi birlikte değişme ilkesidir: insanlar üç farklı boyutta neden ve etkilerin birlikte değişimine bakarlar (Marks, 1998):

- Uyarıcı nesne (varlıklar),
- Aktörler (kişiler),

- Bağlam ya da durumlar (zaman ve koşullar)

İnsanların bu üç bağımsız boyutta olayları kontrol ettikleri varsayıldığından, buna küp kuramı denilebilir. Birlikte değişme ilkesi Heider'in değişmezlik ilkesine benzemektedir. Kişi belirli bir olayın değişmez olarak, belirli bir koşullar takımı ile ortaya çıktığını görürse, olayın hangi nedene yükleneceğini bilecektir. Bu nedenle, kişinin aradığı, Heider'in deyimi ile, belirli koşullar takımı ve değişmez etkidir; ya da Kelley'in deyimi ile, etkinin görülüp görülmeyeceğini belirleyen koşulların düzenli birlikte değişimidir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003; Rosenthal ve Ark., 2002).

Temel Yükleme Hatası, yükleme kuramlarında davranışın oluşumundaki nedenleri açıklama açısından önem taşıdığı için incelenmiştir. Davranış, bireyin kişisel özellikleri ve dış faktörler arasındaki etkileşimi sonucunda oluşmaktadır. Genellikle birey, sosyal bir davranışın nedenlerini durumsal özelliklere değil, kişisel özelliklere dayanarak açıklama eğiliminde bulunmaktadır. Buna temel yükleme hatası denmektedir (Kağıtçıbaşı, 2002).

Yükleme hataları güdüsel yanlılık ve güdüsel temelli olmayan yanlılık olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır. Kullanılan bilgiler biçimsel olarak aynı bile olsa, bireyler başarıları için kendilerine pay çıkarırken, başarısızlıklarını başkalarına ya da dışsal etmenlere yüklemektedirler. Bunun nedeni, büyük bir olasılıkla, kendilerine olan saygılarını koruma ya da arttırma çabasıdır. Bu güdüsel temelli yanlılığa bir örnektir. Öte yandan, sadece bilgi işlemede yapılan hataları temsil eden bir dizi başka yanlılık da vardır. İnsanlar fikir birliğine ilişkin bilgilere mantıksal bir açıdan gerektiği kadar dikkat etmemektedirler. Bilinen bir durumdan başka durumlara genelleme yapılmasına, güdüsel temelli olmayan yanlılık olarak da adlandırılmaktadır. Bu yanlılıklar, bireyin özel bir güdüyü doyurması olarak görünmemekte; daha çok, bir işleme süreçlerinde sistemli yanlışlar olarak göze çarpmaktadır (Freedman, Sears, Carlsmith; 2003, Lester, 1988 ve Rosenthal ve Ark., 2002).

2.2.1.6. Ergenlerde Denetim Odağının Gelişimi

Bireyde denetim odağının gelişimi, ahlak “vicdan” gelişimiyle şekillenmektedir. Bireyin içten denetimli ya da dıştan denetimli olmasında ahlak gelişimi çok etkilidir. Bireyin toplumsallaşma sürecinde aldığı cezalar ve ödüller ahlak gelişimini etkilemektedir. Günümüzde ahlak gelişimine eğilen gelişim psikologları ve sosyal psikologlar ahlak gelişiminde ya duygusal güdüs el etkenlere ya da bilişsel etkenlere önem vermektedirler (Rosenthal ve Arkadaşları, 2002).

Freud, duygusal- güd  sel ahlak gelişimini, id, ego ve s  per ego ilişkilerindeki denge kavramına bağlamaktadır. İd, insanın doğuşundan itibaren sahip olduğu t  m g  d  lerin toplamıdır. Ego, kişinin çevreyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan kişiliğın gerçekçi ve ussal   gesidir. Egonun hangi isteklerin bilinç düzeyine   kmasına izin vereceğini, hangilerini ise bilinç altında tutması gerektiğini belirleyen, s  per egodur. S  per ego “vicdan” ve “ego- idealini” i  erir. Freud’a g  re kişilik gelişimi ve ona paralel olarak ahlak gelişimi belirli psiko- seks  el devrelerden ge  erek ger  ekleşir (Onur, 1976).

Freud’un vicdan gelişimi hipotezini Sears, Maccoby ve Levin (1957’den Aktaran: Kağıt  başı, 2002 s.327’deki alıntı), anne- babanın standartlarının   ocuk tarafından benimsenerek bir i  - kontrol sisteminin gelişt  rilmesi olarak tanımlamışlardır. Kohlberg, insanların ahlaki bakımdan bir gelişme i  inde olduğunu, bu gelişmenin yaşı ve zihni olgunluğa bağlı olarak gelişt  iğ   belirtilmektedir.   zellikle ergenlik d  neminde birey, her alanda olduğu gibi (fiziksel, bilişsel, duygusal vb.), ahlaki alanda da hızlı gelişme g  stermektedir (Kulaksızoğlu, 2000). Ergen artan artan yaşıla birlikte kendine   zg   değerler sistemi oluşturmaya başlamaktadır. Bu d  nem, i   denetim odağının gelişimi a  ısından da   nem taşımaktadır.

Ayrıca, ergenlik d  nemi bireyin sosyalleşmesini ger  ekleştirdiği en   nemli evrelerden biridir. Bu d  nemde ergen,   zerkliğini kazanmakta ve aynı zamanda   vresine uyum sağlamaya   alışmaktadır.   zerklik, kişisel ve sosyal kontrol etkili olarak gelişt  iğ  nden, ortaya   ıkan davranış   zg  r bir se  imin sonucudur. Ayrıca toplumsal ilişkiler i  inde ergen, karşılıklı beklentilerle davranışlarını d  zenlemeye

çalışmaktadır (Nelson, 1982). Bu açıklamalardan hareketle, ergenin kendisinin istekleri ve çevresinin beklentileri arasında bir denge kurmaya çalıştığı söylenebilir. Bu dengenin kurulması denetim odağının gelişimi açısından önem taşımaktadır.

2.2.2. Denetim Odağı İle İlgili Araştırmalar

Alanyazında denetim odağının çeşitli değişkenlerle ilişkisini ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar kişisel- sosyal nitelikler, ailesel nitelikler, stresle başa çıkma ve problem çözme ve deneysel çalışmalar başlıkları altında aşağıda sunulmaktadır.

2.2.2.1. Kişisel ve Sosyal Nitelikler Açısından Denetim Odağı

Alanyazında denetim odağı ile bireyin kişisel ve sosyal niteliklerine ilişkin çeşitli değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Kaya (2002), üniversite öğrencilerinin çeşitli niteliklerinin denetim odakları üzerinde yol açtığı farklılaşmaları incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; üniversite öğrencilerinin eş olarak seçecekleri kişinin eğitim düzeyine, ekonomik durumuna, yaşına ve bu kişi ile evlilikten önce birlikte yaşamaya ilişkin tercihlerinin denetim odağı puanları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğu gözlenmiştir. Eş olarak seçilecek kişinin bekareti, dini inancı, etnik kökeni ideolojik görüşüne ilişkin tercihlerinin üniversite öğrencilerinin denetim odağı puanları üzerindeki temel etkilerinin ise anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yılmaz (2002), 13- 14 yaşlarındaki ön- ergenlerde ego-santrik düşüncenin denetim odağı ile ilişkisini incelemiştir. Araştırmada Denetim Odağı Ölçeği ve araştırmacı tarafından bu araştırma için hazırlanan Ego-Santrik Düşünce Ölçeği kullanılmıştır. Ön- ergenlerin ego- santrik düşünce düzeylerine göre denetim odağı puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür.

Bıyık'ın (2003), yaptığı araştırmada ilköğretim ikinci kademe düzeyinde okula devam eden öğrencilerin televizyon izleme süreleri ve televizyon programlarının türünün cinsiyet, yaş ve ailenin ortalama aylık geliri açısından denetim odağı algılarının farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bulgular, televizyon izleme

süreleri ile denetim odağı algısı puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Televizyon izleme süresi- aylık gelirin ortak etkilerine bakıldığında anlamlılığa rastlanmazken, yaş- televizyon izleme süresinin öğrencilerin denetim odağı puanları üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Yaş büyüdükçe içsel denetimliliğin arttığı, yaş küçüldükçe dışsal denetimliliğe doğru gidildiği, içsel denetimli öğrencilerin haber ve belgesel izledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kıran (1993) yaptığı araştırmada, cinsiyetleri farklı içsel ve dışsal denetimli lise öğrencilerinin aile ilişkileri, sosyal ilişkiler ve coşkusal dengeliliği kapsayan uyum alanları ile uyma, gerçeğe uyum, duygusal durum ve liderlik özelliklerini kapsayan uyum yöntemleri puan ortalamaları arasındaki farkları incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, denetim odağının içsel olmasının uyum alanları ve uyum yöntemlerini olumlu yönde; dışsal olmasının ise uyum alanları ve uyum yöntemlerini olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur.

Yılmaz (1996), Endüstri Meslek Lisesi son sınıf öğrencilerinin içten ya da dıştan denetim odağına sahip olmalarının, girişimcilik boyutundaki yaratıcı düşünme özelliklerine etkisini araştırmıştır. Elde edilen bulgular, öğrencilerin girişimcilik boyutundaki yaratıcı düşünme özellikleri ile sahip oldukları denetim odakları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Denktaş (1993) ise, araştırmasını ortaokul seviyesindeki ergenlerin denetim odağı özelliklerinin yaratıcı düşünceye etkisi olup olmadığının ortaya konulması şeklinde yapılandırmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular; yaratıcılığın alt boyutlarından sözel esneklik üzerinde, denetim odağının dıştan denetimlilik yönünün etkili olduğu bulunmuştur. Yaratıcılığın alt boyutlarından şekilsel akıcılık üzerinde, denetim odağının içten denetimliliğe yakın ve dıştan denetimlilik yönlerinin etkili olduğu bulunmuştur. Şekilsel zenginleştirme üzerinde, denetim odağının dıştan denetimlilik yönünün etkisi bulunmuştur. Bu çalışmanın bulguları ile Yılmaz'ın (1996) yaptığı çalışmanın bulguları arasında tutarlılık bulunmamaktadır.

Bolel (1993) yaptığı araştırmada, denetim odağı ile depresif özellikler arasındaki ilişkiyi, normal ve kliniğe başvuran çocuklar üzerinde incelemiştir. Araştırma sonunda dışsal denetim odağı ile depresyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Örneklemi oluşturan çocuklarda dışsal denetimli olma eğilimi arttıkça depresif özelliklerin de arttığı görülmüştür.

Lester (1988), denetim odağı, depresyon ve intihar düşüncesi arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Amerikan, Filipinli ve Türk öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada; dışsal denetim odağı ve depresyon ve intihar düşüncesi arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca Doğan (1998) yaptığı çalışmada, evli ve boşanmışlarda yalnızlık, depresyon, benlik saygısı ve denetim odağının ilişkisini araştırmıştır. Araştırma sonuçları, dış denetim odağı düzeyi yükseldikçe; yalnızlık ve depresyon düzeyinin arttığı, benlik saygısı düzeyinin ise azaldığını göstermektedir. Bu çalışma bulguları ile Lester (1988) ve Bolel'in (1993) yaptığı çalışmaların bulguları arasında tutarlılık bulunmaktadır.

Cengiz (1996) yaptığı çalışmada normal liselerde ve güzel sanat lisesinde okuyan öğrencilerin denetim odakları ve kendini gerçekleştirme düzeylerini etkileyen etmenleri incelemiştir. Bulgulara göre sanat eğitimi alan öğrencilerin çoğunlukla içten denetimli oldukları tespit edilmiştir. Sınıf düzeyi, Güzel Sanat Lisesi öğrencilerinde iç denetim odağı ve kendini gerçekleştirme düzeyleri lise üçüncü sınıflarda yüksek bulunmuştur. Balkuvvar (1998) araştırmasında, farklı liselerin öğrencilerinin denetim odağı ve sürekli kaygı düzeylerini karşılaştırmıştır. Araştırmanın örneklemini, Fen Lisesi, Genel Lise ve Meslek Liselerindeki öğrencilerinden oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarında, akademik başarıları yüksek olan Fen Lisesi öğrencileri diğer lise öğrencilerine göre daha içten denetimlidir. Ayrıca dikkat çeken diğer araştırma bulguları ise, kendi kararlarını verebilen ve dersleri ya da özel sorunları için yakınlarından destek alan öğrencilerin, iç denetim odağı düzeylerinin önemli biçimde yüksek olduğudur. Erol (2000) yaptığı araştırmada ise, çalışanlar, genel ve endüstri meslek lisesi öğrencilerini öz- saygı ve denetim odakları açısından karşılaştırmıştır. Çalışanların,

genel ve endüstri meslek lisesi öğrencilerine göre dış denetim odağı düzeylerinin önemli biçimde yüksek bulunmuştur.

Kalkan (1995), Işıklar Askeri Lisesi öğrencilerinin, “denetim odağı” algılarının ne yönde olduğu, ders başarısı ve disiplin puanları arasındaki ilişkinin niteliğini incelemiştir. Araştırma sonucunda, Işıklar Askeri Lisesi öğrencilerinin içten denetim odağına daha yakın oldukları görülmüştür. Denetim odağı ile ders başarısı ve disiplin puanları için ayrı ayrı korelasyon katsayıları hesaplanmış, içten denetim ile disiplin puanları arasında olumlu bir ilişkinin varlığından söz edebilecek bulgu elde edilmesine karşın, içten denetim ile ders başarısı arasında olumlu bir ilişki bulunamamıştır.

Sert (1994), yaptığı araştırmada dini eğitim alan normal lise öğrencileri ile dinsel eğitim alan İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin denetim odakları arasında fark olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmada ayrıca, okul türü ile ebeveynin eğitim seviyesi, sosyo- ekonomik seviye, öğrencinin dini tutumları (dini konulara yaklaşım seviyesi; dini inançlarına bağlılık seviyesi ve dini yükümlülüklerini yerine getirme sıklığı) arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Dini eğitim veren Normal Liseler ile dinsel eğitim veren İmam Hatip Liseleri öğrencilerinin denetim odakları arasında içten ve dıştan açısından farklılık bulunmamıştır.

Çelik (1995), çalışmasında denetim odağının başarı ve üniversite tercih sıralaması ile ilişkisini incelemiştir. Denetim odağının belirlenmesi için Rotter İç- Dış Kontrol Odağı Ölçeği kullanılmış; başarının ölçülebilmesi için ağırlıklı başarı notu ortalamaları alınmış ve tercihlerin belirlenebilmesi için de bir anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, içten denetimliler ile dıştan denetimliler arasında başarı ve tercih sıralaması açısından bir farklılık bulunduğu hipotezleri desteklenmiştir.

Sahranç (2000), yaptığı araştırmada, lise öğrencilerinin denetim odağına göre mesleki olgunluk düzeylerinin, cinsiyet, sınıf, akademik başarı algısı, anne- baba eğitim düzeyi, anne yaşı, baba yaşı açısından değişip değişmediğini incelemiştir. İncelenen diğer bağımsız değişken ne olursa olsun denetim odağı mesleki olgunluk

düzeyi ile istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. İçsel denetimli lise öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri, dışsal denetimli lise öğrencilerinininkinden anlamlı olarak daha yüksektir.Çakar'ın (1997) yaptığı çalışmada da lise son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk puanları yükseldikçe iç denetim odağı puanları düşmekte, mesleki olgunluk puanları düştükçe de denetim odağı puanları yükselmektedir.

Yağcı (1999),lise son sınıf öğrencilerinin güdülenme düzeyleri ve denetim odağı algıları ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Öğrencilerin denetim odağı algıları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Elde edilen ilişkinin yönü içsel denetimlilik ile akademik başarı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin güdülenme düzeyleri ile denetim odağı algıları arasındaki ilişkiye bakıldığında içsel güdülenme ile içsel denetimlilik arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Korkut (1991), üçüncü ve beşinci sınıfta okuyan ilkokul öğrencilerinin kendilerine ilişkin bazı değişkenlerin, denetim odakları üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamıştır. Yaşı büyük öğrencilerin küçük yaştakilere göre daha içten denetimli olduğu bulunmuştur. Büyük sınıftaki öğrenciler, küçük sınıftaki öğrencilere göre daha içten denetimlilerdir. Cinsiyete göre önemli bir fark bulunamamıştır.

Şar (1997), yaptığı araştırmada lise son sınıfta okuyan öğrencilerin Denetim Odağı Özellikleri ve Kişilik Tercihleri hakkında bilgi toplamaya çalışmıştır. Denetim özelliğine göre kişilik özellikleri farklılaşmaktadır. Buna göre, iç denetim odağına sahip öğrenciler başarı, özerklik, başatlık, değişiklik ve sebat özellikleri; dış denetim özelliği gösteren öğrenciler ise uyarlık, ilgi görme, kendini suçlama ve karşı cinsle ilişki özelliklerine sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Yazar (1996), yaptığı araştırmada, kendini kabul düzeyi yüksek ve düşük olan üniversite öğrencilerinin içten ve dıştan denetimli olmaları ile kendini ayarlama becerilerini karşılaştırmıştır. Üniversite öğrencilerinin, kendini kabul düzeyi yükseldikçe, kendini ayarlama becerisi düşmekte ve denetim odağı algılaması daha

içten olmakta, kendini kabul düzeyi düştükçe, kendini ayarlama becerisi yükselmekte ve denetim odağı algılaması daha dıştan olmaktadır. İçten denetimlilerin kendini ayarlama becerisi düşük, dıştan denetimlilerin ise yüksektir.

Biçer (1999) yaptığı araştırmada, üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren 10- 12 yaş grubundaki çocuklarda denetim odağını incelemiştir. Araştırma sonucunda, üstün yetenekli olan ve olmayan çocukların denetim odağının içten ya da dıştan olmasında yaşın ve en sevdiği dersin, istatistiksel olarak önemli olduğu saptanırken; cinsiyetin, kardeş sayısının, doğum sırasının, anne- baba eğitim düzeyinin, kursa devam etme durumunun, en çok sevdiği kitap türünün, spor yapıp yapmamanın, hiç sevmediği dersin, ileride eğitim almak istediği alanın istatistiksel olarak önemli olmadığı saptanmıştır.

Tan (2000) yaptığı araştırmada, lise öğrencilerinin aile destek düzeyi, cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi, ailenin ekonomik durumu, kardeş sayısı, sınıf düzeyi bağımsız değişkenlerinin yalnızlık düzeyi ve denetim odağına etkisini incelemiştir. Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyi ile içten denetimlilik düzeyleri arasında bir ilişki bulunmadığını, fakat içten denetimle ters yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Yüksel (1991), yaptığı çalışmada içten denetim odağına sahip bireylerin yalnızlık düzeylerinin dıştan denetim odağına sahip bireylere göre düşük olduğu bulgusunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, Tan'ın (2000) çalışmasındaki bulgu ile tutarlılık göstermektedir.

Ulutaş (1999), yaptığı araştırmada ilköğretim okullarına devam eden on yaş çocuklarının denetim odağı ve kaygı düzeylerinde bazı değişkenlerin farklılık yaratıp yaratmadığını saptamak ve çocukların denetim odağı ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çocukların durumluluk kaygı düzeyleri ile denetim odakları ve sürekli kaygı düzeyleri ile denetim odakları arasındaki korelasyon incelendiğinde ise pozitif yönde önemli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak, alanyazında kişisel ve sosyal nitelikler ve denetim odağı ile ilişkili olarak yapılan araştırmalarda, bir çok değişken ele alınmıştır. Bunlardan eş seçimi

kriterleri (Kaya, 2002), ön- ergenlerde ego-santrik düşünce (Yılmaz, 2002), televizyon izleme süreleri ve televizyon programlarının türü (Bıyık, 2003), uyum alanları ve uyum yöntemleri (Kıran, 1993),), yaratıcı düşünce (Denktaş, 1993 ve Yılmaz, 1996), depresif özellikler, intihar düşüncesi (Bolel, 1993; Lester, 1988), kendini gerçekleştirme düzeyi (Cengiz, 1996) Askeri lise öğrencilerinin denetim odağı algıları (Kalkan, 1995), başarı ve üniversite tercih sıralaması (Çelik, 1995), mesleki olgunluk düzeyi (Sahranç, 2000; Çakar, 1997), lise türü (Balkuvvar, 1998; Cengiz, 1996; Erol, 2000), güdülenme düzeyleri (Yağcı, 1999) yaş ve cinsiyet (Korkut, 1991), kişilik tercihleri (Şar, 1997), kendini kabul düzeyi (Yazar, 1996), üstün yetenekli çocuklar (Biçer, 1999), yalnızlık düzeyi (Tan, 2000; Yüksel, 1991), kaygı düzeyi (Ulutaş, 1999) boyutlarında bir çok değişkenin anlamlı düzeyde denetim odağı ile ilişkili olduğu görülmektedir.

2.2.2.2. Ailesel Nitelikler Açısından Denetim Odağı

Çocukların denetim odaklarının gelişiminde; aile yanında yetiştirme, ebeveyn tutumlarını algılama ve ailedeki yakınlık düzeyleri gibi ailesel nitelikler önemli bir etkiye sahiptir. Alanyazında ebeveyn tutumlarını denetim odağı üzerindeki etkisinin olmadığını ortaya koyan araştırmanın (Tapçan, 2002) yanı sıra aşırı koruyucu ve tutarsız/ değişken tutum gösteren ebeveynlerin çocuklarını dış denetim odağına sahip olduklarını ortaya koyan araştırmalar da (Lynch, Hurford ve Cole, 2003; Sert, 1994) bulunmaktadır. Bazı araştırmalar ise, demokratik ebeveyn tutumunun, iç denetim odağını geliştirmede önemli rol oynadığını desteklemektedir (Aksoy, 1992). Ayrıca, ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklarının içten denetim odağı düzeylerinin de yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır (Lynch, Hurford ve Cole, 2003).

Kurum bakımında olan ve ailesinin yanında kalan çocukların denetim odaklarını inceleyen araştırmalarda ise, kurum bakımında olan çocukların ailesinin yanında kalan çocuklara göre daha yüksek dış denetim odağı düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Sarper, 2001 ve Temelkuran, 2002).

İmam (2001) yaptığı çalışmada, Türkiye ve Pakistan ülkelerinde ergen kız ve ergen gruplarında, algılanan ebeveynlik tarzlarının (Çocuk EKRA- Kontrol Odağı Ölçeği

kullanmıştır.) kişilik eğilimlerini araştırmış; aynı gruplarda öte yanda algılanan ana/baba sıcaklığı ile denetim odağı (içsellik- dışsallık) eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulguların kültürlere göre karşılaştırılması sonucu Türkiyeli erkek ve kızların ebeveynlerini Pakistanlılara göre daha sıcak algıladıkları ve genelde daha iyi kişilik organizasyonuna sahip oldukları saptanmıştır. Buna karşılık Türkiyeli ergen kız ve erkekler dışsal etkenlere, Pakistanlı gençlere oranla daha fazla bağımlı bulunmuştur.

Trusty ve Lampe (1997),lise öğrencilerinin ailesel yakınlık algılamalarıyla, denetim odakları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma ergenlerin yaşamlarındaki ailesel yakınlık algısı ve ailelerinin yaşamlarını kontrolleriyle ilgili algılarıyla denetim odakları arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Ailesel yakınlık ve içsel denetim odağı arasında yüksek derecede olumlu bir ilişki bulunmuştur. Ailesel yakınlığı ve ailesel kontrolü daha fazla algılayan öğrencilerin içsel denetim odaklarının düzeyi en yüksek derecede bulunmuştur. Ailesel yakınlığı daha düşük, ailesel kontrolü daha yüksek algılayan öğrencilerin, dıştan denetim düzeyleri yüksek bulunmuştur. Ayrıca ailevi desteği denetim odağı arasındaki ilişkiyi inceleyen Tan'a (2000) göre, aile destek düzeyi arttıkça içten denetim odağı düzeyinin arttığı ortaya konmuştur.

Haine, Ayers, Sandler, Wolchik ve Weyer (2003) ailede kayıp yaşamış çocukların, denetim odakları, özsaygıları ve ruh sağlığı problemleri yaşamada stres eşiklerini araştırmışlardır. 8 ve 16 yaşları arasındaki 76 çocuk, ailedeki ölümden sonra 4 ve 34 ay sonra incelenmiştir. Sonuçta ailedeki kayıp, ergenlik dönemindeki çocukların ruh sağlığı problemleri yaşamalarında yüksek risk taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ailede kayıp yaşamış çocukların dıştan denetim odağı puanlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, alanyazında aile nitelikleri ve denetim odağı ile ilişkili olarak yapılan araştırmalarda, ebeveyn tutumları (Lynch, Hurford ve Cole, 2003; Sert 1994 ve Tapçan, 2002), benlik kavramı (Temelkuran, 2002), yuvada yetişen çocuklar ve ailesi yanında yetişen çocukların karşılaştırılması (Sarper, 2001 ve Temelkuran, 2002), algılanan ebeveyn tarzları (Imam, 2001), ailesel yakınlık (Lampe, 1997),

ailede kayıp yaşama (Haine, Ayers, Sandler, Wolchik ve Weyer, 2003) gibi bir çok değişkenin denetim odağı ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Yapılan araştırmalarda, ailesel niteliklerin iç ve dış denetim odağı düzeylerini doğrudan etkilediği görülmektedir.

2.2.2.3. Stresle Başa Çıkma ve Problem Çözme Stratejileri İle İlişkisi Açısından Denetim Odağı

Alanyazında denetim odakları farklı bireylerin stresle çıkma ve problem çözme stratejileri ile denetim odağının ilişkisini ortaya koyan araştırmalara yer verilmiştir.

Çoruh (2003), üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma tarzları ile denetim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda, denetim odağı ve cinsiyetin; stresle başa çıkma stratejilerini büyük ölçüde etkilediği görülmüştür.

Gözene (2002), yaptığı çalışmasında ise, riskli alkol kullanan üniversite öğrencileri ile riskli alkol kullanmayanlarda, stresli yaşam olayları, iç- dış kontrol odağı inancı ve öğrenilmiş güçlülük değişkenlerinin ilişkilerini incelemiştir. Bulgulara göre, dış kontrol odağına inanma ve öğrenilmiş güçlülüğün düşük düzeyde riskli alkol kullanma ile ilişkili bulunmuştur.

Post ve Robinson'un (1998) yaptıkları araştırmada, okul çağındaki alkolik ve alkolik olmayan çocukların kaygı, özsaygı ve denetim odakları derecelerini karşılaştırmışlardır. Alkolik çocukların ailevi sorunlarını saklayarak, her şey yolunda gibi davrandıkları gözlenmiştir. Ayrıca bu çocukların duygularını araştırmaları, özsaygılarını yapılandırmaları, stres yönetimi ve başa çıkma becerileri ve karar verme davranışlarından kaçındıkları gözlenmiştir. Kaygı ile başa çıkabilme, kendi sorumluluğunu üstüne alma ve yüksek özsaygı düzeyi ergenlerin gelecekteki problemlerinde başarılı olmalarına yardımcı olmaktadır. Bu araştırmada, alkolik çocukların dıştan denetim odağının yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. Alkolik okul çağı çocukların yaşam stresleri yüksek olduğu için fiziksel, ruhsal, sosyal ve duysal problemleri alkolik olmayan çocuklara oranla daha yüksek seviyede

yaşamaktadırlar. Araştırma sonuçlarında, (deney grubu) alkolik öğrencilerin, (kontrol grubu) alkolik olmayan öğrencilere göre, yüksek derecede kaygılı, düşük özsaygı ve yüksek dıştan denetim odağına sahip oldukları ortaya konmuştur. Çakıl (1992) ise, araştırmasında suç işleyen ve işlemeyen çocukların denetim odağı algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmiştir.

Demir (1998), yaptığı çalışmada lise öğrencilerinin stres yaşantılarında kullandıkları başa çıkma stratejileri ile denetim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Öğrencilerin problem çözme ve sosyal destek arama davranışları ile dışsal denetim düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, buna karşın kendini suçlama ve kaçınma davranışları ile dışsal denetim düzeyleri arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Aydın'ın (1999) yaptığı çalışmada ise, iç ve dış denetim odağına sahip ergenlerin problem çözme becerileri puanları karşılaştırılmış ve aralarında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Ancak, cinsiyet açısından bakıldığında; kız ve erkeklerin denetim odakları puanları aralarındaki ilişki anlamlı bulunmuştur.

Dağ (1990), yaptığı çalışmada, kontrol odağı ve başa çıkma stratejileri (öğrenilmiş güçlülük) dağarı ile psikopatoloji arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonunda, dış kontrol odağı inancı ile psikolojik belirti gösterme düzeyi arasında ve başa çıkma stratejileri dağarının (öğrenilmiş güçlülük) dar olmasıyla psikolojik belirti gösterme düzeyi arasında düşük ancak, anlamlı korelasyonlar gözlenmiştir. Bunun gibi, öğrenilmiş güçlülüğün kısıtlı olması da dış kontrol inancıyla ilişkili bulunmuştur. Kontrol odağı ve öğrenilmiş güçlülük psikolojik belirti göstermenin anlamlı yordayıcıları arasında yer almıştır.

Adalbjarnardottir (1995), sosyal anksiyete, sosyal geri çekilme ve denetim odağının kişiler arası görüşme(ilişki) stratejileri geliştirme derecelerindeki rolünü incelemiştir. Sonuçlar sosyal çocukların, kişiler arası görüşme stratejilerini kullanma yeterliliklerinin; sosyal geri çekilme gösteren çocuklara göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber boylamsal analizlerde, sosyal kaygı derecesinin bu ilişkiyi etkileme eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Sosyal

kaygı derecesi az olan sosyal çocuklarda, kişilerarası görüşme stratejilerini kullanma yeteneği, sosyal geri çekilme gösteren çocuklara göre yüksek bulunurken; kaygısı yüksek olan öğrencilerde bu ilişkiye rastlanmamıştır. İçten denetim odağına sahip çocuklara kişilerarası görüşme stratejileri kullanma yeteneği, dıştan denetim odağına sahip çocuklara göre yüksek bulunmuştur. Kişilerarası görüşmelerde uyuşmazlık yaşandığında içten denetime sahip çocukların problemi çözmek için düşündükleri, kendi farkındalıklarını kontrol ettikleri ve problem çözme aşamalarını değerlendirdikleri gözlenmiş, dıştan denetimli çocukların ise yaşadıkları problemlerde diğer bireyleri suçladıkları ya da şansın bir sonucu olarak değerlendirdikleri gözlenmiştir. Balkuvvar (1998) araştırmasında, sürekli kaygı düzeyindeki düşme ile iç denetimlilik arasında paralel bir ilişki bulunduğunu belirtmiştir.

Genç (2000), teknik öğretmenlerin denetim odağının problem çözmeye yönelik yaratıcılıklarıyla ilişkisini belirlemeye çalışmıştır. Yaratıcılık Tutum Ölçeği ve İç-Dış Denetim Odağı Ölçeğini uygulamıştır. Araştırma sonucunda, ölçeklerden alınan toplam puanlara göre; araştırmaya katılan öğretmenlerden %82.6'sının orta düzeyde yaratıcı grupta olduğu, %89'unun içten denetimli olduğu görülmüştür. Öğretmenlerde denetim odağının problem çözmeye yönelik yaratıcılıklarıyla ilişkisini destekleyen bir bulgu elde edilememiştir

Basgall ve Snyder (1998) yaptıkları çalışmada, savunma mekanizmalarının kullanımında, iç denetimli ve dış denetimli bireyler karşılaştırılmıştır. Dış denetim odağına sahip bireylerin kendilerine güvenlerini tehdit edici bir durumla karşılaştıklarında iç denetim odağına sahip bireylere göre; herkesin kullandığı ve alışkanlıklara göre savunma mekanizmalarını kullanmaya hazır oldukları hipotezleri test edilmiştir. Dış denetimli bireylerin savunma mekanizmalarını kullanmaya eğilimli oldukları belirtilmiştir. Ayrıca kullanılan bu savunma mekanizmalarının, başarısızlık sonucunda yaşanan olumsuz duyguları da azalttığı saptanmıştır.

Miller, Lefcourt, Holmes, Ware ve Saleh (1986) evlilikte denetim odağı ve problem çözme arasındaki ilişkiyi 88 çift üzerinde araştırmışlardır. Evliliklerinde dıştan

denetimli olan çiftlerin, evlilikleriyle ilgili problemleri çözmekten kaçındıkları ya da tahrip edici çözüm yolları kullandıkları bulgularına ulaşılmıştır. Evliliklerinde içten denetimli olan çiftlerin ise, problemlerinin çözümlerinde daha aktif oldukları ve doğrudan çözüme katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, alanyazında stresle başa çıkma ve problem çözme stratejileri ile ilişkili olarak yapılan araştırmalarda, stresle başa çıkma (Çoruh, 2003), riskli alkol kullanma ve sresli yaşam olayları (Gözene, 2002; Post ve Robinson, 1998), stresle başa çıkma stratejileri (Adalbjarnardottir, 1995; Aydın, 1999 ve Demir, 1998,), başa çıkma stratejileri dağarı ile psikopatoloji (Dağ, 1990), yaratıcılık ve problem çözme (Genç, 2000), sürekli kaygı düzeyi (Balkuvvar, 1998), suçlu ve suçlu olmayan ergenlerin özellikleri (Çakıl, 1992), savunma mekanizmalarının kullanımı (Basgall, Snyder, 1998), evlilikte problem çözme (Miller, Lefcourt, Holmes, Ware ve Saleh, 1986) boyutlarında bir çok değişkenin denetim odağı ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Araştırma sonuçlarında dış denetim odağına sahip bireylerin problemlerini çözmekten kaçındıkları, savunma mekanizmaları kullanmaya daha eğilimli oldukları sonuçları ortaya konmuştur. Buna karşın iç denetim odağına sahip bireylerin, stresle başa çıkma ve yaşadıkları problemleri çözmede sağlıklı stratejiler kullandıkları görülmüştür.

Alanyazında deneysel çalışmaların da denetim odağı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Denetim odağı ile ilgili yapılan deneysel çalışmalarda grup rehberliği (Özyürek, 1992), sosyal beceri eğitimi (Odacı, Kalkan, Balcı ve Yılmaz, 2003), sosyal- bilişsel eğitim programı (Manger, Eikeland ve Asbjornsen, 2002), ergenlerde denetim odağı gelişimi (Kulas, 1996), boyutların denetim odağı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu gösterilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, eğitim programlarının genel olarak denetim odağı üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak, incelenen tüm bu araştırmalar, denetim odağı ile ilgili olabilecek ve denetim odağının yönü (içten veya dıştan olmak üzere) üzerinde etkili olabilecek

değişik faktörleri ve değişkenleri ele alınmıştır. Bu değişkenlerden bir çoğunun (yaratıcı düşünce, depresif özellikler, mesleki olgunluk düzeyi ve kaygı düzeyi gibi) birçok kişisel ve sosyal niteliklerin denetim odağı ile anlamlı düzeyde ilişkisi olduğu görülmektedir. Ailesel niteliklerin iç denetim odağının gelişiminde önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. İç denetim odağı ile stresle başa çıkma ve problem çözme stratejilerinin sağlıklı ve etkili kullanılmasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Böylece bu araştırmalar denetim odağının oluşum nedenlerini açıklamaya çalışarak, iç denetim odağının geliştirilmesi için neler yapılabileceğini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Üçüncü Bölüm

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma için benimsenen yöntem ele alınmış ve araştırma modeline, evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına, veriler ve toplanmasına verilerin çözümlenmesine ve yorumlanmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3. 1. Araştırma Modeli

Araştırma İlişkisel Tarama Modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu model çerçevesinde, liselerde öğrenim gören denetim odakları farklı öğrencilerin karar vermede özsaygı ve kaygı düzeyleri betimlenmiş; daha sonra denetim odakları

farklı lise öğrencilerinin kişisel, sosyal nitelikleri ve aile niteliklerine ilişkin değişkenler açısından karar vermede özsaygı ve kaygı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Bursa ilinde bulunan devlet okullarının farklı türdeki liselerinde 2004- 2005 eğitim- öğretim yılı içerisinde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2004- 2005 eğitim öğretim yılı dökümanlarına göre Bursa Merkez İlçelerinde 54 lise bulunmakta, bu okullarda 60882 öğrenci öğrenim görmektedir. Araştırmanın örneklemini, Bursa il merkezindeki farklı türden liseleri temsil edecek şekilde evrendeki liselerden rastgele belirlenen 11 lisenin öğrencilerinden oluşmuştur. Örneklemde yer alan liseler ise Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi, Nuri Erbak Lisesi, Yabancı Dil Ağırlıklı Nuri Erbak Lisesi, Süleyman Çelebi Lisesi, Yabancı Dil Ağırlıklı Süleyman Çelebi Lisesi, Şehit Öğretmen Kubilay Lisesi, Mimar Sinan Endüstri Meslek Lisesi, Yıldırım İMKB Kız Meslek Lisesi, Anadolu Turizm Meslek Lisesi, Yıldırım Ticaret Meslek Lisesi, Yıldırım Anadolu İletişim Meslek Lisesidir. Örneklemde yer alan liselerin sınıf düzeylerine, cinsiyete, toplam öğrenci sayısına ilişkin bilgiler, belirlenen okulların Okul Müdürlükleri ve Okul Rehberlik Servisleriyle görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Bu bilgilere ilişkin dağılım Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.Örneklemde Yer Alan Liselerin Sınıf Türlerine, Cinsiyete ve

Öğrenci Sayısına İlişkin Dağılımları

	9. Sınıf			10. Sınıf			11. Sınıf			Genel Toplam		
	Kız	Erk.	Top.	Kız	Erk.	Top.	Kız	Erk.	Top.	Kız	Erk.	Top.
U. H. Anadolu Lisesi	83	97	180	45	45	90	44	68	112	172	210	382

N. Erbak Lisesi	165	152	317	162	92	254	161	125	286	488	369	857
S. Çelebi Lisesi	161	146	307	174	151	325	178	158	336	513	455	968
Ş. Öğr. Kubilay Lisesi	81	152	233	71	71	142	80	152	232	232	375	607
N. Erbak Lisesi (YDA)	63	28	91	56	26	82	49	41	90	168	95	263
S. Çelebi Lisesi (YDA)	124	56	180	102	46	148	61	57	118	287	159	446
Ticaret Mes. Lisesi	368	308	676	205	174	379	311	222	535	884	704	1588
İletişim Mes. Lisesi	26	4	30	16	10	26	9	12	21	51	26	77
M. Sinan End. Mes. Lisesi	8	625	633	12	348	360	2	502	504	22	1475	1497
Yıldırım Kız Mes. Lisesi	565	-	565	332	-	332	343	-	343	1240	-	1240
A. Turizm Mes. Lisesi	27	101	228	27	90	117	28	87	115	82	278	360
Toplam	1671	1669	3340	1202	1053	2255	1266	1424	2690	4139	4146	8285

Örnekleme alınan liselerden Fen, Sosyal, Y. Dil ve Türkçe Matematik alanları dengesi gözetilerek her sınıf düzeyinden iki şube rastgele belirlenmiştir. Meslek liselerinden ise rastgele seçilen bölümlerden iki şubeye uygulama yapılmıştır.

Uygulama için örnekleme alınan liselerin Okul Müdürlükleri ve Rehberlik Servisleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler çerçevesinde uygulama yapılan saatte o gün, o şubede hazır olan öğrencilere gönüllülük ilkesi çerçevesinde anket kitapçıkları verilmiştir. Örnekleme alınan lise öğrencilerinden, 2045 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Örnekleme alınan liselerde uygulama yapılan öğrencilerin sınıf türlerine ve cinsiyetlerine ilişkin dağılım Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Uygulama Yapılan Öğrencilerin Sınıf ve Cinsiyetlerine İlişkin Dağılımlar

	9. Sınıf			10. Sınıf			11. Sınıf			Genel Toplam		
	Kız	Erk.	Top.	Kız	Erk.	Top.	Kız	Erk.	Top.	Kız	Erk.	Top.
U. H. Anadolu Lisesi	22	28	50	23	30	53	24	31	55	69	89	158
N. Erbak Lisesi	35	27	62	46	30	76	48	36	84	129	93	222
S. Çelebi Lisesi	37	45	82	62	50	112	55	48	103	154	143	297
Ş. Öğr. Kubilay Lisesi	29	44	73	36	37	73	33	47	80	98	128	226
N. Erbak Lisesi (YDA)	39	29	68	42	29	71	42	34	76	123	92	215
S. Çelebi Lisesi (YDA)	23	32	55	43	29	72	32	30	62	98	91	189
Ticaret Mes. Lisesi	30	25	55	28	31	59	23	58	51	81	84	165
İletişim Mes. Lisesi	21	2	23	17	8	25	8	12	20	46	22	68
M. Sinan End. Mes. Lisesi	3	48	51	3	42	45	-	48	48	6	138	138
Yıldırım Kız Mes. Lisesi	53	-	53	54	-	54	50	-	50	157	-	157
A. Turizm Mes. Lisesi	19	52	71	19	52	71	18	44	62	56	148	204
Toplam	311	332	643	373	338	711	333	358	691	1017	1028	2045

S

Uygulama yapılan ölçme araçları, istatistiksel işlemlere geçilmeden önce araştırmacı tarafından incelenmiş ve 249 öğrenci, veri toplama araçlarını istenildiği gibi cevaplamadığı için değerlendirme dışında bırakılmışlardır.

Sonuçta, 1796 lise öğrencisinin verileri üzerinde istatistiksel işlemler yapılmıştır. Bu sayı uygulama yapılan liselerde öğrenim gören lise öğrencilerinin %21.68’ini ve Bursa ilindeki liselerde öğrenim gören tüm lise öğrencilerinin %2.95’ini oluşturmaktadır.

3.3.Veritoplama Araçları

Araştırmada lise öğrencilerinin denetim odakları hakkında bilgi toplamak amacıyla, “Nowicki- Strickland Denetim Odağı Ölçeği” kullanılmıştır. Lise öğrencilerinin karar verme davranışlarına ilişkin bilgiler ise “Karar Verme Davranış Ölçeği” ile elde edilmiştir. Lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri, aile nitelikleri ile okullarına ilişkin bilgiler ise hazırlanan “Kişisel Bilgi Anketi” ile toplanmıştır. Denetim Odağı Ölçeğine ilişkin örnek maddeler EK- 1’de, Karar Verme Davranış Ölçeği EK- 2’de ve Kişisel Bilgi Anketi EK- 3’de sunulmuştur. Her üç veri toplama aracına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

3.3.1. Denetim Odağı Ölçeği

Denetim Odağı Ölçeği, davranışı denetleyen pekiştirmelerin içte ya da dışta odaklaşmasının algılama düzeyini değerlendirmek için Nowicki- Strickland (1973) tarafından geliştirilmiştir. Ölçme aracının maddeleri akademik yeterlik, sosyal olgunlaşma, bağımsızlık, olayların üstesinden gelme ve kendi başına güdülenme davranışları ile ilişkilidir.

Toplam 40 sorudan oluşan ölçeğin maddeleri evet veya hayır tepkilerinden birinin işaretlenmesini gerektiren zorunlu seçme yöntemine göre belirlenmiştir. Her bir maddenin içerdiği ifadenin, denetlemeyi dıştan algılama doğrultusundaki evet ve hayır ifadesine bir puan verilmektedir. Dolayısıyla puanın yüksekliği dıştan denetimliliği; bireylerin olayları kendi davranışlarından bağımsız ve dış güçlerin kontrolünde algıladıklarını, sonucu değiştirmenin genellikle kendi ellerinde olmadığına inanmalarını ifade etmektedir. Puanın düşüklüğü ise içten denetimliliği; bireylerin olayları kendi davranışlarına bağlı olarak algıladıklarını, sonuçlar üzerinde kendilerinin etkili olduklarını göstermektedir.

Denetim Odağı Ölçeğinin Güvenirliği: Nowicki ve Strickland (1973) tarafından testin tekrar yöntemi ile yapılan çalışmada güvenirlik katsayısı üçüncü sınıflar için .63; yedinci sınıflar için .71 olarak bulunmuştur. Ülkemizde yapılan güvenirlik çalışmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Korkut (1986), ölçeğin ilkökul öğrencilerine uygulanabilen 19 maddesine dayalı olarak yaptığı güvenirlik çalışmasında aynı yöntemi kullanmış ve güvenirlik katsayısını üçüncü sınıflar için .63; beşinci sınıflar için .65 olarak bulmuştur. Yeşilyaprak (1988), Ölçeğin tamamı için iki farklı güvenirlik yöntemi kullanmış ve testin tekrarı yöntemi ile güvenirlik katsayısını .87, Kuder Richardson 21 formülü ile .71 olarak elde etmiştir.

Denetim Odağı Ölçeğinin Geçerliliği: Nowicki ve Strickland (1973) tarafından, Rotter'ın Denetim Odağı Ölçeği ile yapılan benzer ölçekler geçerliliği çalışmasında geçerlik katsayısı 76 kişiye verildiğinde .61; 46 kişiye verildiğinde

.38 olarak bulunmuştur. Ülkemizde yapılan geçerlik çalışmasında ise Yeşilyaprak (1988), ölçeğin tamamı ile benzer ölçekler geçerliliği yöntemini kullanarak geçerlik çalışması yapmıştır. Kişisel Yönelim Envanteri'nin, Benlik Saygısı ve Desteği İçten Alma Alt ölçeklerini kullanarak yaptığı uygulamada Denetim Odağı ile Benlik Saygısı arasında geçerlik katsayısını .58, Desteği İçten Alma ile .40 olarak ters yönde ilişki bulunmuştur. Denetim Odağı Ölçeği'nden elde edilen puanlar yükseldikçe, (dıştan denetimliliğin arttığını gösterir) Benlik Saygısı ve Desteği İçten Alma puanlarının düştüğü anlaşılmaktadır. Bu sonuç, benzer ölçekler geçerliği yönünden yeterli bir veri olarak kabul edilmiştir.

3.3.2. Karar Verme Davranış Ölçeği

Ölçek, Radford ve Mann ve Nakane tarafından (1993) kültürlerarası karar verme davranışları ile ilgili bir araştırmada kullanılmak üzere çeşitli ölçeklerden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Mann ve arkadaşları (1977), karar verme davranışını açıklamak amacıyla, Çatışma Kuramını geliştirmişlerdir. Araştırmanın karar verme davranışına ilişkin açıklamalar ve araştırmalar bölümünde, bu kurama yer verilmiştir. Ülkemizde, ölçeğin uyarlama çalışması Güçray (1995) tarafından yapılmıştır.

Karar verme davranışları ölçeği –KDÖ (DBQ) üç farklı bölümü içermektedir. Bunlar karar vermede Öz-Saygı-KÖS (Decisional Self-Esteem) Karar Vermede Stres-KVS (Decisional Stress) ve Karar Verme Tepki Stili-KTS (Decision Response Style)dir. “Karar Vermede Öz- Saygı” ;karar vermedeki önemi yönünden öz –saygıyı, “Karar Vermede Kaygı” ;normal olarak karar verirken yaşanan ortaya çıkan,stres veya kaygının derecesini, “Karar Verme Tepki Stili” ise; bir kişinin karar verme şeklini, kararsal şiddete ilişkin başa çıkma modelini belirlemeyi amaçlamaktadır (Akt: Güçray, 1995).

Karar Vermede Öz-Saygı-KÖS(DSE) : Ölçekte öz-saygı ve karar verme ilişkisini ortaya koyan altı madde yer almaktadır. Maddeler; “Hemen her zaman”

(3), “Çoğunlukla” (2), “Bazen” (1) ve “Hiçbir zaman” (0) şeklinde dört kategoriden birini işaretleyerek yanıtlanmaktadır. Puanın yüksekliği karar vermede öz-saygı düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu ölçekte üç maddenin cevapları ters çevrilmek suretiyle puanlanmaktadır. Ölçeğin orijinal formunun farklı toplumlardaki örneklemeler üzerindeki uygulanması sonucu iç tutarlık katsayısı Avusturalyalı öğrenci örnekleminde -.79 Japon üniversite öğrencilerinde ise; -.73 olarak bulunmuştur.

Karar Vermede Stres KVS(DS):Bu ölçek karar verme durumunda normal olarak ortaya çıkan stres veya kaygı düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin geliştirilmesinde Radford ve Mann ,Spielberger ve arkadaşlarının geliştirdiği “Sürekli Kaygı Envanteri”nden yararlanılmışlardır. Ölçekte karar verme durumunda kalındığında hissedilen stres ve kaygı yaşantısına ilişkin 10 madde bulunmaktadır. Maddeler; “Hemen her zaman” (3), “Çoğunlukla” (2), “Bazen” (1) ve “Hiçbir zaman” (0) şeklinde dört kategorilik bir dereceleme üzerinde yanıtlanmaktadır. Bu ölçekte de iki maddenin cevapları puanlanırken ters çevrilmektedir. Puanın yüksekliği karar vermede kaygı düzeyinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Ölçeğin orijinal formunun farklı özelliklere sahip örneklemelere uygulanması sonucu elde edilen Cronbach alpha iç tutarlık katsayısı -.82 ile -.80 arasında değişmektedir Avusturalyalı bir öğrenci örnekleminde iç tutarlık -.82 Japon örnekleminde ise -.80 olarak bulunmuştur (Akt: Güçray, 1995).

Karar Verme Tepki Stili KTS(DRS) : Bu ölçeğin geliştirilmesinde Radford ve Mann, DMQII “The Flinders Decision Making Questionnaire II” (Mann,1982) ölçeğinden yararlanılmışlardır. Bu ölçek her biri altı maddeden oluşan dört alt ölçek içermektedir .Bu alt ölçekler; 1) İlgisizlik –kayıtsızlık alt ölçeği (complacency) 2) Kaçınma alt ölçeği (Avoidance) 3) Aşırı Uyanıklık- ihtiyatlılık alt ölçeği (Hypervigilance) 4)Seçicilik-titizlik alt ölçeği (Choice) “Aşırı Uyanıklılık” ve “Seçicilik” alt ölçeklerinin benzerlik taşıdığı yazarlar tarafından ifade edilmektedir (Akt: Güçray, 1995).

Ölçek,dört kategoriden birinin birey için kendisine uygun olanı işaretlemesi suretiyle yanıtlanmaktadır.Yanıt kategorileri diğer alt ölçeklerde olduğu gibi, “Hemen her zaman” (3), “Çoğunlukla” (2), “Bazen’ (1) ve “Hiçbir zaman” (0) şeklindedir. Bu ölçekte ters çevrilerek puanlanan madde yoktur. Ölçeğe ilişkin Cronbach alfa içtutarlık katsayıları sırasıyla; İlgisizlik(İS) alt ölçeği: -.67 (Avusturyalı öğrenci örnekleme) -.57 (Japon öğrenci örnekleme) Kaçınma alt ölçeği: -.79 (Avusturyalı öğrenci örnekleme), -.77 (Japon öğrenci örnekleme), Uyanıklık alt ölçeği -.77 (Avusturyalı öğrenci örnekleme), -.71(Japon öğrenci örnekleme), Seçicilik alt ölçeği: -.60 Avusturyalı öğrenci örnekleme), -.57 (Japon öğrenci örnekleme) şeklindedir.

Uyarlama Çalışmaları

Ölçeğin İngilizce’den Türkçe’ye ilk çevirisi Güçray (1995) tarafından yapılmıştır. Ön çalışma amacıyla hazırlanan ölçek, on öğrenciye (lise ve üniversite) verilmiş, anlamada güçlük çektikleri maddeleri belirtmeleri istenmiştir.. Daha sonra ölçeğe son şekli verilmiş ve belirlenen öğrenci grubuna iki ayrı oturum halinde uygulanmıştır. Uygulamada her iki oturumda ve testin tekrar uygulanmasında standart bir yönerge kullanılmıştır. Gönüllülük ve içtenlik vurgulanmıştır. İlk uygulamaya 100 öğrenci katılmış; Test-tekrar-Test çalışması için ikinci uygulamada 82 öğrenciye ulaşılmıştır. Ölçekle ilgili çalışmalar 82 öğrencinin cevapları üzerinde gerçekleştirilmiştir

Testin tekrarı uygulaması üç hafta ara ile yapılmış ve alt ölçeklerin her birinin iki kez uygulamasına ilişkin güvenirlik değerleri “Karar Vermede Öz Saygı” (KÖS) için .46, “Karar Vermede Stres” (KVS) için .70, “Karar Verme Tepki Sitalı” ölçeğinin “İlgisizlik” (İS) .62, “Kaçınma” stili (KS) .68, “Uyanıklık- ihtiyatlılık” (US) için .71 ve Seçicilik-Titizlik stili için (SS) .62 olarak bulunmuştur.

İçtutarlılık güvenirlik katsayısı (Cronbach alpha) “Karar Vermede Özsaygı Ölçeği” için .46, “Karar Vermede Stres” alt ölçeği için .70 ve “Karar Tepki

Stili” ölçeğinin “İlgisizlik” (İS) alt ölçeğinde .90, “Kaçınma” (KS) .68, “Aşırı Uyanıklık” (US) .42, “Seçicilik” (SS) için .56 olarak bulunmuştur.

“Seçicilik-Titizlik” tepki stili diğer alt ölçeklerle negatif yönde ilişkilidir. Uyumlu bir karar verme stili olan SS’ nin Kararsal Stres KVS ve diğer uyumsuz stillerle beklenen yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir.

“KDÖ” nin alt ölçeklerine ait maddelerin alt ölçek toplam puanı ile korelasyonlarına bakılmıştır.”Karar Vermede Öz-Saygı” (KÖS) ölçeğinde her maddenin toplam puan ile korelasyonları .83 ile .42 arasında değişmektedir. “Karar Vermede Stres” (KVS) ölçeğinde ise madde-toplam puan korelasyonları; .23 ile .59 arasındadır. “Karar Verme Tepki Stillerinde” ise; “İS”de .41 ile .65, “KS”de .46 ile .77, “US”de; .34 ile .74, “SS”de .30 ile .68 arasında madde-toplam puan korelasyonları değişmektedir. Bu değerler ölçeğin homojenliğine işaret etmektedir.

3.3.3. Kişisel Bilgi Anketi

Araştırmanın bağımsız değişkenlerine ilişkin veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından uzman görüşü çerçevesinde lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri, aile nitelikleri ile okullarına ilişkin bilgileri ortaya koyacak bir kişisel bilgi anketi hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Anketinde lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal niteliklerine ilişkin cinsiyet, sınıf düzeyi, fiziki görünümü algılama biçimi, sigara kullanma alışkanlığı ve öğretmen destek düzeyi; aile niteliklerine ilişkin, anne- babanın eğitim düzeyleri, anne- babanın destek düzeyleri ile ilgili maddeler yer almaktadır (EK-3).

3.4.Veriler ve Toplanması

Araştırmada veri toplama araçlarının hazırlanmasından sonra, örnekleme alınan liseler belirlenmiş ve bu okullarda uygulama yapabilmek için Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izin alınmıştır. Örnekleme alınan liselerdeki

Okul Müdürlükleri be Rehberlik Servisleri'ne uygulama hakkında bilgi verilmiş, Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan onay belgesi sunulmuştur (EK- 4). Uygulamanın yapılacağı gün ve saatleri tespit edilmiş ve belirlenen gün ve saatte öğrencilere uygulama yapılmıştır. Bu uygulamaların büyük çoğunluğu bizzat araştırıcı tarafından okullara gidilerek yapılmıştır. Bir kısmı ise Okul Rehberlik Servisi'nde görevli rehber öğretmenlere konu ile ilgili açıklamalar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Uygulama 2005 Nisan ayı içerisinde tamamlanmıştır.

Uygulama esnasında araştırmaya katılanların bilgi toplama araçlarını cevaplandırırken içten olmalarını sağlamak amacıyla araştırmanın önemi öğrencilere anlatılmış, isim yazmalarının gerekli olmadığı belirtilerek, isteyenlere araştırma sonucu hakkında araştırmanın bitmesinden sonra bilgi verilebileceği belirtilmiştir. Uygulama yapılan lise öğrencilerinden cevaplamaya başlarken Karar Davranışı leği, Denetim Odağı leği ve Kişisel Bilgi Anketi zerindeki açıklamaları dikkatle tekrar okumaları istenmiş ve bilgi toplama araçları kitapçık halinde birlikte verilmiştir. Lise ğrencilerinin lme araçlarını ortalama 30 dakikada cevaplandırırları gözlenmiştir.

Toplanan verilerin lenmesi öncesinde 2045 anket kitapçığı tek tek incelenerek, lme araçlarının yönergelere uygun cevaplandırılıp cevaplandırılmadığının kontrolü yapılmıştır. Uygulama toplam 2045 ğrenci üzerinde yapılabilmıştir. lme araçlarına yönergeye uygun cevap vermeyen 249 öğrencinin cevap kağıtları değerlendirme dışında bırakılmıştır. lme araçlarının kontrolünden sonra kalan 1796 bireyin puanlarının istatistiksel lenmesi yapılmıştır.

rneklemdeki lise öğrencilerini denetim odağı içten ve dıştan olmak üzere iki gruba ayırmak için denetim odağı leğinden alınan örneklem denetim odağı puanlarının aritmetik ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamaya göre örneklem denetim odağı aritmetik ortalaması $X = 11.85$ ve standart sapması $s = 4.20$ olarak bulunmuştur. Örneklem denetim odağı

aritmetik ortalamasından (11.85), 0.5 standart sapma ($s.05=4.20$) aşağısındaki puan ($X-s.05=7.65$) ve yukarısındaki puan ($X+s.05=16.05$) arasında kalan 1192 öğrenci analiz dışında bırakılmıştır. Böylece örnekleme 274 öğrenci (% 15.26) “içten denetimli” ve 330 öğrenci (% 18.37) “dıştan denetimli” olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Toplam 604 lise öğrencisinin verileri üzerinde çözümleme yapılmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin çözümlemesi SPSS paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. İçten ve dıştan denetim odağına sahip lise öğrencilerinin, denetim odağı ölçeğinden ve karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri ile ilgili elde edilen puan ortalamaları arasındaki farkların önem kontrolü bağımsız gruplara uygulanan t testi ile yapılmıştır. İçten ve dıştan denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla, karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyine ilişkin elde edilen ortalamalar arasındaki farkların önemli olup olmadığı iki değişkenli seçkisiz gruplar deseninde Faktöriyel Varyans Analizi uygulanarak belirlenmiştir. Uygulanan varyans analizi sonucunda ortak etkilerin önemli bulunduğu durumlarda bu etkinin hangi ortalamalar arasındaki farklardan kaynaklandığını saptamak amacıyla Tukey HSD Testi uygulanmıştır. Tüm istatistiksel çözümlemeler için önemlilik düzeyi .05 olarak alınmış ve bunun üzerinde olanlar ayrıca belirtilmiştir.

Dördüncü Bölüm

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın verileri üzerinde gerçekleştirilen istatistiksel analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmanın bulguları ve yorumları, karar vermede özsaygı ve karar vermede kaygı düzeyi, kişisel -sosyal nitelikler ve aile nitelikleri olmak üzere üç başlık halinde sunulmuştur.

4.1. Denetim Odaklarına Göre Karar Verme Davranışına İlişkin Bulgular ve Yorum

Denetim odakları “içten” ve “dıştan” olan lise öğrencilerinin karar vermede öz-saygı ve karar vermede kaygı düzeylerine ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

4.1.1. Denetim Odaklarına Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Denetim odakları içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz-saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri açısından farklı olup olmadıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar verme davranışı ölçeğinin alt ölçeklerinden özsaygı ve kaygıya ait ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamaları arasındaki farkların anlamlı olup olmadığı t testi ile kontrol edilmiş ve sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Karar Vermede

Öz- saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin

Ortalamalar, Standart Sapmalar ve t Değeri

Karar Vermede	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli		t Değeri	Önem Düzeyi
	n	X	s	n	X s		
Öz- Saygı	274	13.57	2.58	330	11.36 3.29	9.26	Önemli P< .0001
Kaygı	274	9.38	4.65	330	14.91 5.15	13.72	Önemli P< .0001

Tablo 3’de görüldüğü gibi içten denetimli lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı puan ortalamaları dıştan denetimli lise öğrencilerine göre önemli biçimde daha yüksektir. Bununla birlikte, dıştan denetimli lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin puan ortalamaları ise içten denetimli lise öğrencilerinden önemli biçimde daha yüksektir. Ortalamalar arasındaki bu farklar içten denetimli öğrencilerin dıştan denetimli olanlara göre karar vermede öz- saygı düzeylerinin daha yüksek ve karar vermede kaygı düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir.

İnsan gelişiminin her döneminde var olan karar verme, özellikle ergenlik döneminde önemli bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde iç denetim odağının geliştirilmesi, ergenlerin amaçlarına ulaşmada başarılı olmaları, karar verme sürecinde öz- saygı düzeylerinin yüksek olması ve etkili karar verme stratejileri kazanmaları açısından da önem taşımaktadır (Ersever, 1996; Güçray, 1995; Kulas, 1996; Mann ve Janis, 1977; Scott, 2003).

Kararlarını kendi verebilen, kendi kendini yöneten ve iç denetim duygusu gelişmiş birey olma özlemi, tüm ergenlerin gelişim süreçlerindeki hedefleri arasında yer almaktadır (Gordon, 1996 ve Kulaksızoğlu, 2000). Ergen bağımsız olmayı bu yüzden istemektedir. Ancak bağımsızlık ve özerklik için, ergenin özsaygısını geliştirmesi esastır. Ergenlerin karar verme becerileri, problem çözme yeterlilikleri ve gelecekleri ile ilgili planlar yapabilmeleri öz- saygı düzeylerinin yüksek olması ile sağlıklı olabilir (Brown ve Mann, 1991). Alanyazında, kendine saygı düzeyleri düşük olan öğrencilerin, yüksek olan öğrencilere oranla daha fazla içtepişel ve kararsızlık stillerini kullandıklarını;

kendine saygı düzeyi yüksek olan öğrencilerin ise mantıklı karar verme stilini kullandıkları belirtilmektedir (Tiryaki, 1998).

Araştırmalar, iç denetim odağına sahip bireylerin başarma, özerklik, başatlık, değişiklik ve sebat özelliklerine; dış denetim özelliği gösteren bireylerin ise uyarlık ve kendini suçlama özelliklerine sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Kesici, 2002; Korkut, 1991). İç denetim odağına sahip birey kararlarının üzerinde kendisi etkilidir ve verdiği kararlarının sonuçlarının sorumluluklarını üstlenmiştir. Dış denetim odağına sahip birey ise şans ya da diğer insanların hayatında olanları kontrol ettiğine inandığı için kararları üzerinde etkili olmadığını düşünmektedir (Aksoy,1992; Çolakkadıoğlu, 2003; Gordon, 1996; Güçray; 1995; Mann, Harmoni ve Power, 1989; Onur, 1995 ve Şar, 1997). Bu araştırma bulguları çerçevesinde denetim odağının, bireylerin amaçlarına ulaşmada başarılı olması, karar verme sürecinde öz- saygı düzeylerinin yüksek olması ve etkin karar verme stilleri kazanmaları açısından önem taşıdığı ifade edilebilir.

İçten denetimli lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin daha yüksek olduğu yönündeki araştırma bulgusu, alanyazındaki bu açıklamaları destekler niteliktedir. Bir başka deyişle, iç denetim odağına sahip olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin daha yüksek olduğu ve kararlarının üzerinde etkilerinin de daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Aynı zamanda alanyazında, denetim odağı ile karar vermede kaygı düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik olarak, dıştan denetimli bireylerin stres yönetiminde, stresle başa çıkma becerilerinde daha zayıf olduğu ve karar verme davranışlarından kaçındıkları belirtilmektedir (Adalbjarnardottir,1995). Ayrıca yüksek derecede kaygılı bireylerin, düşük özsaygı ve yüksek dış denetim odağına sahip oldukları ortaya konmuştur (Adalbjarnardottir,1995; Balcı, 1997; Post ve Robinson, 1998; Ulutaş, 1999). Dış denetim odağının yüksek olması, bireyin kendine güven düzeyinin düşük olmasına ve problem çözme ve karar

verme sürecinde uyumsuz ve bağımlı olmasına neden olmaktadır (Demir, 1998; Lease, 2004; Lester, 1988 ve Yazar, 1996).

Ergenlik dönemi bağımlılıktan bağımsızlığa geçiş dönemidir. Ergen, anne babasının desteğinden belirli ölçüde kopmak, hayatı ile ilgili kararlar almak ve bu kararlarının sorumluluğunu taşımak istemektedir; ancak özerk birey olma isteği, kaygıya da neden olmaktadır (Brown ve Mann, 1991; Bilgin, 1995; Jaffe, 1998 ve Yavuzer, 2003). Schvaneveldt ve Adams (1983), ergenlerin karar verme sürecinde çelişkili duygular yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ergenler, güçlü kararlar verme istemekte, ancak sorumluluk almaktan kaçınmaktadırlar.

Bu açıklamalar çerçevesinde, karar verme sürecinde yaşanan çatışmaların, ergenlerin kaygı, güvensizlik ve engellenmişlik duygularını yoğun olarak hissettikleri ifade edilebilir. Kaygı ile başa çıkabilme, kendi sorumluluğunu üstüne alma, ve yüksek öz- saygı düzeyi ergenlerin gelecekteki problemlerinde başarılı olmalarına yardımcı olmaktadır (Post ve Robinson, 1998).

Araştırma bulguları, alanyazındaki bulguları destekler niteliktedir. Dıştan denetimli lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin içten denetimlilere göre daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Ergenlik döneminde bireylerin, tüm yaşamını etkileyecek kararlar verme çabalarının stresli ve yıpratıcı olduğu; bu nedenle, kendilerini yalnız ve çaresiz hissettikleri için dış güçlere daha bağımlı oldukları söylenebilir.

4.2. Kişisel ve Sosyal Nitelikleri İle İlgili Değişkenlere Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Lise öğrencilerinin kişisel ve sosyal nitelikleri ile ilgili olarak cinsiyet, sınıf düzeyi, fiziki görünümü algılama biçimi, sigara kullanma alışkanlığı ve öğretmenin destek düzeyi karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri açısından incelenmiştir.

4.2.1. Cinsiyete Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.2.1.1. Cinsiyete Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, cinsiyetlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Cinsiyet	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Kız	147	13.36	2.67	181	11.07	3.24	328	12.09	3.20
Erkek	127	13.81	2.46	149	11.72	3.30	276	12.68	3.12

Tablo 4’de erkeklerin karar vermede öz- saygı düzeyinin kızlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında da hem içten denetim hem de dıştan denetimli erkeklerin, kızlara göre karar vermede öz- saygı düzeylerinin biraz daha yüksek olduğu görülmektedir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla, verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 2(Cinsiyet: kız- erkek) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	715.16	1	715.16	80.86	Önemli P<.0001
B(Cinsiyet)	45.15	1	45.15	5.11	Önemli P< .02
AXB (Denetim OdağıXCinsiyet)	1.51	1	1.51	0.17	Önemsiz
Hata	5306.72	600	8.85		
TOPLAM	6085.59	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 13.57$, dıştan: $X = 11.36$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 5’de de içten ve dıştan denetimli gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 5’de “cinsiyet” değişkeninin karar vermede öz-saygı puanları üzerinde de önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tablo 4’de izlenebileceği gibi, erkeklerin karar vermede öz- saygı puan ortalamaları erkeklerin ($X = 12.68$) kızlardan ($X = 12.09$) önemli düzeyde daha yüksektir. Ancak, karar vermede öz- saygı düzeyleri yönünden, iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile cinsiyet arasındaki etkileşimin ise önemli olmadığı bulunmuştur.

Alanyazında, erkek ve kız ergenlerin farklılaşan psikolojik ve sosyal gelişimlerinin anlaşılması için, cinsiyet değişkeninin daha fazla dikkate alındığı

görülmektedir. Psikolojik olgunlaşmanın kızların erkeklerden daha erken yaşta ortaya çıkması kabul edilmiş bir gerçektir (Gordon, 1996, Jaffe, 1998). Alanyazında, cinsiyet değişkenine göre bireylerin farklılık göstermesi, karar verme davranışı açısından da ele alınmıştır.

Schvaneveldt ve Adams (1983), karar verirken erkeklerin daha planlı kızların ise daha sezgisel olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmalarda kızların içtepsel karar verme stilini kullandıkları (Tiryaki, 1997), kızların mantıklı karar verme stilini erkeklerden daha yüksek düzeyde kullandıkları (Kesici, 2002), ilgisizlik ve kaçınma karar stillerini erkeklerin, aşırı uyarılmışlık karar stilini ise kızların kullandıkları (Güçray, 1998) ortaya konmuştur. Araştırmaların sonuçlarındaki bulgular, cinsiyete göre karar verme stillerinin değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak, cinsiyete ilişkin bu bulgular birbirleri ile tutarlılık göstermemektedir. Güçray'ın (2001) yaptığı araştırmada erkeklerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, kızlara göre yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, kültürümüzde, kızların daha kontrollü davranmaları yolundaki beklentinin, onların daha bağımlı ve içtepsel davranmalarına neden olduğu bulgusunu destekler niteliktedir (Kuzgun, 1993). Ancak, Güçray'ın (1995) diğer bir araştırmasının, karar vermede öz- saygı düzeyinde kızlar lehine anlamlı fark olduğu bulgusu ile tutarsızlık göstermektedir. Mann ve diğerleri (1993) yaptıkları araştırmada ise, kızların karar vermede öz- saygı düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öte yandan, denetim odağı ve cinsiyet arasındaki ilişkileri ortaya koyan araştırma bulguları açısından; Korkut (1991) denetim odağının, cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediğini ifade ederken; Demir (1998), Kuzgun (1993) ve Yılmaz (1996) erkeklerin iç denetim odağına, kızların ise dış denetim odağına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, erkeklerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin ve iç denetim odaklarının yüksek olması alanyazındaki araştırma bulgularının çoğunluğu ile tutarlılık göstermektedir. Kızların, çevrenin

beklentilerine erkeklerden daha duyarlı olmaları ve çevrelerine daha fazla sorumluluk hissetmeleri nedeniyle, karar verme sürecinde kendilerine güven düzeylerinin düşük olabileceği akla gelmektedir. Bunun yanı sıra kızların, çevrenin kontrolünü daha yoğun hissetmelerinden dolayı daha fazla kararsızlık yaşadıkları söylenebilir.

4.2.1.2. Cinsiyete Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, cinsiyetlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Cinsiyet	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Kız	147	9.76	4.33	181	15.62	5.20	328	12.99	5.63
Erkek	127	8.94	4.98	149	14.07	4.99	276	11.71	5.59

Tablo 6’da erkeklerin karar vermede kaygı düzeyinin kızlardan daha düşük olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında hem içten denetimli hem dıştan denetimli kızlara göre karar vermede kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 2(cinsiyet: kız- erkek) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

**Tablo 7. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin
Cinsiyetlerine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin
Varyans Analizi Sonuçları**

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	4478.91	1	4478.91	186.55	Önemli P<.0001
B(Cinsiyet)	208.48	1	208.48	8.68	Önemli P< .003
AXB (Denetim OdağıXCinsiyet)	20.05	1	20.05	0.84	Önemsiz
Hata	14405.31	600	24.01		
TOPLAM	19233.81	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X= 9.38$, dıştan: $X=14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 7’de de iç ve dış denetim odağına sahip gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 7’de “cinsiyet” değişkeninin karar vermede kaygı puanları üzerinde de önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tablo 6’da izlenebileceği gibi, erkeklerin karar vermede kaygı düzeyi puanları ortalamaları ($X= 11.71$) kızlardan ($X= 12.99$) önemli bir biçimde daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak, karar vermede kaygı düzeyleri yönünden, iç ve dış denetim odağına

sahip gruplar ile cinsiyet arasındaki etkileşimin ise önemli olmadığı bulunmuştur.

Kaygı ve denetim odağına ilişkin yapılan araştırmalarda, pozitif yönde önemli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Adalbjarnardottir,1995; Balcı,1997; Ulutaş, 1999). Ortaya konulan bulgular, araştırmayı destekler niteliktedir.Yapılan araştırmalarda, içten denetime sahip ergenlerin problem çözmek ve karar vermek için düşündükleri, kendi farkındalıklarını kontrol ettikleri ve problem çözme ve karar verme aşamalarını değerlendirdikleri gözlenmekte, dıştan denetimli ergenlerin ise yaşadıkları problemlerde ve kararlarının sonucunda diğer bireyleri suçladıkları ya da şansın bir sonucu olarak değerlendirdikleri gözlenmektedir (Adalbjarnardottir,1995; Balcı, 1997; Balkuvvar, 1998; Bıyık, 2003; Basgall ve Snyder, 1998 ve Çakar, 1997).

Cinsiyet açısından bakıldığında, Güçray'ın (2001) yaptığı araştırmada kızların erkeklerden karar verme sürecinde, daha çok stres yaşadıklarını ortaya koymuştur. Karar verme sürecinde kızların aşırı uyarılmışlık karar verme stilini kullandıkları sonucuna da ulaşılmıştır. Karakaş (1999) ise, kız öğrencilerin bağımlı karar verdikleri, erkek öğrencilerin ise bağımsız karar verdiklerini belirtmiştir.

Bu araştırma bulguları, alanyazındaki bulguları destekleyici niteliktedir. Kızların erkeklere oranla daha duygusal olmaları nedeniyle, karar verme sürecinde de duygularının etkisi altında kalabileceği akla gelmektedir. Diğer taraftan, çevrenin kontrolüne daha fazla bağımlı olmalarının da etkisiyle, kaygı düzeylerinin artabileceği söylenebilir.

4.2.2. Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.2.2.1. Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, sınıf düzeylerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf DüzeylerineGöre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Sınıf Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
9. Sınıf	86	13.36	2.78	96	11.66	3.37	182	12.46	3.21
10. Sınıf	97	13.67	2.44	110	11.46	3.12	207	12.50	3.02
11. Sınıf	91	13.66	2.55	124	11.04	3.34	215	12.15	3.29

Tablo 8’de 10. sınıf öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, 9. ve 11. sınıf öğrencilerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli olan sınıf düzeyleri gruplarının tümünün karar vermede öz- saygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede öz- saygı düzeyi en düşük olan grubun, 11. sınıf öğrencileri grubuna ait olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, 10. sınıf öğrencilerinin iç denetim odağı puanlarının; 9. sınıf öğrencilerinin ise, dış denetim odağı puanlarının en yüksek olduğu görülmektedir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 3(sınıf düzeyleri: 9. sınıf- 10 sınıf- 11. sınıf) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine göre Karar Vermede Öz- saygı Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	704.76	1	704.76	79.11	Önemli P<.0001
B(Sınıf Düzeyi)	5.23	2	2.61	.29	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıXSınıf Düzeyi)	20.37	2	10.18	1.14	Önemsiz
Hata	5327.52	598	8.91		
TOPLAM	6085.59	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 13.57$, dıştan: $X = 11.36$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 9’da da denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 9’da “sınıf düzeyi” değişkeninin ise karar vermede öz-saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar

vermede öz- saygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile sınıf düzeyleri arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Alanyazında araştırma sonuçlarına göre, sınıf düzeyi arttıkça karar vermede mantıklı ve etkili stillerin kullanıldıkları görülmektedir. Kimi araştırmalar üniversite 1. sınıf öğrencilerinin 4. sınıf öğrencilerine göre daha fazla kararsızlık stilini kullandıklarını ortaya koyarken (Tiryaki, 1997); kimi araştırmalarda da 4. sınıf öğrencilerinin içtepsel ve bağımsız karar verme stilleri puan ortalamaları, 1. sınıf öğrencilerinden anlamlı derecede yüksek olduğu ortaya konmuştur (Kesici, 2002).

Kuzgun (1993) ergenlerin karar verme becerisinin, belli bir yaşta olgunluğa eriştiğini ve kararlılık kazandığını belirtmektedir. Lewis de (1981'den Aktaran Ersever 1996 s. 23'deki alıntı) yaşı ileri olan ergenlerin, daha çok seçenek oluşturduklarını, geleceğe yönelik sonuçlara daha fazla önem verdiklerini, uzmanlara daha çok başvurduklarını ve verilen tavsiyelerin doğrularının daha çok farkında olduklarını belirtmiştir. Bu bulgular, araştırmanın bulguları ile tutarsızlık göstermektedir.

Öte yandan Nowicki ve Strickland (1973) araştırmalarında, yaş ilerledikçe iç denetim odağında sürekli artış olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ülkemizdeki araştırmalar da, sınıf düzeyi arttıkça, iç denetim odağı düzeyinin de arttığı sonucunu ortaya koymuşlardır (Bıyık, 2003; Cengiz, 1996 ve Korkut, 1991).

Artan yaşla iç denetim odağının gelişmesi, ergenin dış çevreye mümkün olduğu kadar az bağımlı, kendine yetebilen ve kendini gerçekleştirmeye yönelik planlar yapabilen ve kararlarının sorumluluklarını üstlenebilen birey olmasını sağlayacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte, sınıf düzeyinin artması ile birlikte karar verme sürecinde bireyin kendine güveninin de yükseleceği beklenmektedir. Ancak, araştırmanın bulguları alanyazındaki bulgular ile tutarsızlık göstermektedir. Lise öğrencilerinin gelecek kaygılarının çok yüksek olması nedeniyle, karar vermede öz- saygı düzeylerinin farklılaşmadığı

düşünülebilir. 9. sınıfların alan seçimi kaygısı yaşamaları; 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin de sınav kaygısını yoğun olarak yaşamaları nedeniyle de, karar vermede öz- saygı düzeylerinin farklılaşmadığı ifade edilebilir.

4.2.2.2. Sınıf Düzeylerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, sınıf düzeylerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Sınıf Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
9. Sınıf	86	9.73	4.82	96	14.44	5.37	182	12.21	5.62
10. Sınıf	97	9.15	4.37	110	15.22	4.84	207	12.38	5.52
11. Sınıf	91	9.30	4.80	124	15.02	5.26	215	12.60	5.80

Tablo 10’da 11. sınıf öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin 9. ve 10. sınıf öğrencilerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli olan sınıf düzeyleri gruplarının tümünün karar vermede kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede kaygı düzeyi en düşük olan grubun, 9. sınıf öğrencileri grubuna ait olduğu belirlenmiştir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 3(sınıf düzeyleri: 9. sınıf- 10. sınıf- 11. sınıf) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo11’de verilmiştir.

Tablo 11. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	4497.93	1	4497.93	184.26	Önemli P<.0001
B(Sınıf Düzeyi)	1.06	2	.53	.02	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıXSınıf Düzeyi)	47.60	2	23.80	.98	Önemsiz
Hata	14597.83	598	24.41		
TOPLAM	19233.81	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X=9.38$, dıştan: $X=14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 11’de de iç ve dış denetim odağına sahip gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 11’de “sınıf düzeyleri” değişkeninin ise karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede kaygı düzeyleri yönünden içten ve dış denetim ve dış denetim odağına sahip gruplar ile sınıf düzeyleri arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Sinangil (1993) üniversite 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, 1. sınıf öğrencilerinin karar verme stillerinde içtepsel boyut önem kazanırken, 4. sınıf öğrencilerinin de mantıklı karar verme stilini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kararsızlık açısından bakıldığında, 1. sınıf öğrencilerinin 4. sınıf öğrencilerine oranla daha çok kararsız stratejiyi kullandıkları ve karar verirken kaygı düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çocukluk döneminde daha çok içtepsel ve sezgisel karar verme stili kullanılırken, ergenlik ve yetişkinlik dönemine geçildiğinde , bilişsel düşüncenin gelişimine paralel olarak daha uygun ve etkili karar verme stilleri kullanılarak kararlar verilebilmektedir (Gazda, 1989). Bu bulgular, araştırmanın bulguları ile tutarsızlık göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak, araştırmanın değişkeni olan sınıf düzeylerine denk gelen 14- 17 yaşlarına göre lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeylerinin farklılaşmadığı söylenebilir. Sınıf düzeyi değişkenine ilişkin farklılığın bulunmaması, lise öğrencilerinin yaş grupları arasındaki farkın fazla olmaması ile açıklanabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, lise öğrencilerinin tümünün gelecek kaygısını yoğun olarak

yaşamaları nedeniyle, karar vermede kaygı düzeylerinin farklılaştırmadığı ifade edilebilir.

4.2.3. Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.2.3.1. Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, fiziki görünümlerini algılama biçimlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Fiziki Görünümü Algılama Biçimi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Beğenen	248	13.65	2.55	229	11.90	3.07	477	12.81	2.94
Beğenmeyen	26	12.81	2.76	101	10.13	3.41	127	10.68	3.45

Tablo 12’de fiziki görünümlerini beğenen öğrencilerin, beğenmeyen öğrencilere oranla karar vermede öz- saygı düzeylerinin önemli bir biçimde daha yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli olan ve fiziki görünümlerini algılama biçimi gruplarının tümünün karar vermede öz- saygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Fiziki görünümlerini beğenmeyen öğrencilerin ise karar vermede öz- saygı düzeyi puanlarının düşük olduğu bulunmuştur.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 2(fiziki görünümü algılama biçimi: beğenen- beğenmeyen) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Öz- saygı Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	344.84	1	344.84	40.43	Önemli P<.0001
B(Fiziki Görünüm)	120.63	1	120.63	14.14	Önemli P<.0001
AXB (Denetim OdağıX Fiziki Görünüm)	15.36	1	15.36	1.80	Önemsiz
Hata	5117.73	600	8.53		
TOPLAM	6085.59	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: X= 13.57, dıştan: X=11.36) önem kontrolü

Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 13’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 13’de “fiziki görünümü algılama biçimi” değişkenin de karar vermede öz-saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tablo 12’de izlenebileceği gibi fiziki görünümünü beğenenlerin ($X = 12.81$) karar vermede öz-saygı puan ortalamaları, fiziki görünümünü beğenmeyenlerden

($X = 10.38$) önemli düzeyde daha yüksektir. Ancak, karar vermede öz-saygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile fiziki görünümünü algılama biçimi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı bulunmuştur.

Ergenlik dönemi özellikle biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak gelişme ve olgunlaşmanın olduğu, çocukluktan erginliğe geçiş dönemidir (Onur, 1995). Fiziksel değişimler bireyin sosyal ve psikolojik uyumunu etkilediği oranda, sosyal ve psikolojik unsurlarda bedende yer alan değişiklikleri etkiler (Gordon, 1996).

Ergenlik biyolojik gelişime dayalı yapısal bir değişimin ürünüdür. Ergenlik döneminde birey, yeni gelişen bedensel yapısına abartılı ölçüde duyarlıdır (Kulaksızoğlu, 2000). Ergen yeni gelişen bedenine uyum sağladığı ölçüde, kendini kabul yönünde de önemli bir adım atmış sayılmaktadır. Kendini kabul ise, özgüvenin ve sağlıklı benlik tasarımı geliştirmenin temel göstergelerinden birini oluşturmaktadır (Yavuzer, 2003). Bu açıklamalar, araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Ergenin sağlıklı özgüven ve benlik tasarımı geliştirmesi sonucunda, problem çözme becerileri ve etkili karar verme becerilerinin de olumlu yönde gelişeceği söylenebilir.

Burnet (1991), bireylerin kendilerine güven düzeyleri arttıkça, etkili karar verme stilleri kullandıklarını belirtmiştir. Tiryaki (1997) ise, kendine saygı düzeyi düşük olan öğrencilerin içtepsel ve kararsızlık stillerini kullandıkları, kendine

saygı düzeyi yüksek olan öğrencilerin de mantıklı karar verme stilini kullandıklarını belirtmiştir. Bu bulgular araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Topses'e (2004) göre de ergen, bedenindeki erişkin olmaya yönelik değişmelerle birlikte, yetişkin bir birey olma sürecinde, kendisiyle bütünleşmiş bir kişilik ya da özerk bir birey olmak istemektedir. Ergen gelişen fiziksel yapısına uyum sağlamanın yanı sıra, sosyalleşme ve özdeşim süreci içinde kendini ve çevresini tanıma, kimliğini oluşturma çabası içindedir (Yörükoğlu, 1993). Dolayısıyla, ergenlik dönemindeki lise öğrencilerinin fiziki görünümüne aşırı önem vermelerinin, denetim odaklarının gelişimini ve karar vermede öz- saygı düzeylerini doğrudan etkileyebileceği düşünülebilir. Araştırmanın bulguları da alanyazındaki bu bulguları destekler niteliktedir. Ayrıca, bu araştırma ergenlerin fiziki görünümünü algılama biçimlerini ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçek kullanılarak tekrar edilebilir.

4.2.3.2. Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, fiziki görünümünü algılama biçimlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Fiziki Görünümü Algılama Biçimi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Beğenen	248	9.09	4.55	229	14.12	5.00	477	11.50	5.39
Beğenmeyen	26	12.19	4.72	101	16.73	5.05	127	15.80	5.30

Tablo 14’de fiziki görünümlerini beğenmeyen öğrencilerin, beğenen öğrencilere oranla karar vermede kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli olan fiziki görünümlerini algılama biçimi gruplarının tümünün karar vermede kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Fiziki görünümlerini beğenen öğrencilerin ise karar vermede kaygı düzeyi puanları ise önemli düzeyde düşüktür.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 2(fiziki görünümü algılama biçimi: beğenen- beğenmeyen) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Fiziki Görünümlerini Algılama Biçimlerine Göre Karar Vermede Kaygı Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	1613.35	1	1613.35	69.43	Önemli P<.0001
B(Fiziki Görünüm)	576.09	1	576.09	24.79	Önemli P<.0001
AXB (Denetim OdağıX Fiziki Görünüm)	4.21	1	4.21	.18	Önemsiz
Hata	13941.69	600	23.24		
TOPLAM	19233.81	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X= 9.38$, dıştan: $X=14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 15’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 15’de “fiziki görünümü algılama biçimi” değişkenin de karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tablo 14’den izlenebileceği gibi, fiziki görünümünü beğenenlerin karar vermede kaygı düzeyi puan ortalamalarının ($X= 11.50$) fiziki görünümünü beğenmeyenlerden (15.80) önemli biçimde daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak karar vermede kaygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile fiziki görünümü algılama biçimi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı bulunmuştur.

Çocukluk döneminden yetişkinliğin ilk basamağı olarak kabul edilen ergenlik dönemine geçiş; fizyolojik, psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla hızlı bir değişim süreci olarak kabul edilir. Ergen, öncelikle değişen ve gelişen bedenine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Oransız yüz yapısına, sivilcelere, boyundaki ve ağırlığındaki değişmelere uyum sağlama uğraşı içinde olmaktadır. Bu hızlı değişime uyum süreci, ergeni oldukça kaygılandırmaktadır (Onur, 1995).

Topses (2004), ergenin fizyolojik dengesizliğinin, duygusal dengesizliğinin de önemli nedeni olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden ilgileri ve mesleki eğilimleri çabuk değişmektedir. Bedenin hızlı değişimi, kararsız yapısı tüm bu davranışsal özelliklerin gerçek nedenini oluşturmaktadır. Kendini kabul etmeyen ve bedenini beğenmeyen ergen kendisiyle barışık olmadığı için; yaşamına ilişkin olumsuz kararlar verebilir ya da planlama yapmaktan kaçınabilir. Kendini olumsuz algıladığı ölçüde; benliğini, kişiliğini ve sosyalleşme sürecini geliştirmede güçlükler yaşayabilir (Gordon, 1996). Bu bulgular, araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

Ayrıca, ergenin ideal fiziksel görünümünü algılaması ile gerçek fiziksel görünümünü algılaması arasında önemli uyumsuzluklar olabilir. Bu uyumsuzluklar da ergenin kaygı düzeyini arttırabilir. Ergenin yaşadığı bu çatışmaların ve kaygıların, etkili karar vermesi gereken bu dönemi olumsuz etkileyebileceği söylenebilir. Bu araştırmada fiziki görünümünü beğenmeyen öğrencilerin karar vermede kaygı düzeylerinin anlamlı biçimde yüksek olduğu bulgusu, alanyazındaki açıklamalar ile tutarlılık göstermektedir. Ayrıca ergenlerin, diğer insanların düşünce ve tepkilerine aşırı önem vermeleri ve diğer insanların onlarla çok fazla ilgilendiklerini algılamalarının da (Gordon, 1996), karar verme sürecinde kaygı düzeylerini arttırabileceği ifade edilebilir.

4.2.4. Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.2.4.1. Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, sigara kullanma alışkanlıklarına göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Sigara Kullanma Alışkanlığı	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Hiç	242	13.61	2.63	221	11.38	3.30	463	12.54	3.17
Ara sıra	25	13.28	2.19	102	11.32	3.26	127	11.77	3.15
Her zaman	7	13.20	2.10	7	11.30	3.21	14	11.25	3.09

Tablo 16’da “hiç” sigara kullanmayan lise öğrencilerinin, “ara sıra” ve “her zaman” sigara kullanan öğrencilere oranla karar vermede öz- saygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli olan sigara kullanma alışkanlığı gruplarının tümünün karar vermede öz- saygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca karar vermede öz- saygı puanı ve iç denetim odağı puanı en düşük grubun “her zaman” sigara kullanan öğrenciler olduğu bulunmuştur. (Sigara kullanma alışkanlığının “her zaman” olduğunu belirten grubun sayısının az olması nedeniyle, sigara kullanma alışkanlığının “ara sıra” olduğunu belirten grupla birleştirilerek “arasıra- her zaman” grubu oluşturulmuştur. Grupların birleştirilmesi sonrasında, karar vermede öz- saygı düzeyine ilişkin ortalamalar ve standart sapmalar hesaplanmıştır.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 2(sigara kullanma alışkanlığı: hiç- ara sıra/ her zaman) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlığına Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	357.27	1	357.84	40.05	Önemli P<.0001
B(Sigara Kullanma					

Alışkanlığı)	3.02	1	3.02	.34	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıX Sigara Kullanma Alışkanlığı)	1.46	1	1.46	.16	Önemsiz
Hata	5352.01	600	8.92		
TOPLAM	6085.59	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 13.57$, dıştan: $X = 11.36$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 17’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 17’de “sigara kullanma alışkanlığı” değişkeninin ise karar vermede öz- saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca, karar vermede öz- saygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile sigara kullanma alışkanlığı arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Ergenlik döneminde, aileden uzaklaşarak akranlarla daha fazla zaman geçirilmeye başlanılır. Bu dönemde yoğunlaşan ait olma, kabul görme, bağlanma gibi sosyal gereksinimler, ergenin tamamen akran grubunun kontrolüne girmesine yol açabilir (Aydın, 1999; Kulas, 1996 ve Lease, 2004). Akran grubunun kontrolüne girme aynı zamanda akran baskısını da getirmektedir. Daha çok, dış denetim odağına sahip ergenin, akran grubunun kurallarına uyma davranışı göstereceği ifade edilebilir. Böylece ergen, akran grubunun da baskısıyla sigara kullanmaya başlamaktadırlar (Yılmaz, 1996).

Özellikle ergenlik yılları, yüksek risk potansiyeli taşıyan yıllar olarak kabul edilmektedir. Grup içerisinde risk alma davranışlarının ergenlere sağladığı,

kendi hayatlarını kontrol etme, otoriteye direnmenin ifadesi, kimliğini gösterme ve akran gruplarına katılma gibi olanaklardır (Esen, 2003).

Sigara kullanma alışkanlığı bireyin, akran grubuna ait olmasını sağlamaktadır. Ancak bu bağımlılığın, benlik gelişimini ve iç denetin odağının gelişimini olumsuz yönde etkileyebileceği söylenebilir. Öte yandan, ergenin problem çözme ve karar verme becerilerinin de sağlıklı gelişebileceği akla gelmektedir. Trudeau, Lillehoj, Spoth ve Redmeond (2003), erinlik döneminde kendine güven ve karar verme sürecinin, riskli davranışlar (içki, sigara ve uyuşturucu) tarafından direkt veya dolaylı olarak olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.. Araştırmada da “ara sıra- her zaman” sigara kullandığını ifade eden öğrencilerin karar vermede özsaygı düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Ancak, istatistiksel önemlilik düzeyinde değildir.

Buna karşın, sigara içmek akran grubu içinde ayrıcalık ve güç göstergesi olarak görülüp, yetişkinliğe ait bir davranış biçimi olarak da algılanabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2000). Bu açıklamalardan hareketle, sigara içmenin ergenler arasında öz- saygı düzeylerini arttırıcı bir faktör olarak da algılanabileceği ifade edilebilir. Sigara kullanma alışkanlığının, olumlu veya olumsuz olarak algılanması ergenlere göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Araştırmanın bulgularında, sigara kullanma alışkanlığının karar vermede öz- saygı düzeyleri arasında istatistiksel önemlilik düzeyinde bulunmaması, öğrencilerin sigara kullanma alışkanlığını algılama biçimlerinin farklılığından kaynaklanabileceğini de akla getirmektedir.

4.2.4.2. Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, sigara kullanma alışkanlıklarına göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Sigara Kullanma Alışkanlığı	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Hiç	242	9.39	4.63	221	14.77	5.44	463	11.96	5.70
Ara sıra	25	9.34	4.88	102	15.22	4.52	127	13.89	5.21
Her zaman	7	9.32	4.88	7	15.44	4.38	14	13.93	5.10

Tablo 18’de “her zaman” sigara kullanan öğrencilerin, “ara sıra” sigara kullanan ve “hiç” kullanmayan öğrencilere oranla karar vermede kaygı düzeylerinin önemli düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli olan sigara kullanma alışkanlığı grupların tümünün karar vermede kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca karar vermede kaygı puanı ve dış denetim odağı puanı en düşük grubun “hiç” sigara kullanmayan öğrenciler olduğu bulunmuştur. (Sigara kullanma alışkanlığının “her zaman” olduğunu belirten grubun sayısının az olması nedeniyle, sigara kullanma alışkanlığının “ara sıra” olduğunu belirten grupla birleştirilerek “ara sıra- her zaman” grubu oluşturulmuştur. Grupların birleştirilmesi sonrasında, karar vermede kaygı düzeyine ilişkin ortalamalar ve standart sapmalar hesaplanmıştır.)

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 2(sigara kullanma alışkanlığı: hiç- ara sıra/ her zaman) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıklarına Göre Karar Vermede Kaygı Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	2581.94	1	2581.94	105.87	Önemli P<.0001
B(Sigara Kullanma Alışkanlığı)	3.36	1	3.36	.14	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıX Sigara Kullanma Alışkanlığı)	5.01	1	5.01	.21	Önemsiz
Hata	14632.65	600	24.39		
TOPLAM	19233.81	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 9.38$, dıştan: $X = 14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 19’da da denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 19’da “sigara kullanma alışkanlığı” değişkeninin ise karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede kaygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile sigara kullanma alışkanlığı arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Ergenlik dönemi fiziksel, duygusal ve davranışsal değişimlerin hızlı yaşandığı bir süreçtir. Bu değişim süreci ergenlerde kaygıya neden olmaktadır (Onur, 1995). Ergenler kaygı yaratan çelişkiler içinde kaçış yolları bulmaya çalışabilir (Jaffe, 1998). Anlaşılmadığını düşünen ergen, yalnızlık ve güvensizlik duygularını sigara ile gidermeye çalışır (Söylemez, 2003). Ergenlik döneminde

toplumsal ve içsel çatışmalar, ailevi sorunlar, kimlik bunalımı ve duygusal dalgalanmalar sigara kullanımını tetikleyici rol oynarlar.

Alanyazındaki açıklamalar çerçevesinde, sigara kullanma alışkanlığının altında kaygılı, güvensiz ve dengesiz duyguların olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak karar verme sürecinde de ergenin kaygı düzeyinin yüksek olabileceği beklenmiştir. Ancak, bu araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak, lise öğrencilerinin sigara kullanma alışkanlıklarının karar vermede kaygı düzeylerini farklılaştırmadığı söylenebilir. Ayrıca, “ara sıra- her zaman” sigara kullandığını belirten lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri önemli düzeyde yüksek bulunmuştur. Karakavuş ve arkadaşları (1993’den Aktaran: Kulaksızoğlu 2000 s.213’deki alıntı), sigara içen lise öğrencilerinin, içmeyenlere göre stres düzeylerini daha yüksek bulmuşlardır. Sigara içme süresi ve içilen sigara sayısı arttıkça öğrencilerin stres düzeylerinin de önemli biçimde arttığı bulunmuştur. Bu araştırmada sigara içme süresi ve içilen sigara sayısı verilerine ulaşılamamıştır. Lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin farklılaşmaması, sigara kullanma alışkanlığının öğrenciler tarafından genel bir ifade olarak algılanmasına bağlı olabileceğini de akla getirmektedir. Bu araştırma, sigara kullanma alışkanlığını farklı boyutlarıyla ele alan bir ölçekle tekrarlanabilir.

Öte yandan, ergen özgüveni yeterince gelişemediğinden, kendini ifade ederken gizli ya da açık bir biçimde çekingen davranır (Topses, 2004). Buna bağlı olarak, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin zararlı olduğunu bildikleri, “sigara kullanma alışkanlığı” sorusunu cevaplarken çekingen davranmış olabilecekleri ve bu alışkanlıklarını gizleyebilecekleri düşünülebilir.

4.2.5. Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar

Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.2.5.1. Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, öğretmenin destek düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Öğretmen Destek Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Her zaman	79	14.24	2.63	60	11.45	3.04	139	13.04	3.13
Sıklıkla	80	13.28	2.65	70	11.53	3.16	150	12.46	3.02
Nadiren	80	13.34	2.25	118	11.23	3.40	198	12.08	3.16
Hiçbirzaman	35	13.26	2.83	82	11.34	3.42	117	11.91	3.36

Tablo 20’de öğretmeninden “her zaman” destek aldığını algılayan öğrencilerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, öğretmeninden “sıklıkla” ve “nadiren” destek aldığını ve “hiçbir zaman” destek almadığını algılayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli olan öğretmenin destek düzeyi gruplarının tümünün karar vermede öz- saygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede öz- saygı düzeyi en düşük olan grubun, öğretmeninden “nadiren” destek aldığını algılayan öğrenciler olduğu bulunmuştur.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 4(öğretmenin destek düzeyi: her zaman- sıklıkla- nadiren- hiçbir zaman) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 21’de verilmiştir.

**Tablo 21. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin
Öğretmenin Destek Düzeyine göre Karar Vermede Öz- saygı
Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları**

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	621.93	1	621.93	69.93	Önemli P<.0001
B(Öğretmen Destek Düzeyi)	29.19	3	9.73	1.09	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıXÖğretmen Destek Düzeyi)	21.49	3	7.16	.81	Önemsiz
Hata	5300.51	596	8.90		
TOPLAM	6085.59	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 13.57$, dıştan: $X = 11.36$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 21’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 21’de “öğretmenin destek düzeyi” değişkeninin ise karar vermede öz- saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede öz- saygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile öğretmenin destek düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Ergenlik döneminde bireyler, kişisel özellikleriyle tutarlı sosyal ve mesleki karar verebilmelerinde olumlu rol modellerine ihtiyaç duyarlar (Jaffe, 1998). Ergenler,

anne babanın dışında, kendi kişiliğini algılama alanı içinde toplumca saygın ve önemli kişilerle özdeşleşmek isterler (Topses, 2004). Özellikle öğretmenler, ergenlerin model aldıkları kişilerdir. Öğretmenleriyle sağlıklı ilişki kurması ve her konuda destek alması, ergenin özgüvenini artırır. Öğretmenlerin destekleyici tutumu, ergenin kişiliğini besler; gelişme isteğini ve gelişime yönelik güdülenme gücünü artırır (Helwig, Arnold, Tan ve Boyd, 2003; Jaffe, 1998). Bu dönemde ergenin öğretmenlerinden aldığı destek, problem çözme becerilerini geliştirmesine ve sağlıklı kararlar verebilmesine yardımcı olmaktadır. Demir (1998) de sosyal desteğin, problem çözme becerilerini ve iç denetim odağını geliştirdiğini vurgulamıştır.

Araştırmanın bulguları da istatistiksel önemlilik düzeyinde olmamakla birlikte; lise öğrencilerinin öğretmenlerinden aldıkları destek düzeyleri arttıkça, karar vermede öz- saygı düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir. Öğretmenin öğrenciye yönelik davranışları öğretmen- öğrenci ilişkisini belirler. Öğrenciler okulda öğretmenlerinin gösterdikleri sosyal ve akademik davranışlarını örnek alırlar ve kendilerine yönelik öğretmen davranışlarının etkisinde kalırlar (Kulaksızoğlu, 2000). Bu açıklamalara göre, öğrencilerin karar verme ve problem çözme becerilerinin, öğretmenlerinden gördükleri tutum ve davranışlara göre gelişebileceği ifade edilebilir. Ayrıca, öğrencilerin öğretmenlerinden aldıkları akademik desteği, sosyal destek olarak algılamış olabilecekleri de akla gelmektedir. Bu araştırma, öğretmen desteğini ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçek kullanılarak tekrarlanabilir.

4.2.5.2. Öğretmenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, öğretmenin destek düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Öğretmenin Destek Düzeyine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Öğretmen Destek Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Her zaman	79	8.72	4.63	60	14.92	5.00	139	11.40	5.68
Sık	80	9.48	4.74	70	14.61	4.71	150	13.87	5.37
Nadiren	80	9.78	4.28	118	14.61	5.02	198	12.66	5.29
Hiçbirzaman	35	9.77	5.31	82	15.62	5.81	117	13.87	6.25

Tablo 22’de öğretmeninden “hiçbir zaman” destek almadığını ve “nadiren” destek aldığını algılayan öğrencilerin karar vermede kaygı düzeylerinin, öğretmeninden “her zaman” ve “sıklıkla” destek aldığını algılayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli olan öğretmenin destek düzeyi gruplarının tümünün karar vermede kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede kaygı düzeyi ve iç denetim odağı puanı en düşük olan grubun, öğretmeninden “her zaman” destek aldığını algılayan öğrenciler olduğu bulunmuştur.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 4(annenin destek düzeyi: her zaman- sıklıkla- nadiren- hiçbir zaman) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 23’de verilmiştir.

Tablo 23. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Öğretmenin Destek Düzeylerine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
-----------------	--------------------	------------------------	-----------------------	-------------	-------

A(Denetim Odağı)	4114.37	1	4114.37	168.69	Önemli P<.0001
B(Öğretmen Destek Düzeyi)	46.26	3	15.42	.63	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıXÖğretmen Destek Düzeyi)	44.27	3	14.76	.61	Önemsiz
Hata	14536.46	596	24.39		
TOPLAM	19233.81	603			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 9.38$, dıştan: $X = 14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 23’de de iç ve dış denetim odağına sahip gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 23’de “öğretmenin destek düzeyi” değişkeninin ise karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede kaygı düzeyleri yönünden içten ve dış denetim odağına sahip gruplar ile öğretmenin destek düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Özgüveni gelişmiş bir ergenin temelinde, kişiliğine olan sevgi ve olumlu benlik tasarımını geliştirici dış uyarıcılar yatar. Bu tür uyarıcılardan yoksunluk, kimlik karmaşalarını, yetersizlik duygularını ve bunlara bağlı öz güvenlik sorununu ciddi biçimde ortaya çıkarır (Topses, 2004).

Öğretmen tarafından anlaşılma ve tanınma gereksinmesi, sadece yetişkin tarafından basit bir değerlendirme isteği değil, daha başka bir kişi tarafından tanınarak ve anlaşılaraq kendini tanıma ve kendini anlama isteğidir (Mann,

Harmoni ve Power, 1989). Öğretmenin destekleyici olmayan ve uzak tutumu, güven arayan ergenin problem çözmesi ve karar vermesi gereken durumlarda kaygı ve uyumsuzluk yaşamasına neden olmaktadır (Jaffe, 1998). Ancak, bu araştırmanın bulguları alanyazında ortaya konan bulgular ile tutarlılık göstermemektedir.

Bu dönemde bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmeler çok hızlı yaşanır. Buna bağlı olarak ergen, gelişen fiziksel yapısına uyum sağlamanın yanı sıra, sosyalleşme ve özdeşim süreci içinde kendini ve çevresini tanıma, kimliğini oluşturma çabası içindedir (Yörükoğlu, 1993). Hızlı değişimler yaşayan ergen, öğretmenlerinden birey olarak değer veren, kendine karşı samimi ve dürüst davranan ve empatik bir tutum gösteren özelliklere sahip olmasını beklemektedir (Kılıççı, 1989). Ancak, öğretmenlerin öğrencilere akademik desteği kendilerinin vermesi gerektiği, sosyal desteğin ise Okul Rehberlik Servislerince verilmesi gerektiği inançlarının da, sosyal destek düzeylerini etkileyebileceği söylenebilir. Ayrıca, uygulama yapılan okullarda sınıfların mevcutlarının kalabalık olması nedeniyle, öğretmenlerin öğrencileriyle yeterli düzeyde ilgilenemedikleri de ifade edilebilir.

4. 3. Aile Nitelikleri İle İlgili Değişkenlere Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Lise öğrencilerinin aile nitelikleri ile ilgili olarak anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, anne destek düzeyi ve baba destek düzeyi karar vermede öz-saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri açısından incelenmiştir.

4.3.1. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.3.1.1. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, annenin eğitim düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 24’de verilmiştir.

Tablo 24. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Annenin Eğitim Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Okur- yazar değil	27	13.44	2.29	43	11.47	3.30	70	12.23	3.09
İlkokul	133	13.67	2.69	153	11.31	2.94	286	12.41	3.06
Ortaokul	35	12.66	2.42	57	11.40	3.95	92	11.88	3.49
Lise	57	13.68	2.28	55	11.69	3.45	112	12.71	3.06
Üniversite	22	14.27	3.01	19	10.74	3.49	41	12.63	3.67

Tablo 24’de annenin eğitim düzeyi “lise” olan lise öğrencilerinin, karar vermede öz- saygı düzeyleri, diğer eğitim düzeylerine oranla yüksek bulunmuştur. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli annenin eğitim düzeyi gruplarının karar vermede öz- saygı düzeylerinin önemli biçimde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca karar vermede öz- saygı ve iç denetim odağı puanı en düşük grubun ise annesi “ortaokul” mezunu olan öğrenciler olduğu bulunmuştur. Ayrıca iç denetim odağı puanları en yüksek grubun, annesi “üniversite” mezunu olan öğrencilerin olduğu bulunmuştur.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 5(annenin eğitim düzeyi: okur- yazar değil- ilkokul- ortaokul- lise- üniversite) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 25’de verilmiştir.

Tablo 25. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeylerine

İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	486.66	1	486.66	54.46	Önemli P<.0001
B(Annenin Eğitim Düzeyi)	22.11	4	5.53	0.62	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıX Annenin Eğitim Düzeyi)	41.33	4	10.33	1.16	Önemsiz
Hata	5281.08	591	8.94		
TOPLAM	6055.02	600			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 13.57$, dıştan: $X = 11.36$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 25’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 25’de “annenin eğitim düzeyi” değişkeninin ise karar vermede öz-saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede öz- saygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile annenin eğitim düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Bu araştırmanın bulguları, alanyazındaki anne eğitim düzeyinin karar vermede öz- saygı düzeyini etkilemediğini gösteren araştırma bulguları (Güçray, 2001) ile tutarlılık göstermektedir. Diğer taraftan Bal (1998), annesi lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin, ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilere oranla daha yüksek mesleki karar verme olgunluğuna sahip oldukları bulgusunu ortaya

koymuştur. Ayrıca aynı araştırmada, annenin eğitim düzeyi yükseldikçe, öğrencilerin karar verirken kendilerine güven düzeylerinin arttığı da belirtilmiştir. Öte yandan, alanyazında annenin eğitim düzeyi yükseldikçe iç denetim odağı puanlarının da arttığı bulguları da yer almaktadır (Sert, 1994; Ulutaş, 1999 ve Tan, 2000). Bu bulgular, araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermemektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak, lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyleri karar vermede öz- saygı düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte bu farklılığın karar vermede öz- saygı düzeylerini önemli bir biçimde farklılaştırmamaktadır. Bu sonuç, öğrencilerin problem çözme ve karar verme becerilerini kazanmaları ve geliştirmelerinde annenin eğitim düzeyinden ziyade annenin model olması ile bağlantılı olabileceği düşünölebilir. Lise öğrencilerinin annelerinin eğitimi ne olursa olsun, annelerinin karar verme sürecinde çocuklarına güven duyduklarını göstermeleri ve kararlarına saygı duymalarının, karar vermede öz- saygı düzeylerini geliştirmede daha etkili olabileceği ifade edilebilir.

4.3.1.2. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, annenin eğitim düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 26’de verilmiştir.

Tablo 26. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Annenin Eğitim Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Okur- yazardeğil	27	11.26	5.38	43	15.53	4.85	70	13.89	5.44
İlkokul	133	9.83	4.96	153	14.87	5.17	286	12.52	5.66
Ortaokul	35	9.29	3.83	57	14.84	5.04	92	12.73	5.34
Lise	57	8.61	3.48	55	14.67	5.48	112	11.59	5.48
Üniversite	22	6.55	4.36	19	15.21	5.77	41	10.56	6.64

Tablo 26’da annenin eğitim düzeyi “okur- yazar olmayan” lise öğrencilerinin, karar vermede kaygı düzeyleri, diğer eğitim düzeylerine oranla yüksek bulunmuştur. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli annenin eğitim düzeyi gruplarının karar vermede kaygı düzeylerinin önemli biçimde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca karar vermede kaygı ve dış denetim odağı puanı en düşük grubun ise annesi “üniversite” mezunu olan öğrencilerin olduğu bulunmuştur. Ayrıca dış denetim odağı puanları en yüksek grubun ise annesi “okur- yazar olmayan” öğrencilerin olduğu bulunmuştur.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 5(annenin eğitim düzeyi: okur- yazar değil- ilkököl- ortaokul- lise- üniversite) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler	Serbestlik	Kareler	F	Sonuç
-----------------	---------	------------	---------	---	-------

	Toplamı	Derecesi	Ortalaması	Değeri	
A(Denetim Odağı)	3445.26	1	3445.26	142.70	Önemli P<.0001
B(Annenin Eğitim Düzeyi)	208.81	4	52.20	2.16	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıX Annenin Eğitim Düzeyi)	150.61	4	37.65	1.56	Önemsiz
Hata	14269.24	591	24.14		
TOPLAM	19224.94	600			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 9.38$, dıştan: $X = 14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 27’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 27’de “annenin eğitim düzeyi” değişkenin ise karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede kaygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile annenin eğitim düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak, lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyleri farklılık göstermekle birlikte bu farklılığın karar vermede kaygı düzeylerini farklılaştırmadığı söylenebilir. Bu araştırmanın bulguları, alanyazındaki anne eğitim düzeyinin karar vermede kaygı düzeyini etkilemediğini gösteren araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir (Güçray, 2001).

Öğrenciler geleceklerini şekillendirecek okul seçimi veya meslek seçimi gibi konularda kararlar verirken aileleriyle görüşmeyi tercih ederler (Gordon, 1996). Ergenler, ebeveynlerle tartışma ve görüşme yoluyla, bazı kararları verebilmek için, ihtiyaç duydukları farklı bakış açılarına ilişkin bilgiler edinebilirler. Aile tartışmaları sırasında, ebeveynler mantıklı ya da mantıklı olmayan karar verme stillerini modelleme imkanı bulurlar. Aile tartışmaları sırasında, ebeveynlerin kaygılı olmaları da ergenler tarafından gözlenmektedir (Jaffe, 1998). Bu açıklamalar çerçevesinde, çocukların karar verme sürecinde annelerinin kaygılı ve güvensiz davranışlarını gözlemledikleri düşünülebilir. Annenin eğitim düzeyi ne olursa olsun, karar verme sürecinde gösterdiği davranış biçimlerinin daha önemli olduğu düşünülebilir.

4.3.2. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.3.2.1. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, babanın eğitim düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Babanın Eğitim Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Okur- yazardeğil	6	12.17	4.07	6	11.83	3.87	12	12.00	3.79
İlk okul	72	13.67	2.58	106	11.37	3.35	178	12.30	3.26
Orta okul	57	13.16	2.43	70	10.91	3.15	127	11.92	3.05
Lise	91	13.80	2.55	100	11.74	3.13	191	12.72	3.04
Üniversite	40	13.58	2.65	40	11.20	3.43	80	12.39	3.27

Tablo 26’de babanın eğitim düzeyi “lise” olan lise öğrencilerinin, karar vermede öz- saygı düzeyleri, diğer eğitim düzeylerine oranla yüksek bulunmuştur. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli babanın eğitim düzeyi gruplarının tümünün karar vermede öz- saygı düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca karar vermede öz- saygı puanı ve iç denetim odağı puanı bakımından en düşük grubun, babanın “ortaokul” mezunu olduğu grup bulunmuştur. Babası okur- yazar olmayan grubun sayısının az olması nedeniyle, ortalamaları ve standart sapmaları analize dahil edilememiştir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 4(babanın eğitim düzeyi: İlkokul- ortaokul- lise- üniversite) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	639.22	1	639.22	73.33	Önemli P<.0001
B(Baba Eğitim Düzeyi)	41.83	3	13.94	1.60	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıXBaba Eğitim Düzeyi)	1.95	3	.65	.08	Önemsiz
Hata	4951.57	568	8.72		
TOPLAM	5701.97	575			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 13.57$, dıştan: $X = 11.36$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 29’da da denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 29’da “babanın eğitim düzeyi” değişkenin de karar vermede öz-saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede öz- saygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile babanın eğitim düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Alanyazında Bal (1998), babası lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin ilkökul ve ortaokul mezunu olan öğrencilere oranla daha yüksek mesleki karar verme olgunluğuna sahip olduğu bulgusu, araştırmanın bulguları ile tutarsızlık göstermektedir. Ayrıca, babanın eğitim düzeyi arttıkça, çocuklarının iç denetim odağı düzeyinin arttığını belirten araştırmalar da bulunmaktadır (Sert, 1994; Tan,

2000; Ulutaş, 1999). Bu bulgular, araştırma bulguları ile tutarlılık göstermemektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak, lise öğrencilerinin baba eğitim düzeylerinin, karar vermede öz- saygı düzeylerini farklılaştırmadığı söylenebilir. Babanın eğitim düzeyi ne olursa olsun, karar verme sürecinde babanın tutumu ve disiplin yöntemlerinin çocuğun güveni üzerinde önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Ayrıca, babanın çocuğun kararlarına saygı göstermesi ve çocuğuna kendi kararların vermesi için fırsat sunması da; karar verme sürecinde çocuğun öz- saygı düzeyini geliştirebileceği ifade edilebilir.

4.3.2.2. Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, babanın eğitim düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 30’de verilmiştir.

Tablo 30. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Baba Eğitim Düzeylerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Babanın Eğitim Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Okur-yazar değil	6	14.50	4.85	6	14.00	4.94	12	14.25	4.67
İlk okul	72	10.14	4.92	106	14.96	5.24	178	13.01	5.63
Orta okul	57	9.35	4.87	70	15.01	4.86	127	12.47	5.61
Lise	91	8.82	4.36	100	14.67	4.91	191	11.88	5.49
Üniversite	40	8.70	4.22	40	15.08	6.19	80	11.89	6.16

Tablo 30’da babanın eğitim düzeyi “ilkokul” olan lise öğrencilerinin, karar vermede kaygı düzeyleri, diğer eğitim düzeylerine oranla yüksek bulunmuştur. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli babanın eğitim düzeyi gruplarının karar vermede kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ayrıca karar vermede kaygı ve dış denetim odağı puanı en düşük grubun ise babası “lise” mezunu olan öğrencilerin olduğu bulunmuştur. Ayrıca dış denetim odağı puanları en yüksek grubun ise babası “üniversite” mezunu olan öğrencilerin olduğu bulunmuştur. Babası okur- yazar olmayan grubun sayısının az olması nedeniyle, ortalamaları ve standart sapmaları analize dahil edilememiştir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 4(babanın eğitim düzeyi: ilkokul- ortaokul- lise- üniversite) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	4087.76	1	4087.76	167.66	Önemli P<.0001
B(Baba Eğitim Düzeyi)	63.00	3	21.00	.86	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıX Baba Eğitim Düzeyi)	40.76	3	13.59	.56	Önemsiz
Hata	13848.90	568	24.38		
TOPLAM	18433.17	575			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: X= 9.38, dıştan: X=14.91) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu

bulunmuştur. Tablo 31’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 31’de “babanın eğitim düzeyi” değişkenin ise karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede öz- kaygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar babanın eğitim düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Bu araştırmanın bulguları, alanyazındaki baba eğitim düzeyinin karar vermede kaygı düzeyini etkilemediğini gösteren araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir (Güçray, 2001). Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak, karar verme sürecinde babanın kararsız, güvensiz ve kaygılı bir tutum içinde olması da ergene örnek oluşturmaktadır (Jaffe, 1998). Bu açıklama çerçevesinde ergenin karar vermede kaygı yaşaması ve öz- saygısının düşük olması, babasını model alarak öğrenmesinden kaynaklanabileceği söylenebilir. Ayrıca, babasının eğitim düzeyi ne olursa olsun, babasından çekinen ve korkan ergenlerin, karar verme sürecinde de kaygı yaşayabilecekleri ifade edilebilir.

4.3.3. Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.3.3.1. Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- Saygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin annenin destek düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Anne Destek Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Her zaman	211	13.64	2.61	171	11.59	3.17	382	12.73	3.04
Sıklıkla	43	13.37	2.60	83	11.29	3.17	126	12.00	3.14
Nadiren	18	13.44	2.06	48	10.35	3.43	66	11.20	3.40
Hiçbirzaman	2	11.00	2.83	25	12.16	3.88	27	12.07	3.78

Tablo 32’de annesinden “her zaman” destek aldığını algılayan öğrencilerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, annesinden “sıklıkla” ve “nadiren” destek aldığını algılayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli olan annenin destek düzeyi gruplarının tümünün karar vermede öz- saygı düzeylerinin önemli biçimde yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede öz- saygı düzeyi en düşük olan grubun, annesinden “nadiren” destek aldığını algıladığı bulunmuştur. (Annenin destek düzeyini “hiçbir zaman” olarak algılayan grubun sayısının uygun olmaması nedeniyle, ortalamaları ve standart sapmaları analize dahil edilememiştir.)

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 3(annenin destek düzeyi: her zaman- sıklıkla- nadiren) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 33’de verilmiştir.

Tablo 33. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeyine göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	427.14	1	427.14	49.74	Önemli P<.0001
B(Anne Destek Düzeyi)	27.30	2	13.65	1.59	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıXAnne Destek Düzeyi)	12.56	2	6.28	.73	Önemsiz
Hata	4878.22	568	8. 59		
TOPLAM	5680. 59	573			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 13.57$, dıştan: $X = 11.36$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 33’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 33’de “annenin destek düzeyi” değişkeninin ise karar vermede öz-saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede öz- saygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip gruplar ile annenin destek düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Ergenin kişiliğinin gelişiminde, çevresel etmenlerin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle anne- babanın özellikleri, ergenin gelişiminde ve kimliğini oluşturma sürecinde belirleyici derecede etkindir (Topses, 2004).

Ergen yaşadığı çaresizlik, yalnızlık ve değişimin yarattığı kaygı nedeniyle yakın çevresinden destek aramaktadır (Onur, 1995). Bu yüzden anne- babasının desteğine; duygu ve düşüncelerini paylaşabilmesi, kararlarına ilişkin fikir alması, özerk bir kişilik geliştirmesi ve kendini güvende hissetmesi için ihtiyaç duymaktadır (Jaffe, 1998; Yavuzer, 2003).

Brown ve Mann (1991), karar vermede güven ve yeterlilik olguları bağlamında, anne- babalar ile ergen çocukları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, anne- babalarının benlik saygıları düzeylerinin, çocuklarının benlik saygıları düzeyleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, annelerinden destek alan çocukların karar verme sürecinde çocuklarının kendilerine güvenlerini arttırdığı bulgusu da belirtilmiştir. Ayrıca bulgular, karar verme becerileri ve karar vermeye ilişkin güven duyma konusunda, anne- babanın model alınması ile ilgili kuramsal görüşleri desteklemektedir. Ancak bu bulgular araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermemektedir. Ayrıca, araştırmalarda, ailesel desteğin iç denetim odağını geliştirdiğı belirtilmektedir (Tan, 2003; Trusty ve Lampe, 1997).

Bu araştırmanın bulguları ise, anne eğitim düzeyinde olduğu gibi, öğrencilerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin annelerinden aldıkları destek açısından da farklılık göstermediğı söylenebilir. Bu sonuca göre, öğrencilerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin annelerinin tutumlarından ve annelerinin davranışlarını örnek almalarından etkilendiğı ifade edilebilir. Araştırmalar, ergenlerin mantıklı karar verme stili geliştirmelerinde demokratik anne- baba tutumuyla yetiştirilmelerinin önemli olduğunu göstermektedirler (Bednar ve Fisher, 2004; Blustein ve Philips, 1990; Eldeleklioğlu, 1996). Öte yandan araştırmalarda, iç denetim odağının gelişimi açısından da anne- baba tutumunun önem kazandığı belirtilmektedir.(Aksoy, 1992; Lynch, Hurford ve Cole, 2003). Ayrıca anne ve babanın karar verme sürecinde gösterdikleri yetiştirme tutumları ve davranış örüntülerinin birbirleri ile tutarlı olması da, ergenin karar vermede öz- saygı düzeyini etkileyebileceğı düşünölebilir.

4.3.3.2. Annenin Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İç ve dış denetim odağına sahip lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin annenin destek düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 34’de verilmiştir.

Tablo 34. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeyine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Anne Destek Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Her zaman	211	9.18	4.60	171	14.50	5.10	382	11.56	5.50
Sık	43	10.14	4.10	83	15.20	5.20	126	13.48	5.40
Nadiren	18	10.06	5.99	48	16.10	4.30	66	14.45	5.49
Hiçbirzaman	2	9.00	9.90	25	14.84	6.80	27	14.41	7.00

Tablo 34’de annesinden “ nadiren” destek aldığını algılayan öğrencilerin karar vermede kaygı düzeylerinin, babasından “her zaman” ve “sıklıkla” destek aldığını algılayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli olan annenin destek düzeyi gruplarının tümünün karar vermede kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede kaygı düzeyi önemli biçimde en düşük olan grubun, annesinden “her zaman” destek aldığını algılayan öğrenciler olduğu bulunmuştur. (Annenin destek düzeyini “hiçbir zaman” olarak algılayan grubun sayısının uygun olmaması nedeniyle, ortalamaları ve standart sapmaları analize dahil edilememiştir.)

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x

3(annenin destek düzeyi: her zaman- sıklıkla- nadiren) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 35’de verilmiştir.

Tablo 35. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Annenin Destek Düzeylerine göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	2209.10	1	2209.10	94.58	Önemli P<.0001
B(Anne Destek Düzeyi)	113.16	2	56.58	2.42	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıXAnne Destek Düzeyi)	8.74	2	4.37	. 19	Önemsiz
Hata	13267.37	568	23.36		
TOPLAM	17839.18	573			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 9.38$, dıştan: $X = 14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 35’de de iç ve dış denetim odağına sahip gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 35’de “annenin destek düzeyi” değişkeninin ise karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca karar vermede kaygı düzeyleri yönünden içten ve dış denetim ve dış denetim odağına sahip gruplar ile annenin destek düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı da bulunmuştur.

Ergenin davranışlarında görülen dengesizlik ve kararsızlıkta kendi iç çatışmaları olduğu kadar; ergenin değişim sürecine uyum sağlamaya çalışan ailesinin kararsız ve değişken davranış biçimlerinin de etkisi büyüktür (Jacobs ve Klaczynski, 2002). Bu yüzden anne- babaların destekleyici tutumlarında da ne yapacaklarını bilemeyebilirler. Özellikle, anneler çocuklarına ihtiyaç duyduklarında, destek olurken, güdümleyici ve yönlendirici bir tutum gösterebilirler. Bu tutum ergen üzerinde bir baskı aracı olur. Anne, sorunlarının çözümüne ve seçimlerini yapmasına çocuklarının katkıda bulunmasına belli bir ölçüde izin verse bile, eninde sonunda belirleyici yargıyı ve kararı kendisinin almasını ister. Annenin gösterdiği yönlendirici destek, ergenin karar verme sürecinde bağımlı, güvensiz ve kaygılı olmasına neden olmaktadır (Bednar ve Fisher, 2004). Ancak, araştırmanın bulguları alanyazındaki bu bulguları desteklememektedir.

Öte yandan, anneden desteğinden yoksunluğun kaygı düzeyini arttırdığı ve denetim odağı gelişimini olumsuz etkilediği bulgusu da araştırmalarda belirtilmektedir. Sarper (2001) ve Temelkuran (2002), kurum bakımında olan çocukların ailesinin yanında kalan çocuklara göre daha yüksek dış denetim düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada ise, lise öğrencilerinin annenin destek düzeyini algılamaları ile karar vermede kaygı düzeyleri arasında anlamlı farkların olmadığı bulgusu ifade edilebilir. Öğrencilerin karar verme sürecinde kaygı düzeylerinin annelerinin tutumlarından ve karar verme sürecinde gözlemledikleri annelerinin davranış örüntülerinden etkilendiği ifade edilebilir. Bununla beraber, aile büyükleriyle yaşama, kardeş sayısının fazla olması gibi sebeplerle aile ortamının kalabalık olmasının, annenin destek düzeyini etkileyebileceği ifade edilebilir. Annenin yaşadığı travmatik yaşantılar ve kronik hastalıklar da annenin destek düzeyini etkileyebileceği söylenebilir. Araştırmada, anneden sosyal destek alma ifadesi, öğrenciler için genel bir ifade olduğu düşünülebilir. Bunun için, ailenin sosyal desteğini ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçek kullanılarak, bu araştırma tekrar edilebilir. Toplumumuzda annenin görevinin, çocuklarının fiziksel bakımı

gibi ihtiyaçlarını karşılamak olarak algılanması nedeniyle, öğrencilerin karar verme sürecinde annelerinin desteğine başvurmadıkları dşnlebilir.

4.3.4. Babanın Destek Düzeylerine Göre Karar Vermede z- Saygı ve Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.3.4.1. Babanın Destek Düzeylerine Göre Karar Vermede z- Saygı Düzeyi

İ ve dış denetim odağına sahip lise ğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, babanın destek düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 36’da verilmiştir.

Tablo 36. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise ğrencilerinin Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede z- saygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Babanın Destek Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Her zaman	161	13.76	2.58	110	11.69	3.16	271	12.92	3.00
Sık sık	73	13.37	2.45	77	11.08	2.94	150	12.19	2.93
Nadiren	260	12.88	3.04	84	10.55	3.21	110	11.10	3.31
Hiçbirzaman	7	13.14	2.12	52	12.38	3.66	59	12.35	3.16

Tablo 36’da babasından “her zaman” destek aldığını algılayan öğrencilerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin, babasından “sıklıkla” ve “nadiren” destek aldığını algılayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, içten denetimli olan babanın destek düzeyi gruplarının tümünün karar vermede öz- saygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede öz- saygı düzeyi ve iç denetim odağı puanı en düşük olan grubun, babasından “nadiren” destek aldığını algılayan öğrenciler olduğu

bulunmuştur. (Babanın destek düzeyini “hiçbir zaman” olarak algılayan grubun sayısının uygun olmaması nedeniyle, ortalamaları ve standart sapmaları analize dahil edilememiştir.)

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 3(babanın destek düzeyi: her zaman- sıklıkla- nadiren) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 37’de verilmiştir.

Tablo 37. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Öz- saygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	486.36	1	486.36	59.02	Önemli P<.0001
B(Baba Destek Düzeyi)	69.77	2	34.89	4.23	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıX Baba Destek Düzeyi)	1.71	2	.85	.10	Önemsiz
Hata	4326.53	525	8.24		
TOPLAM	5176.98	530			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: X= 13.57, dıştan: X=11.36) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve içten denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 37’de de denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 37’de “babanın destek düzeyi” değişkenin ise karar vermede öz-saygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olmadığı görülmektedir. görülmektedir. Ayrıca karar vermede öz- saygı düzeyleri yönünden i ve dış denetim odağına sahip gruplar ile babanın destek düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı bulunmuştur.

Baba;eşi ve çocukları için güven kaynağıdır. Çocuklar, babayı daha güçlü, daha çok bilen ve saygı duyulan kişi olarak algılamaktadırlar (Yrkoğlu, 2003). Alanyazında babalarından yeterince sıcaklık ve destek aldığını algılayan ergenlerin, karar verme sürecinde kendilerine güvenlerinin arttığı belirtilmektedir (Brown ve Mann, 1991). Öte yandan, ailesel yakınlığı ve ailesel kontrolü daha fazla algılayan öğrencilerin i denetim odaklarının düzeyi de yüksek bulunmuştur (Tan, 2003; Trusty ve Lampe, 1997). Ancak bu bulgular, araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermemektedir. Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak, öğrencilerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin baba destek düzeyini algılamalarına göre farklılık göstermediği söylenebilir. Bu sonuca göre, öğrencilerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin baba ile özdeşleşmeleri sonucu geliştiği söylenebilir. Bununla birlikte, öğrencilerin karar verme sürecinde babalarından gözlemledikleri davranış örüntüleri ve babalarının yetiştirme tutumları tarafından da etkilenebileceği ifade edilebilir. Ayrıca, ocukların ailede karar vermeye katılımları ve kararlarına saygı gösterilmesi de ergenlerin kendilerine güvenlerini arttırmaktadır (Yalnkaya, 2001). Böylece, ergenin ailenin bir yesi olduğunu ve saygı gördüğünü hissedebileceği dşnlebilir.

4.3.4.2. Babanın Destek Düzeylerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeyi

İ ve dış denetim odağına sahip lise ğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin, babanın destek düzeyine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 38’de verilmiştir.

Tablo 38. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Destek Düzeyine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar

Baba Destek Düzeyi	İçten Denetimli			Dıştan Denetimli			Toplam		
	n	X	s	n	X	s	n	X	s
Her zaman	161	8.99	4.72	110	14.80	5.20	271	11.35	5.68
Sık	73	10.06	4.42	77	14.07	4.66	150	12.13	4.96
Nadiren	26	10.12	5.13	84	15.43	4.94	110	14.17	5.46
Hiçbirzaman	7	8.86	4.49	52	15.52	6.08	59	14.73	6.27

Tablo 38’de babasından “ nadiren” destek aldığını algılayan öğrencilerin karar vermede kaygı düzeylerinin, babasından “her zaman” ve “sıklıkla” destek aldığını algılayan öğrencilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Denetim odağı açısından bakıldığında, dıştan denetimli olan babanın destek düzeyi gruplarının tümünün karar vermede kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Karar vermede kaygı düzeyi ve iç denetim odağı puanı en düşük olan grubun, babasından “her zaman” destek aldığını algılayan öğrenciler olduğu bulunmuştur. Babanın destek düzeyini “hiçbir zaman” olarak algılayan grubun sayısının uygun olmaması nedeniyle, ortalamaları ve standart sapmaları analize dahil edilememiştir.

Grupların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların istatistiksel yönden önemli olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2(denetim odağı: içten- dıştan) x 3(annenin destek düzeyi: her zaman- sıklıkla- nadiren) faktörlü desene uygun varyans çözümlemesi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 39’de verilmiştir.

Tablo 39. Denetim Odakları İçten ve Dıştan Olan Lise Öğrencilerinin Babanın Destek Düzeylerine Göre Karar Vermede Kaygı Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
A(Denetim Odağı)	2478.30	1	2478.30	106.13	Önemli P<.0001
B(Baba Destek Düzeyi)	46.72	2	23.36	1.00	Önemsiz
AXB (Denetim OdağıX Baba Destek Düzeyi)	77.325	2	38.66	1.66	Önemsiz
Hata	12260.01	525	23.35		
TOPLAM	16249.34	530			

Denetim odağı içten ve dıştan olan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri arasındaki farkın (içten: $X = 9.38$, dıştan: $X = 14.91$) önem kontrolü Tablo 3’de yapılmış ve dıştan denetimli olanlar lehine önemli olduğu bulunmuştur. Tablo 39’da da denetim odağının içten ve dıştan gruplar arasındaki farka ilişkin F değerinin de önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 39’da “babanın destek düzeyi” değişkenin de karar vermede kaygı puanları üzerinde önemli bir temel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak karar vermede öz- kaygı düzeyleri yönünden iç ve dış denetim odağına sahip

gruplar babanın destek düzeyi arasındaki etkileşimin önemli olmadığı bulunmuştur.

Ergenlik döneminde birey, yetişkin dünyasına adım atmaktadır. Bu çerçevede anne- babanın, ergenin fikirlerine saygı göstermeleri, daha fazla sorumluluk alması için fırsat sunmaları, kendi kararlarını vermesi ve sonuçlarını görmesi için destek olmaları gerekmektedir (Yavuzer, 2003).Ergenin İhtiyaç duyduğunda destek bulamaması, güvensiz ve kaygılı olmasına neden olmaktadır (Demir, 1998). Özellikle babasının desteğinden mahrum olması durumunda ergen, kendini yalnız ve çaresiz hissetmektedir (Bednar ve Fisher, 2004).

Ergen, kitapların yazmadığı, okulda öğrenemeyeceği pek çok yaşam bilgisini babadan öğrenir (Yavuzer, 2003). Karar verme sürecinde de babasının yaşam deneyimlerine ihtiyaç duymaktadır. Babasıyla yeterince paylaşımda bulunamayan ergenler, karar verirken kaygı yaşayabilirler. (Bednar ve Fisher, 2004; Jaffe, 1998). Araştırmanın bulguları, alanyazındaki bulgular ve açıklamalar ile tutarsızlık göstermektedir.

Babasından “nadiren” destek aldığını algılayan lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeyleri yüksek bulunmuştur. Babanın otorite figürü olarak algılanması nedeniyle, ergen ile babanın ilişkilerinin yeterince gelişemediği düşünülebilir. Ayrıca, babanın görevinin ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılamak olarak algılanmasından dolayı, öğrencilerin karar verme ve problem çözme süreçlerinde babalarından yeterli desteği alamadıkları ifade edilebilir. Toplumumuzda, özellikle kız çocuklarının sosyal desteği annelerinden almaları gerektiği algılamaları nedeniyle de, babaları ile yeterince yakınlaşamadıkları düşünülebilir. Ayrıca babanın çalışma saatlerinin uzun olması veya şehir dışında çalışma zorunluluğu nedeniyle, çocuklarına yeterince destek olamadıkları düşünülebilir.

Beşinci Bölüm

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan genel sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuç

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin denetim odaklarına, kişisel ve sosyal nitelikler ile aile niteliklerine göre karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeylerine ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde,

- İç denetim odağı yüksek lise öğrencilerinin karar vermede öz- saygı düzeylerinin daha yüksek, dış denetim odağı yüksek lise öğrencilerinin karar vermede kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.
- Cinsiyet ve fiziki görünümünü algılama biçimi değişkenlerinin karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri önemli biçimde farklılaşmaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında, erkeklerin karar vermede öz- saygı düzeylerinin; kızların ise, karar vermede kaygı düzeylerinin önemli biçimde yüksek olduğu görülmektedir. Fiziki görünümü algılama biçimi açısından bakıldığında, fiziki görünümünü beğenenlerin karar vermede öz- saygı düzeyleri, fiziki görünümünü beğenmeyenlerin ise karar vermede kaygı düzeylerinin önemli biçimde yüksek olduğu görülmektedir.

- Sınıf düzeyi, sigara kullanma alışkanlığı ve öğretmen destek düzeyi açısından karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri önemli biçimde farklılaşmamaktadır.
- Annenin ve babanın eğitim düzeyi, anne ve babanın destek düzeyi açısından karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri önemli biçimde farklılaşmamaktadır.
- Karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri açısından denetim odağı ile cinsiyet, sınıf düzeyi, sigara kullanma alışkanlığı, fiziki görünümünü algılama biçimi, öğretmenin destek düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne ve babanın destek düzeyi arasındaki etkileşimler de önemli biçimde farklılaşmamıştır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeylerinin farklılaşmasında oldukça etkili görülen denetim odağının, iç denetim odağına doğru geliştirilmesi ve karar vermede öz- saygı düzeyinin yükseltilmesine ilişkin beceri kazandırılması konusunda gerekli çalışmaların yapılması gerektiği belirtilebilir. Sonuç olarak, karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeylerine ilişkin farklı değişkenlerin de incelenmesi gerektiği ifade edilebilir.

5.2. Öneriler

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara dayalı olarak oluşturulan öneriler aşağıda sunulmuştur.

Karar verme davranışı, gelişimin bir parçasıdır. Birey, her yaşta karar vermesini gerektiren problem durumlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle ergenlik dönemi içinde olan lise öğrencileri, geleceklerini oluşturmaya yönelik önemli kararlar vermek zorundadırlar. Lise öğrencileri, gelişim özelliklerine bağlı olarak, ailelerinden kopma ve kimliklerini oluşturma çabalarının yanı sıra; okul seçimi, meslek seçimi gibi kararları da vermeleri gerekmektedir. Bu etkileşimler çerçevesinde ergenlerin karar verme sürecindeki davranış örüntüleri, kendilerine güven düzeyleri ve kaygı düzeylerinin farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu nedenle, bu farklılıkların incelenmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Karar verme davranışına ilişkin bu farklılıkların özellikle Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servislerinde çalışan psikolojik danışmanları yakından ilgilendirdiği düşünülmektedir. Psikolojik danışma ve rehberlik, bireyin gelişiminin her döneminde ihtiyaç duyduğu yardımı sunan bir uzmanlık alanıdır. Psikolojik danışmanların, lise öğrencilerinin kendilerini tanımaya ve anlamaya çalıştıkları ergenlik döneminde, gelişim dönemi özellikleri hakkında bilgilendirilmeleri önem kazanmaktadır. Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servisleri tarafından farklı kişilik özelliklerine sahip ergenlerin, karar verme sürecindeki davranış örüntüleri araştırılarak, daha sağlıklı kararlar verebilmelerine yardımcı olunabilir. Dolayısıyla, psikolojik danışma ve rehberlik alanında çalışacak bireylere, eğitim süreçleri içerisinde, karar verme davranışına ilişkin kuramsal ve uygulamalı dersler verilebilir ve karar verme becerisi kazandırma programları düzenleyebilme yeterliliğine sahip olabilmeleri için de, uygulamalı eğitim almaları sağlanabilir.

Karar verme davranışı, bireyin gelişim erken yaşlarında şekillenmeye başlamakta ve süreklilik göstermektedir. Dolayısıyla ergenin sağlıklı karar verme davranışı kazanmasında, ailesi önemli etkiye sahiptir. Bireyin karar verme davranışı, anne- baba, öğretmen ve arkadaşlar gibi yakın çevresindeki kişilerin model alması ile gelişmektedir. Bu amaçla ailelere, öğretmenlere ve okul yöneticilerine karar verme sürecinin önemi ve bu süreçte, ergenin kendine güven duyması ve kaygısının azaltılmasına ilişkin neler yapılabileceği konusunda; konferanslar, toplantılar, iletişim ve etkileşim grupları yolu ile bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Öğrencilere doğru model olmalarını sağlamak amacıyla; ailelere, öğretmenlere ve okul yöneticilerine karar verme becerileri kazandırma eğitim programları düzenlenebilir. Ayrıca sağlıklı karar verme davranışını geliştirmeye yönelik yardım hizmetleri, ergeni aile ortamı içinde de değerlendirmelidir. Öte yandan, ergenin bağımsız ve eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmek için en önemli ortamlardan biri okuldur. Öğretmenler, öğrenciler için anlamlı ve teşvik edici ders materyalleri sağlayabilir, ders içeriğinin sunumu içine mantıksal çıkarım yeteneklerinin eğitimi yerleştirebilir, öğrencilere gerçek hayat sorunlarıyla ilgili uygulamalar verebilir. Böylelikle öğrencilerin karar vermede güven düzeylerinin yükselmesi sağlanabilir. Alan seçimi, meslek seçimi gibi yaşamı şekillendiren kararların

verildiği lise döneminde, karar verme becerisi kazandırma programları öğrencilere de düzenlenebilir.

Ayrıca, ğrencilerin karar verme sürecinde yaşıadıkları kaygı ve güven düzeylerine etki eden kişilik özelliklerinin incelenmesi de, sağlıklı karar verme davranışı geliştirmelerini sağlayacaktır. Bu amaçla, bir kişilik özelliği olan denetim odağının karar verme davranışı ile ilişkisi araştırılmıştır. Alanyazında da genel görüş olarak, denetim odağının bireylerin problem çözme ve karar verme davranışları için belirleyici bir kişilik özelliği olduğu kabul edilmektedir. Bu olgu, yoğun değişmelerin ve çatışmaların yaşıandığı ergenlik dönemi için önemli sayılmaktadır. İç denetim odağına ergenler, kararlarının üzerinde kendilerinin etkili olduklarının farkındadırlar, kararlarının sorumluluklarını üstlenirler ve karar verme sürecinde kendilerine güvenirler. Dış denetim odağına sahip ergenler ise, dış glere bağımlı olduklarından karar vermekten kaçınırlar karar verme sürecinde kaygı yaşarlar. Karar verme davranış örüntüleri ve denetim odağı arasındaki etkileşim ergenin gelişim açısından önem taşımaktadır. Öğrencilerin i denetim odaklarını geliştirmeleri amacıyla da Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servisleri tarafından ailelere, öğretmenlere, okul yöneticilerine ve öğrencilere bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Özellikle ergenlik döneminde iletişim ve etkileşim grupları yoluyla lise ğrencilerinin denetim odaklarına ilişkin farkındalıkları arttırılabilir.

Bireylerin karar verme davranışlarının farklı kişilik özellikleriyle etkileşimlerini ortaya koymayı amaçlayan betimsel araştırmalara da gereksinim vardır. Böylece farklı özelliklere sahip bireylerin karar verme sürecinde, gereksinim duydukları yardım hizmetlerinin niteliği belirlenebilir. Bu çalışmaların sonuçları, dış ülkelerde yapılan araştırmaların araştırmalarını sonuçlarıyla karşılaştırılarak, karar verme davranışı ve sürecine ilişki farklı bakış açılarının oluşturduğu görüşler ortaya konabilir.

Ergenler üzerinde denetim odağı ile bağlantılı olabileceği düşünülen karar vermede öz-saygı ve karar vermede kaygı düzeyi; kişisel ve sosyal nitelikler ile aile niteliklerini birlikte ele alan bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmada, sadece lise ğrencilerinin denetim odaklarının karar vermede öz-saygı ve karar vermede kaygı düzeylerine, kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile niteliklerine göre farklılık gösterip

göstermediği incelenmiştir. Bunun yanında, bu araştırma bulgularının zenginleştirilmesine ve geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Öğretmen ve anne- baba desteğini ölçmek amacıyla geliştirilmiş sosyal destek ölçeği kullanılarak bu araştırma tekrarlanabilir. Sigara kullanma alışkanlığı ve fiziki görünümü algılama biçimi farklı boyutlarıyla ele alınarak karar vermede öz- saygı ve karar vermede kaygı düzeyleri ile ilişkisi incelenebilir.

Bu araştırma konusu ile ilgili yeni araştırmalar farklı evren ve örneklem grupları üzerinde yapılabilir. Özellikle, okul türleri ile, çeşitli yaş gruplarından bireylerle, öğretmenlerle, ailelerle tekrarlanabilir, karşılaştırmalar yapılabilir.

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin denetim odakları kişisel ve sosyal nitelikleri ile aile niteliklerini oluşturan değişkenlerin bazıları incelenmiştir. Bununla birlikte, bütün bu niteliklerin ortak etkilerini gösterebilecek yeni araştırmalar planlanabilir.

Sonuç olarak; ergenlerin denetim odakları ile karar vermede öz- saygı ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkilere yönelik yapılacak olan yeni çalışmalar, karar verme davranışının daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Bu çalışma bu alandaki çalışmalar için bir başlangıç olarak kabul edilmesi ve yapılacak daha geniş ve yeni araştırmalarla gerektiği belirtilebilir.

EKLER

EK	Sayfa
1. DENETİM ODAĞI ÖLÇEĞİ.....	128
2. KARAR VERME DAVRANIŞI ÖLÇEĞİ.....	130
3. KİŞİSEL BİLGİ ANKETİ.....	131
4. BURSA İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ ANKET UYGULAMA İZNİ.....	132

EK 1. DENETİM ODAĞI ÖLÇEĞİ

Açıklama:

Bu anket lise öğrencilerine yönelik bir bilimsel araştırma amacıyla hazırlanmıştır. Ankette, bir kişinin kendisini tanımasına yönelik çeşitli ifadeler verilmektedir. Her bir ifadenin cevaplandırılması amacıyla, ifadenin karşısında EVET ve HAYIR olmak üzere iki kategori bulunmaktadır.

Sizden istenen, her bir ifadeyi dikkatli bir biçimde okuyarak, seçeneklerden durumunuza en uygun olan birine çarpı (x) koyarak işaretleyiniz.

Anketteki her bir soruya doğru, içten ve açık cevaplar vermeniz araştırmanın güvenilirliği için çok önemlidir. Cevaplarınız tek tek değerlendirilmeyip, tüm araştırmaya katılanların cevapları toplu değerlendirilecektir. Bu nedenle, cevaplar kesinlikle gizli tutulacaktır.

Katılımlarınız için teşekkür ederiz.

Ek 1 Devamı
(Seçilmiş Maddeler)

Sorular	EVET	HAYIR
1.Siz çaba harcamasanız da çoğu güçlüğün kendiliğinden çözüleceğine inanır mısınız?	()	()
....	()	()
7.Nasıl olsa hiç bir şeyin istenen biçimde sonuçlanmadığı düşüncesiyle çok çalışmanın hiç bir işe yaramadığı kanısında mısınız?	()	()
....	()	()
11.Cezalandırılacağınız zaman genellikle bunun uygun bir nedene dayanmadığı izleniminde mi olursunuz?	()	()
.....	()	()
13.İzleyicilerin alkış ve tezahüratlarının bir takımın kazanmasına şanstın daha fazla yardım edeceği kanısında	()	()

mısınız?		
.....	()	()
18.Yaşıtlarınızın çoğunun sizden daha güçlü olduğu kanısında mısınız?	()	()
.....	()	()
24.Uğur getirdiğine inandığınız herhangi bir şeyi hiç taşıdınız mı?	()	()
.....	()	()
32.İyi şeylerin ancak çok çalışma sonunda sonucunda oluşturulabileceği kanısında mısınız?	()	()
.....	()	()
35.Genellikle evde ne yemek istediğinize ilişkin size pek fazla söz düşmediği kanısında mısınız?	()	()
.....	()	()
38.Önceden planlamanın işleri daha iyi sonuçlandıracağına inanır mısınız?	()	()
.....	()	()
40.Akıllı olmanın şanslı olmaktan daha iyi olduğunu düşünüyor musunuz?	()	()

EK 2. KARAR VERME DAVRANIŞI ÖLÇEĞİ
(Seçilmiş Maddeler)

Aşağıda çoğu insanın karar verme durumunda kaldığı zaman yaşadığı duygular ve gösterdiği tepkileri yansıtan ifadeler verilmiştir. Her bir ifade için “Her zaman” “Çoğunlukla” “Bazen” “Hiç bir zaman” olmak üzere 4 cevap seçeneği vardır. Her ifadeti okuyarak size uygun cevabı ifadenin sonundaki kutulardan birisinin içine bir çarpı (X) koyarak belirtiniz.		3 Her zaman	2 Çoğunlukla	1 Bazen	0 Hiçbir zaman
1	Karar vermekten kaçınırım	()	()	()	()
2	Tercihimi yapmadan önce çok özen gösteririm	()	()	()	()
..		()	()	()	()
6	Acele karar vermem gerektiğinde panik olurum.	()	()	()	()
..		()	()	()	()
9	Karar vermeden önce iyice düşünmekten hoşlanırım	()	()	()	()
..		()	()	()	()
14	Karar verirken fazla çaba harcamam.	()	()	()	()
..		()	()	()	()
16	Kendi başıma karar vermekten hoşlanırım.	()	()	()	()
..		()	()	()	()
20	Bir şey yapmaya karar verdiğimde ondan vazgeçmem	()	()	()	()
..		()	()	()	()
24	Farklı olmayı sevmediğim için başkalarının yaptıklarını yapmayı tercih ederim	()	()	()	()
..		()	()	()	()
26	Karar vermede herkes kadar iyi değilim	()	()	()	()
..		()	()	()	()
31	Çok Çabuk usanırım	()	()	()	()
..		()	()	()	()
35	Sakin,soğukkanlı ve akli başındayım.	()	()	()	()
..		()	()	()	()
37	Gerçekte önemli olmayan bazı şeyler için çok endişelenirim	()	()	()	()
..		()	()	()	()
40	Öyle kötü bir şekilde hayal kırıklığına uğrarım ki onları kafamdan çıkaramam.	()	()	()	()

EK 3. KİŞİSEL BİLGİ ANKETİ

Açıklama:

Aşağıda siz ve ailenizle ilgili sorular yer almaktadır. Cevaplarınız kesinlikle gizli tutulacak; sadece gençlerle ilgili bir araştırmada kullanılacaktır. Soruları okuyarak durumunuza uyan seçeneği bulup, bu seçeneğin yanındaki parantezin içerisine çarpı (x) işaretini koyunuz. Katkılarınız için teşekkür ederim.

1. Sınıfınız?

() 1. Dokuzuncu Sınıf () 2. Onuncu Sınıf () 3. On birinci Sınıf

2. Cinsiyetiniz?

() 1. Kız () 2. Erkek

3. Anne-babanızın eğitim düzeyi nedir?(Anne için ayrı, baba için ayrı işaretleyiniz.)

	<u>Anne</u>	<u>Baba</u>
1. Okur-yazar değil	()	()
2. Okur-yazar veya ilkokul mezunu	()	()
3. Ortaokul mezunu	()	()
4. Lise veya dengi okul mezunu	()	()
5. Üniversite veya yüksekokul mezunu	()	()

4. Sigara kullanıyor musunuz?

() 1. Evet devamlı kullanıyorum
() 2. Evet ara sıra kullanıyorum
() 3. Hayır kullanmıyorum

5. Fiziki görünümünüzden genel olarak hoşnut musunuz?

() 1. Evet () 2. Hayır

6. Genel olarak yakın çevrenizdeki kişilerden sorunlarınız olduğunda ne derece destek alabiliyorsunuz? (Anne, baba ve öğretmen için ayrı işaretleyiniz.)

	<u>Her zaman destek alabiliyorum</u>	<u>Sık sık destek alabiliyorum</u>	<u>Nadiren destek alabiliyorum</u>	<u>Hiçbir zaman alamıyorum</u>
1. Anne	()	()	()	()
2. Baba	()	()	()	()
3. Öğretmen	()	()	()	()

5. BURSA İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜANKET UYGULAMA İZNİ

KAYNAKÇA

- Adalbjarnardottir, Sigrun. "How Schoolchildren Propose To Negotiate: The Role Of Social Withdrawal, Social Anxiety, And Locus Of Control". **Child Development**. 66: 1739- 1751, 1995.
- Aksoy, Ayşe (Cerit). "Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Özsaygı Ve Denetim Odağını Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1992.
- Altıntaş, Ersin ve Mücahit, Gültekin. **Psikolojik Danışma Kuramları**. 1. Basım. Bursa: Alfa/ Aktüel Kitabevi, 2003.
- Ann, A.B. "Vocational Decision Making: Charecteristics Of High And Low Achieving A Academically Gifted High School Student.". Dissertation Abstracts International. 50, 5: 1208-A, 1989.
- Atkinson, R.L., R.C., Atkinson, , E.E. Smith, , D.J. Bern, and S. Nolen- Hoeksema, **Psikolojiye Giriş**. Çeviren: Yavuz Alagon. Ankara: Arkadaş Yayınları, 1999.
- Aydın, Ayhan. **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**. Ankara: Anı Yayıncılık, 1999.
- Aydın, Ö. "Denetim Odakları Farklı Olan Ergenlerin Problem Çözme Becerilerinin Karşılaştırılması". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1999.
- Bacanlı, Feride. "Kararsızlık Ölçeğinin Geliştirilmesi". Ankara: **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**. 2,14: 7- 16, 2000.

Bal, Pervin Nedim. “Ergenlik Döneminde Mesleki Karar Verme Olgunluğunun İncelenmesi Ve Mesleki Karar Verme Eğitim Programı’nın Etkisinin Araştırılması”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1998.

Balcı, Süleyman. “ Lise Öğrencilerinin Denetim Odağı İle Sınav Kaygısı arasındaki İlişki”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1997.

Balkuvvar, Naz G. “Farklı Liselerin Öğrencilerinin Denetim Odağı ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Belirlenip Karşılaştırılması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1998.

Ball, C.; L. Mann ve C. Stamm. “Decision- Making Abilities Of Intellectually Gifted And Non- Gifted Children”. **Australian Journal Of Psychology**. 46, 1:13-20, 1994.

Baron, J. **Thinking And Deciding**. United Kingdom: Cambridge University, 1994.

Basgall Jo Ann and C.R Snyder. “Exuces In Waiting: External Locus Of Control And Reactions To Success- Failure Feedback”. **Journal Of Personality And Social Psychology**. 54, 4 : 656- 662, 1998.

Baykara, Kevser. “İşbirliğine Dayalı Öğrenme Teknikleri Ve Denetim Odakları Üzerine Bir Çalışma”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 1999.

Bednar, D.E. ve T.D. Fisher. “Peer Referencing In Adolescent Decision Making As A Function Of Perceived Parenting Style”. **Adolescence**. 38, 152, 2004.

- Bıyık, Ayşe. “Televizyon İzleme Süreleri Ve Televizyon Programlarının Türü İle Öğrencilerin Denetim Odağı Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, SBE, 2003.
- Bıçer, Gülay. “Üstün Yetenekli Ve Normal Gelişim Gösteren On- On İki Yaş Grubundaki Çocuklarda Denetim Odağının İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1999.
- Bilgin, A. “Grup Rehberliğinin Ve Grupla Psikolojik Danışmanın Lise Öğrencilerinin Anne- Babalarından Bağımsız Meslek Kararı Verme Davranışına Etkisi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1995.
- Blustein, D. L. ve S.D. Philips. “Relation Between Ego Identity Statuses And Decision Making Styles”. **Journal of Conseling Psychology**. 37: 160- 168, 1990.
- Bolel, Nurcihan. “Normal ve Psikiyatrik Semptom Gösteren Çocuklarda Denetim Odağı İle Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi SBE, 1993.
- Brack, G.; L. LaClave and A.S. Wyatt. “The Relationship Of Problem Solving And Reframming To Stres And Depression In Female College Students”. **Journal Of College Student Development**. 33: 124- 131, 1992.
- Brown, J.E. and L. Mann. “Decision- Making Competence And Self-Esteem: A Comparision Of Parents And Adolescent”. **Journal Of Adolescence**. 14: 363- 371, 1991.
- Buluş, Mustafa. “Ergen Öğrencilerde Denetim Odağı- Yalnızlık Düzeyi İlişkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1996.

Burnett, P. "Decision Making Style And Self Concept". **Australian Psychologist**. 26, 1: 55- 58, 1991.

Can, Gürhan. "Kişilik Gelişimi". **Gelişim Ve Öğrenme Psikolojisi**. Editör: Binnur Yeşilyaprak. 1. Basım. Ankara: PegemA Yayıncılık, 2002, ss. 111- 140.

Cengiz, Arzuhan. "Sanat Eğitimi Alan ve Almayan Orta Öğretim Öğrencilerinin Denetim Odağı Ve Kişisel Yönelimlerinin Karşılaştırılması". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1996.

Corey, Gerald. **Theory And Practice Of Counseling**. USA: Brooks/ Cole Publishing Company, 1982.

Çakar, Murat. "Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk Düzeyleri İle Denetim Odağı Düzeylerinin Karşılaştırılması". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1997.

Çakıl, Nazmiye. "Suç İşleyen ve İşlemeyen Çocuklarda Denetim Odağını Etkileyen Bazı Değişkenler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1992.

Çelik, Hakan. "Üniversite Öğrencilerinin Denetim Odağının Üniversite Tercih Sıralamasına Ve Başarısına Etkisi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, 1995.

Çolakkadioğlu, Oğuzhan. "Ergenlerde Karar Verme Ölçeğinin Uyarlama Çalışması". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, 2003.

Çoruh, Yaşar. "Denetim Odağı İle Stresle Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 2003.

Dağ, İhsan. “Kontrol Odağı, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ve Psikolojik Belirti Gösterme İlişkileri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 1990.

_____. “Kontrol Odağı, Öğrenilmiş Güçlülük ve Psikopatoloji İlişkileri”. Ankara: **Psikoloji Dergisi**. 7, 27: 1-9, 1992.

DeLorenzo, David R. “The Relationship Of Cooperative Education Exposure To Career Decision- Making Self Efficacy And Career Locus Of Control”. **Journal Of Cooperative Education**. 35, 1: 10- 25, 2000.

Demir, Nivide. “Stresle Başa Çıkma Stratejileri İle Denetim Odağı Arasındaki İlişki: Bir Grup Lise Öğrencisi Üzerinde Yapılan Bir Araştırma”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1998.

Demirbaş, H. “Suçlu Ve Suçlu Olmayan Ergenlerin Karar Verme Davranışlarının Karşılaştırılması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1992.

Deniz, Mehmet Engin. “Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejileri Ve Sosyal Beceri Düzeylerinin TA- Baskın Ben Durumları Ve Bazı Özlük Niteliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi.” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2002.

Denktaş, Nilgün (Canel). “Ortaokul Seviyesindeki Ergenlerin Denetim Odağı Özelliklerinin Yaratıcı Düşünceye Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 1993.

Deryakulu, Deniz. “Denetim Odağı Ve Epistemolojik İnançların Öğretim Materyalini Kavramayı Denetleme Türü Ve Düzeyi İle İlişkisi”. Ankara: **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 22: 55- 61, 2002.

Doğan, Emine. “Evli ve Boşanmışlarda Yalnızlık, Depresyon, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İnancı”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1998.

Dönmez Asude (Başal). “ Belirli Toplumsal Durumların Algılanmasında Denetim Odağının Etkisi ”. **Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. Ankara. 17: 1-2, 1984.

Eisenberg, S.; J.D. Delaney. **Psikolojik Danışma Süreci**. Çeviren: Nihal Ören, Mehmet Tokkaç. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Eldeleklioğlu, Jale. “Karar Stratejileri İle Ana- Baba Tutumları Arasındaki İlişki”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1996.

_____. “Ergenlerde Karar Verme Becerisini Etkileyen Faktörler”. Bursa: **Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**. 10, 1: 10- 15, 1998.

Eliot, Julian G. “Locus Of Control, Personal Control And The Counseling Of Children With Learning And Behavior Problems.” **British Journal Of Guidance & Counseling**. 25, 1: 27- 47, 1997.

Erkan, Serdar. “Rehberlik Programlarının Geliştirilmesi”. Ankara: **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 3: 86- 91, 1995.

Erol, Zehra. “15- 16 Yaşları Arasındaki Çalışan, Resmi Lise Ve Endüstri Meslek Lisesine Devam Eden Gençlerin Öz-Saygı Düzeyleri İle Denetim Odaklarının Karşılaştırılması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2000.

Ersever, Ömür Hakan “Karar Verme Becerileri Kazandırma Programının ve Etkileşim Grubu Deneyiminin Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1996.

- Esen, Binnaz (Kıran). “Akran Baskısı, Akademik Başarı ve Yaş Değişkenlerine Göre Lise Öğrencilerinin Risk Alma Davranışının Yordanması”. **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. Ankara. 24: 79- 85, 2003.
- Freedman, J.L., D.O. Sears and J.M. Carlsmith. **Sosyal Psikoloji**. Çeviren: Ali Dönmez. 4. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Friedman, Isaac A. and L. Mann. “Coping Patterns In Adolescents Decision Making: An Israeli- Australian Comparison”. **Journal Of Adolescence**.16: 187-199, 1993.
- Friedman, Isaac, A. “Deliberation and Resolution in Decision Making Process: A Self Report Scale For Adolescents”. **Educational And Psychological Measurement**. 56: 881- 890, 1996.
- Gander, M. and H. Gardiner. **Çocuk ve Ergen Gelişim**. Çeviren:A. Dönmez; N. V. Çelen ve B. Onur. Ankara: İmge Kitapevi, 1995.
- Gazda G.M. “Group Counseling: A Developmental Approach”. Boston: Allyn and Bacon. 490, 1989.
- Genç, Esmâ. “Öğretmenlerde Denetim Odağının Problem Çözmeye Yönelik Yaratıcılıklarıyla İlişkisi.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000.
- Ghorboni, N., P.J. Watson, S. W.Krauss, H. K. Davison and M.N. Bing. “Private Self- Consciousness Factors: Relationship With Need For Cognition, Locus Of Control, And Obsessive ThinkingIn Iran And The United States”. **The Journal Of Social Psychology**. 144, 4: 359- 372, 2004.

Gordon, Courtney P. "Adolescent Decision Making: Abroadly Based Theory and Its Application To The Prevention Of Early Pregnancy". **Adolescence**. 31, 123: 561- 5 585, 1996.

Gözene, Övgü. "Riskli Alkol Kullanan Üniversite Öğrencileri İle Riskli Alkol Kullanmayanlarda, Stresli Yaşam Olayları, İç- Dış Kontrol Odağı İnancı Ve Öğrenilmiş Güçlülük Değişkenleri İlişkilerinin İncelenmesi". Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 2002.

Güçray, Sonay. S. "Karar Verme Davranışları Ölçeğinin (KDÖ) Geçerlik Ve Güvenirliği" Adana: **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 2, 4: 60- 68, 1995.

_____. "Bazı Kişisel Değişkenler, Algılanan Sosyal Destek Ve Atılğanlığın Karar Verme Stilleri İle İlişkisi". Ankara: **Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi**. 2, 9: 7-16, 1998.

_____. "Ergenlerde Karar Verme Davranışlarının Öz- Saygı Ve Problem Çözme Becerileri Algısı İle İlişkisi". Adana: **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 8, 8: 106- 121, 2001.

Gültekin, Mücahit " Ergenlerde Kontrol Odağı Algısı". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 2003.

Haine, R.A., T.S. Ayers, I.N. Sandler, S.A. Wolchik, and J.L. Weyer. "Locus Of Control And Self- Esteem As Stres- Moderators Or Stres Mediators In Parentally Bereaved Children". **Taylor & Francis Inc**. 27:619- 640, 2003.

Hardin, Erin E. and Frederick T.L. Leong. "Decision- Making Theories And Career Assessment: A Psychometric Evaluation Of The Decision Making Inventory". **Journal Of Career Assessment**. 12, 1: 51- 64, 2004.

Haris,R.V. “Introduction To Decision Making”.
<http://www.virtualsalt.com/crebook5.htm>., 1998. Erişim Tarihi: 02. 03. 2005.

Helwig, C.C., M.L. Arnold, D. Tan, and D Boyd. “Chinese Adolescents’ Reasoning About Democratic And Authority- Based Decision Making In Peer, Family And School Contexts”. **Child Development**. 74, 3: 783- 800, 2003.

Imam, Fatima Zohra. “Pakistan Ve Türkiye’deki Genler Arasında Algılanan Ebeveyn Sıcaklığı, Ebeveyn Kontrolü ve Bunların Benlik Değeriyle ve Denetim Odağıyla İlişkileri ”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmır: Ege Üniversitesi SBE, 2001.

Jacobs, Janis E. and Klaczynski, Paul A. “The Development Of Judgement And Decision Making During Childhood And Adolescence”. **Current Directions In Psychological Science**. 11, 4: 145- 150, 2002.

Jaffe, Michael L. **Adolescence**. USA: R.R. Donneley And sons Company, 1998.

Janis, I. L. and Mann, L. **Decision Making: A Psychological Analysis Of Conflict Choice And Commitment**. New York: Free Press, 1977.

Kağıtçıbaşı, iğdem. **Yeni İnsan Ve İnsanlar**. 10. Basım. İstanbul: Evrim Yayınevi, 2002.

Kalkan, Ergin. “Işıklar Askeri Lisesi ğrencilerinin Denetim Odağı Algılarının Okul İçi Gelişimi İle Başarı Ve Disiplin Durumları Açısından Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 1995.

Karahan, Tevfik Fikret ve Mehmet E. Sardoğan. **Psikolojik Danışma Ve Psikoterapide Kuramlar**. 1. Basım. Samsun: Deniz Kültür Yayınları, 2004.

Karakaş, E. “İlköğretim 4. Ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Günlük Yaşamlarındaki Problemlerini Ölçmeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, 1999.

Karasar, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. 5. Basım. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., 1994.

Kaya, Mehmet. “Cinsiyetleri Farklı Üniversite Öğrencilerinin Eş Seçimi Tercihlerine Göre Denetim Odakları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 2002.

Kesici, Şahin. “Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejilerinin Psikolojik İhtiyaç Örüntüleri Ve Özlük Niteliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2002.

Kılıççı, Yedigâr. **Okulda Ruh Sağlığı**. Ankara: Tipo Matbaacılık. 1989.

Kıran, Binnaz. “Cinsiyetleri Ve Denetim Odakları Farklı Lise Öğrencilerinin Uyum Alanları Ve Yöntemlerinin İncelenmesi”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 1993.

Kleiman, T., I.Gati, G Peterson, J. Sampson, R. Reardon and J. Lenz.

“Dysfunctional Thinking And Difficulties In Career Decision Making”. **Journal Of Career Assessment**. 12, 3: 312- 331, 2004.

Korkut, Fidan. “İlkokul Öğrencilerinin Kendilerine Ve Ailelerine İlişkin Bazı Değişkenlerin Denetim Odakları Üzerine Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE. 1986.

_____. “Yetiştirme Yurdundaki öğrencilerle, Gestalt Yaklaşımına Dayalı Olarak Yapılan Bireysel Danışmanın Sürekli Kaygı Ve Denetim Odağı Üzerindeki

Etkileri". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 1991.

_____. "İlkokul Öğrencilerinin Kendilerine İlişkin Bazı Değişkenlerin Denetim Odakları Üzerine Etkisi". Ankara: **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 6: 135- 141, 1991.

Korkmaz, İsa. "Sosyal Öğrenme Kuramı". **Gelişim Ve Öğrenme Psikolojisi**. Editör: Binnur Yeşilyaprak. 1. Basım. Ankara: PegemA Yayıncılık, 2002, ss. 197- 220.

Krumboltz, J.D., R.T. Kinnier, S. Rudes, D.S. Scherba, and D.A. Hamel. "Teaching A Rational Approach To Career Decision Making: Who Benefits Most". *Journal Of Vocational Behavior*. 29: 1- 6, 1980.

Kulaksızoğlu, Adnan. **Ergenlik Psikolojisi**. 3. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000

Kulas, Henry. "Locus Of Control In Adolescence. A Longitudinal Study". **Adolescence**. 31, 123: 721- 729, 1996.

Kuzgun, Yıldız. "Karar Stratejileri Ölçeği Geliştirilmesi ve Standardizasyonu." **VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları**. Editör: Rüveyde Bayraktar ve İhsan Dağ. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, 161- 170, 1993.

_____. **Meslek Danışmanlığı**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000.

Küçükkaragöz Hadiye (Sakarya). "İlkokul Öğretmenlerinde Kontrol Odağı ve Öğrencilerinin Kontrol Odağının Oluşumuna Etkileri". Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1998.

Lease, Suzanne H. "Effect Of Locus Of Control, Work Knowledge, And Mentoring On Career Decision- Making Difficulties: Testing The Role Of Race And Academic Institution". **Journal Of Career Assessment**. 12, 3: 239- 254, 2004.

- Lester, D. "Relationship Between Locus Of Control And Depression Mediated By Anger Toward Others". **The Journal Of Social Psychology**. 3,129: 413- 414, 1988.
- Lynch S., D.P. Hurford and A. Cole. "Parental Enabling Attitudes And Locus Of Control Of At- Risk And Honors Students". **Adolescence**. 37,147: 527- 549, 2003.
- Manger, T., O.J.; Eikeland and A. Asbjornsen. "Effects Of Social Cognitive Training On Students' Locus Of Control". **School Psychology International**. 23, 3: 342- 354, 2002.
- Mann, L., R Harmoni, and C. Power. "Adolescent Decision- Making: The Development of Competence". **Journal Of Adolescence**. 12: 265- 278, 1989.
- Mann, L., M.H. Radford, and Y. Nakane. "Difference Between Australian and Japanese Students In Decisional Self- Esteem, Decisional Stres And Coping Styles". **Journal Of Croos- Cultural Psychology**. 24 (3): 284- 298, 1993.
- Mann, L., P.B. Radford, S. Ford, M. Bond, K. Leong, H. Nakamura, G. Vaughan and K. Yang. "Cross- Cultural Differences In Self Reported Decision Making Style And Confidence". **International Journal Of Psychology**. 33 (5): 325- 335, 1998.
- Marks, Lawrence I. "Deconstructing Locus Of Control: Implications For Practitioners". **Journal Of Counseling and Development** 76, 3: 251- 351, 1998.
- Miller, P.C., H.M. Lefcourt, J.G. Holmes, E.E. Ware, and W.E. Saleh. "Marital Locus Of Control And Marital Problem Solving". **Journal Of Personality And Social Psychology**. 51,1:161- 169, 1986.

Mitchell, L.K. and Y.D. Krumboltz. "Research On Decision Making: İmplications For Career Decision Making And Counseling". **Handbook Of Counseling Psychology**. (Ed: R.W. Lent, S.D. Brown). Awiley- Inter Science Publication USA, 1984.

Morgan, C.T. **Psikolojiye Giriş**. Yayın Sorumlusu: Sirel Karakaş 10. Basım. Ankara: Meteksan, 1993.

Nelson, Richard Jones. **Danışma Psikolojisi Kuramları (The Theory And Practice Of Counseling Psychology)** (Çeviren: Berrin Eylen, Fidan Korkut, Füsün Akkoyun, Süleyman Doğan ve Veli Duyan). Cassell Educational Limited, 1982.

Nowicki, S. and Strickland, B.R. "A Locus Of Control And Scale For Children". **Journal Of Consulting And Clinical Psychology**. 40, 1: 148- 154, 1973.

Okwumaba Jebose O.; Wong, S.P. and Duryea, Elias J.; "Depressive Symptoms And Decision Making Among African American Youth". **Journal Of Adolescent Research**. 18, 5 :436- 453, 2003.

Odacı, H.; M. Kalkan, S. Balcı ve S. Yılmaz. "Sosyal Beceri Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Denetim Odağı Üzerine Etkisi". **Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi**. Ankara. 2, 20: 49- 58, 2003.

Onur, Bekir. "Ortaöğretimde Ahlak Gelişimi Açısından Lise son Sınıflarda Öğrenci-Eğitimci İlişkilerini Belirleyen Koşulların Araştırılması". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1976.

_____. **Gelişim Psikolojisi**. 3. Basım. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995.

Özyürek, Dilek. "Denetim Odağını Etkilemeye Yönelik Deneysel Bir Çalışma". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, 1992.

Plous, S. "The Psychology of Judgment and Decision Making". McGraw- Hill, New York, 302, 1993.

Post, Phylis and Bryan E. Robinson. "School- Age Children Of Alcoholics And Non-Alcoholics: Their Anxiety, Self- Esteem, And Locus Of Control". **Professional School Counseling**. 1,5: 36- 41, 1998.

Rosenthal, S.L., L.R. Stanberry, O.Griffith, P.A. Succop, F.M. Biro, and R.F. DeVellis, "The Relationship Between STD Locus Of Control And STD Acquisition Among Adolescent Girls". **Adolescence**. 37, 145: 83- 92, 2002.

Sahranç, Ümit. "Lise Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Denetim Odaklarına Göre Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 2000.

Sarper, Nilgün. " Yetiştirme Yurdunda Yetişen Çocuklar İle Ana- Baba Yanında Yetişen Çocukların Denetim Odaklarının Karşılaştırılması". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2001.

Schvaneveldt, J.D. and G.R. Adams. "Adolescents and Decision- Making Process". **Theory Into Practice**. 22, 2, 1983.

Scott,D. "Decision Making".http://ag.arizona.edu/fcr/fs/nowg/sc_decision.html.2003.
Erişim Tarihi: 22. 12. 2004.

Sert, Meral (Ağır). "Normal Lise İle İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Denetim Odakları Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 1994.

Sinangil, H. K. “Yönetici Adaylarında Karar Verme İle Kaygı İlişkileri”. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. (Editör: Rüveyde Bayraktar ve İhsan Dağ.). **Türk Psikologlar Derneği Yayını**. Ankara. 171- 177, 1993.

Söylemez, Sebahat. **Ergenlik Hakkında**. 1. Baskı. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Ltd. Şti, 2003.

Şar, Ali Haydar. “Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Kişilik Tercihlerinin Ve Denetim Odaklarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 1997.

Taal, Margot and Fernando De Carvalho, “Stimulating Adolescents’ Decision Making”. **Journal Of Adolescence**. 20: 223- 226, 1997.

Tan, Deniz. “Lise Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri İle Denetim Odaklarının Aile Destek Düzeyleri Ve Özlük Nitelikleri Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2000.

Tan, Hasan. **Psikolojik Danışma Ve Rehberlik**. İstanbul: Alkım Yayınları. 1992.

Tapçan, Kadir Tümay. “Ebeveyn Tutumları İle İlköğretim 6- 7 Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Denetim Odağı İlişkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE, 2002.

Taşdelen, Arzu. “Öğretmen Adaylarının Farklı Psiko- Sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002.

Temelkuran, Vildan. “ Kurum Bakımında Olan Ve Ailesi Yanında Kalan Çocukların Denetim Odağı Ve Benlik Kavramları Açısından İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2002.

- Tinsley, Horward E. A., Diana J. Tinsley and James Rushing. "Psychological Type, Decision- Making Style, And Reactions To Structured Career Interventions". **Journal Of Career Assessment**. 10, 2: 258- 280, 2002.
- Tiryaki, M. G. "Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 1997.
- Tolan, B., Galip İsen ve Veysel Batmaz. **Sosyal Psikoloji**. 1. Basım. Ankara: Adım Yayıncılık, 1991.
- Topses, Gürsen. "11- 18 Yaş Ergenlik Döneminde Ergenlik". **Gelişim ve Öğrenme**. Editör: Ayşegül Ataman. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2004.ss:157-185
- Trudeau, L., C. Lillehoj, R. Spoth and C. Redmond. "The Role Of Assertiveness And Decision Making In Early Adolescent Substance Initiation: Mediating Processes". **Journal Of Research On Adolescence** . 13, 3: 301- 328, 2003.
- Trusty, Jerry and Richard E.Lampe,"Relationship Of High- School Seniors' Perceptions Of Parental Involvement And Control To Seniors' Locus Of Control". **Journal Of Counseling & Development**. 75, 5: 375- 385, 1997.
- Ulutaş, İlkay. "İlköğretim Okullarına Devam Eden On Yaş Çocuklarının Denetim Odağı Ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1999.
- Uzun, Dilber. "Resmi Ve Özel Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Öz- Saygı Ve Denetim Odağı Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırılması". Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2002.

Wood, Paula O. and Stephen B. Hillman. "Locus Of Control, Self Concept, And Self Esteem Among At- Risk African- American Adolescents". **Adolescence**. 31,123: 597- 599, 1996.

Yağcı, Fatma. "Genel Liselerde Okuyan Öğrencilerin Denetim Odağı Ve GÜdülenme Düzeyi İle Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi SBE, 1999.

Yalçınkaya, Hülya. "İlköğretim Okulu 11- 16 Yaş Öğrencilerinin Ailede Karar Vermeye Katılımı Konusundaki Görüşleri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2001.

Yalçınkaya, Özden. "Öz Yeterlilik Ve Karar Verme Dengesinin Sigara İçme Davranışı İle İlişkileri: Kuramlar Üstü Model Çerçevesinde Bir Değerlendirme". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ SBE, 2001.

Yavuzer, Haluk. **Çocuk Psikolojisi**. 24: Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

Yazar, O. Z. "Kendini Kabul Düzeyi Düşük Ve Yüksek Olan Üniversite Öğrencilerinin Denetim Odağı Algılamaları İle Kendini Ayarlama Becerileri Arasındaki İlişki". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 1996.

Yeşilyaprak, Binnur. "Lise Öğrencilerinin İçsel ya da Dışsal Denetimli Olmalarını Etkileyen Etmenler". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 1988.

_____. "Denetim Odağının Belirleyicileri Ve Değişimine İlişkin Araştırmalar: Bir Eleştirel Değerlendirme". **Psikoloji Dergisi**. Ankara. 7,25: 41- 51, 1990.

Yılmaz, Emel. “Ön-ergenlerde (13- 14 Yaş) Ego- Santrik Düşüncenin Denetim Odağı İle İlişkisinin İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2002.

Yılmaz, Zehra. “ Girişimcilik Açısından Endüstri Meslek Lisesi Son Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Ve Denetim Odağı Özelliklerinin İncelenmesi”.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, 1996.

Yörükoğlu, Atalay. **Gençlik Çağı**. İstanbul: Yayın- Dağıtım, 1993.

Yüksel, Fulya. “İçsel Dışsal Denetimli Olmanın Ve Bazı Değişkenlerin Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyine Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, 1991.